

”Kylliksi itsenäinen?”

1800-luvun lopun jatko-opistolainen ja modernin murros

Anna Aila
Pro gradu -tutkielma
Suomen ja Pohjoismaiden historia
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Marraskuu 2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		
Tekijä – Författare – Author Anna Aila		
Työn nimi – Arbetets titel – Title ”Kylliksi itsenäinen?” 1800-luvun lopun jatko-opistolainen ja modernin murros		
Oppiaine – Läroämne – Subject Suomen ja Pohjoismaiden historia		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Marraskuu 2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 125
Tiivistelmä – Referat – Abstract		
<p>Helsingin suomalaisen tyttökoulun yhteyteen perustettiin v. 1881 jatko-opisto, jonka tarkoituksena oli antaa korkeampaa yleistä sivistystä ja valmistaa opettajia uusiin suomenkielisiin tyttökouluihin. Tutkimukseni käsittelee jatko-opistoa 1880-1890-luvuilla käyneiden nuorten naisten elämää modernin murroksen näkökulmasta. Tarkastelen työssäni, miten yksilöitymiskehitys ilmeni aineistoni ”jatkolaisten” elämässä ja ajatusmaailmassa ja millaisia aineksia identiteettinsä rakentamiseen he saivat jatko-opiston piiristä. Tutkin heidän suhdettaan kaikkiin tutkimuskysymyksen kannalta merkittäviin tahoihin ja teemoihin: kotiin ja äitiin, jatko-opistoon ja ajan suuriin kysymyksiin naisasiaan, realistiseen kirjallisuuteen ja kansansivistykseen, opettajiin ja läheisiin esikuviin, ystäviin sekä avioitumiseen ja opettajuuteen. Työn käsitteellisenä viitekehiksenä ovat modernia yksilöä kuvaavat määritelmät, joiden ydinajatuksina ovat itsen etsintä, ahdistus sekä haluttomuus mukautua ulkoapäin asetettuihin vaatimuksiin ja raameihin. Modernin ihmisen persoona määräytyy moninaisten ja toisiaan leikkaavien elämämpiirien leikkauskohdassa. Kirjeet ja päiväkirjat ovat itsereflektion olennaisia toteuttamiskanavia.</p> <p>Työni keskeisen lähdeaineiston muodostaa runsas kirjemateriaali, joka on koottu 18 eri kokoelmasta ja koostuu lukuisten jatkolaisten kirjeenvaihdosta vanhempien, ystävien ja opettajien kanssa. Muutamilta jatkolaisilta löytyneillä päiväkirjamerkinnöillä on myös tärkeä rooli. Kirjeiden tulkinnassa pohjaan hermeneuttiseen aikakauden ominaispiirteitä ymmärtävään lukemiseen, jossa etsitään menneisyyden ihmisten tapaa olla olemassa oman aikansa maailmassa. Käytän paljon suoria lainauksia: ne paitsi elävöittävät tekstiä, ovat myös osa metodia, sillä paikoin hyvinkin syvällisine itsereflektioineen, tiettyine sanoineen ja vivahteineen ne kertovat suoraan tutkittavien mielenliikkeistä. Tutkimuksessani on myös narratiivinen lähestymistapa: työ etenee ajallisesti ja kertomuksellisesti, ja sen sisällä on yksittäisten jatkolaisten elämästä nousevia juonellisia osioita.</p> <p>Yksilöitymiskehitys näyttäytyy aineistoni jatkolaisten elämässä ja ajattelussa hyvin eriasteisia muotoja käsittävänä ilmiönä. Esimerkiksi suhteessa kotiin vanhan yhteisöllisen mentaliteetin vaikutus on selvästi nähtävissä, mutta toisaalta myös kokemus erillisyydestä, ja joidenkin kohdalla jopa irtiotto äidin määräysvallasta, vahva yksilön ratkaisu. Suhteessa opettajiin on havaittavissa niin lämmintä yhteenkuuluvuutta kuin sitovaa riippuvuuttakin. Naisopettajat olivat jatkolaisille tärkeitä roolimalleja ja toimivat esimerkkinä itsenäisen naisen elämästä ja valinnoista. Ystävyysuhteissa korostuu tarve kannattelevaan yhteyteen ja täydellisen yksimielisyyden vaade, jonka kriisiyttävän vaikutuksen johdosta muutamien tutkittujen oma erillinen persoona vahvistui. Avioitumis- ja naimattomuuskysymyksessä esiin nousee haluttomuus asettua alistuvan vaimon rooliin; tietoisuus omista kyvyistä ja pärjäämisestä kertoo itsenäisen naisen identiteetistä ja sisäistetystä uskosta naisen todelliseen mahdollisuuteen valita. Suhteessa opettajuuteen liittyneisiin luonnetta ja persoonaa koskeviin vaatimuksiin on nähtävissä sekä yrityksiä mukautua ylhäältäpäin annettuun normistoon että kivuttomasti tai kriisin kautta toteutettuja elämänsuunnan muutoksia. Opettajan työssä viihtyneet liittivät ilon omista kyvyistään mieluiten itseä suuremman sivistystehtävän osaksi. - Jatko-opiston hengessä ja käytännöissä korostuneet vapaus ja avaramielisyys sekä itsenäinen työskentely ja vastuunotto olivat hedelmällinen maaperä oman ajattelun kehittymiselle, ja sen piirissä käydyt keskustelut ajan suurista teemoista avarsivat maailmankuvaa ja toimivat identiteetin rakennusaineina. Jatkon suuri merkitys innostavana ja kannustavana yhteisönä korostui sieltä erkauduttaessa. Eriytymistä ei ole ilman yhteyttä, ja jatkolaisten elämässä yksilöityminen ja yhteenkuuluminen kietoutuivatkin monin tavoin yhteen.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Helsingin suomalainen jatko-opisto, tyttökoulu, naisen asema, 1800-luku, B. F. Godenhjelm, Otilia Stenbäck, modernisaatio, yksilöllisyys, yhteisöllisyys		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampuksen kirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällys

1. JOHDANTO

Taustaa	1
Tutkimuskysymys ja käsitteellinen viitekehys	4
Lähteet, tutkimuskirjallisuus ja tutkimisen tapa	5

2. KOTI

Halu jatkolle	10
Erossa kodista	15
Mutkikas äitisuhte	21

3. JATKO-OPISTO

Korkeampaa naissivistystä	29
Naisasiaa ja kansansivistystä	36

4. OPETTAJAT

Ihailua ja esikuvia	49
Pelkoa ja läheisyyttä	56

5. YSTÄVÄT

”Mitä minä olisin sinutta”	66
”Sulje minut sylhisi”	77

6. TULEVAISUUS

”Hirmuinen ristiriitaisuus, joka seuraa naisen kohtaloa!”	86
”Edessä loistava pedagoogin baana”	94

7. PÄÄTELMÄT

111

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

115

LIITE

124

1. Johdanto

Taustaa

”Kumppanit ovat taas koolla, ja vanhoihin on liittynyt monta uutta Jatkolaista. Tämmöinen yhtymisen hetki on ihana. --- Tänne tullaan edistymään, varttumaan totuuden tiedossa ja tunnossa. Usealla lie päämääränä opettajan ura --- Ihmishengellä on kummallinen, vastustamaton halu ylöspäin, korkealle, pois pienestä, matalasta näköpiiristänsä, näkemään kauvemmas, huomaamaan uusia ihmeitä, käsittämään olemisen syitä ja perusteita. Meidän naisten näköpiiri on näihin aikoihin asti ollut liian ahdas.”¹

Helsingin suomalaisen tyttökoulun yhteyteen v. 1881 perustetun jatko-opiston synty on eräs tärkeä etappi naisten koulutuksen historiassa Suomessa. Hilda Käkikosken jatko-opiston konventissa pitämän tervetulo puheen teemat – edistys, näköpiirin laajennus, päämäärä ja olemisen pohdinta – avaavat näkymän moniulotteisiin länsimaisessa yhteiskunnassa, kulttuurissa ja ajattelussa tapahtuneisiin muutoksiin, jotka pohjautuvat jo vuosisatoja aiemmin alkaneeseen modernisaatiokehitykseen. Suomen osalta modernisaation keskeiset piirteet olivat tulleet esiin nopealla tahdilla 1800-luvun puolivälissä: sääty-yhteiskunta oli alkanut purkautua, kieliolot vapautua, taloudelliset olot liberalisoitua ja liikenne- ja tietoliikenneolot kehittyä. Modernin ihmiskäsityksen murtautumisessa yleiseen tietoisuuteen tärkeässä roolissa oli tietoa välittävän julkisen sfäärin syntyminen ja laajeneminen vähitellen eri kansankerrosten käyttöön.² Tämä tuli näkyviin – kylläkin vielä suppean piirin osalta – jo ruotsalaisen C. J. L. Almqvistin v. 1839 julkaiseman *Det går an* -teoksen uudenlaisen ihmiskuvan nostattamassa mielipiteenvaihdossa, jota käytiin Suomenkin lehdistössä vuosikautia ja josta muodostui eräänlainen esinäytös naisen oikeuksia koskevan keskustelun ja aikaa myöten tapahtuvien uudistusten suhteen. Lukeva sivistyneistö heräsi Almqvistin radikaaleina pidettyjen ajatusten – avioliiton oikeutus vain rakkaiden pohjalta, naisen taloudellinen itsenäisyys – myötä keskustelemaan perheen ja avioliiton tarkoituksesta ja ihanteista sekä naisen asemasta.³

Muitakin sytykkeitä ”naiskasvatukseen” liittyviin pohdintoihin ilmaantui Suomeen: esimerkiksi naimattomien naisten osasta huolta kantaneelta Fredrika Bremeriltä oli ilmestynyt 1856 Ruotsissa Hertha-niminen romaani, jossa päähenkilö haluten olla hyödyksi maallensa vaatii naisille samaa mahdollisuutta koulutukseen ja itsenäisyyteen kuin miehillä.⁴ Bremerin ajatukset eivät kuitenkaan olleet voimakkaan emansipoituneita, sillä oikeastaan hän vain laajensi ylistämänsä äitiyden ihanteen koskemaan myös naimattomia naisia yhteiskunnallisen äitiyden kautta, mutta

¹ Konventtikirjoituksia. K. I, HKA, SKS KIA.

² Kokko 2016, 24-25.

³ Häggman 1994, 11-13; Wilkama 1938, 78.

⁴ Wilkama 1938, 84-86.

yhtä kaikki ne saivat kritiikkiä aiemmin Almqvistiakin vastaan käyneeltä J. V. Snellmanilta, jonka mielestä naisen toiminnan oli rajoitettava vain kotiin. Konkreettisia askelia naisten kouluttamisen saralla alettiin joka tapauksessa ottaa: Bremerin hengessä Uno Cygnaeus perusti vuonna 1863 Jyväskylän seminaarin; naimattomille yläluokan naisille oli nyt tarjolla sekä kutsumus pohjaista sisältöä elämään että mahdollisuus taloudelliseen itsenäisyyteen.⁵ Viisi vuotta myöhemmin Helsingin ruotsalaisen tyttökoulun johtaja Elisabeth Blomqvist perusti koulunsa jatkoksi kaksivuotisen opettajatarluokan. 1870-luvulla Turussa ja Helsingissä oli yrityksiä tarjota naisille yleistä sivistystä erilaisten luentojaksojen muodossa – auttaa naisia ”omien vakaumuksien” luomisessa, kuten Helsingin ”naisakatemia” johtaja Z. J. Cleve asian ilmaisi – mutta ne kuivuivat muutamassa vuodessa kokoon epäluuloisten asenteiden, hajanaisen ohjelman ja hyödyllisen päämäärän puutteen takia. B. F. Godenhjelmin⁶ perustama Helsingin suomalainen jatko-opisto, jonka suunnittelussa Cleve oli mukana, syntyi yhdistämään nämä kaksi suuntausta: idealistinen sivistysihanne ja tutkintoihin ja ansiotyöhön vievä opiskelu saatiin nyt saman katon alle. ”Korkeamman yleisen sivistyksen” antaminen nuorille naisille oli ollut jo vuosia yliopistomies Godenhjelmin ”mieli-ajatus”, kun taas tyttökoulun johtaja Otilia Stenbäck⁷ oli kantanut huolta nopeaa tahtia lisääntyvien suomenkielisten tyttökoulujen opettajapulasta; jatko-opistossa yhdistyi siis monta tarkoitusta ja päämäärää.⁸

Blomqvistin ”lärarinnaklassenin” toiminnan onnistuminen oli Godenhjelmin kannustimena⁹, kun hän vaimonsa Idan¹⁰ kanssa päätti pystyttää uuden opinahjon. Jatko-opisto oli kuitenkin aivan omanlaisensa luomus, sillä sen perustana oli oppiaineiden vapaa valinta ja työn keskittäminen muutamiin aineisiin sekä nuorten naisten ”itsenäisen toimintakyvyn” kehittäminen. Pääsyvaatimuksena oli 17 vuoden ikä ja päästötodistus jostakin korkeammasta tyttökoulusta. Opin-
toaika oli alkuaikoina kaksivuotinen, mutta laajeni pian kolmeen vuoteen; opettajiksi aikovilla

⁵ Häggman 1994, 198; Wilkama 1938, 94-95, 106-110.

⁶ Bernhard Fredrik Godenhjelm (1840-1912) oli Helsingin yliopiston saksan kielen lehtori, valtiopäiväedustaja ja toimittaja. Hän otti jo varhain suomen kotikielekseen ja oli perustamassa v. 1862 Suomen ystäväin liittoa, jonka tavoitteena oli saada suomi säätyläisten yleiseksi puhetekieleksi. 1869 hän perusti Helsingin suomalaisen tyttökoulun yhdessä vaimonsa kanssa ja opetti siellä suomea ja saksaa. Jatko-opistossa G. opetti suomea, saksaa ja sielutiedettä. Varpio: B.F. Godenhjelm. Kansallisbiografia; Godenhjelm 1912, 49; Helsingin suomalainen jatko-opisto 1881-1929 (HSJ) 1929, 108.

⁷ Otilia Stenbäck (1848-1939), pohjalaisen herännäis- ja suomalaisuussuvun jäsen, oli Jyväskylän seminaarista valmistunut kansakoulunopettaja, Helsingin suomalaisen tyttökoulun johtaja sekä NNKY:n perustajajäsen. Jatko-opistossa hän opetti kasvatustunneita. Sainio: Otilia Stenbäck. Kansallisbiografia; HSJ 1929, 112.

⁸ Wilkama 1938, 204, 213-218; Godenhjelm 1912, 97; B.F. Godenhjelm Otilia Stenbäckille 12.3.1881. K. 11, SSA, KA. Naisakatemia hiipumisesta myös Jallinoja 1983, 68.

⁹ Vuolio 1984, 114.

¹⁰ Ida Godenhjelm os. Lindroos (1837-1913) oli opiskellut Saksassa Fröbelin pedagogiikkaa, perusti miehensä kanssa Hels. suom. tyttökoulun ja opetti siellä useita aineita. Jatko-opistossa hän ohjasi harjoitustunteja, etenkin alkeisopetuksessa. Hän oli myös mukana Naisasialiitto Unionissa ja Marttajärjestössä. Sainio: Ida Godenhjelm. Kansallisbiografia; HSJ 1929, 108.

kolmannen vuoden ohjelmassa oli etupäässä kasvatus- ja opetustaito-opintoja. Jatko-opiston loppututkinnot läpäisseet saivat tietotodistuksen, opettajaopinnot suorittaneet lisäksi opettajato- distuksen.¹¹ Jatko-opisto oli tyttöjen jatko-opintojen kannalta pitkään tärkein oppilaitos, ja jo- kaisesta tyttökoulusta löytyi oppilaita, jotka asettivat itselleen alusta pitäen jatko-opisto- tavoitteen.¹² ”Jatkolle” saavuttiinkin eri puolilta Suomea ja myös eri yhteiskuntaluokista; tosin useimpien tausta oli keskiluokkainen.¹³ Myöhemmin jollain yhteiskunnallisella tai kulttuurisella alalla tunnetuiksi tulleita jatkolaisia ovat Hilda Käkikosken lisäksi mm. Hilja Haahti, Elsa Borenus, Ester Ståhlberg, Maria Stenroth, L. Onerva, Tekla Hultin, Alli Nissinen, Aune Krohn, Naemi Ingman, Ilta Koskimies, Laimi Leidenius ja Anna Sahlstén.¹⁴

Alussa lainatun Hilda Käkikosken puheen aiheet olivat Godenhjelmin ajattelumaailman ytimes- sä: hän korosti naisen oikeutta päästä osaksi sivistyksestä ja tiedosta, näköpiirin laajennusta ”yksityisrienteiden ahtaista rajoista yleisten aatteiden piiriin” ja tärkeää päämäärää isänmaan, kansan ja suomen kielen rakastamisessa.¹⁵ Olemisen syiden ja perusteiden käsittäminen, yksi puheen teemoista, liittyy jatkon henkisen ilmapiirin ja jatkolaisten pohdinnat ja kokemukset erityisellä tavalla osaksi modernin murrokseen kuuluvaa yksilöitymiskehitystä. Vanhan vahvas- ti yhteisöllisen ihmiskuvan hajotessa ihmiset alkoivat vähitellen irtaantua tradition ja suvun kahleista, ja oma harkinta sekä usko oman elämän merkitykseen pääsivät vaikuttamaan. Per- heen tasolla rakkausavioliitto, lasten läheisyys ja perheenjäsenten näkeminen yksilöinä olivat merkkejä siirtymästä uudenlaiseen ajatteluun. Modernissa maailmassa ihmistä ei hallittu enää selkeästi ulkoa päin, vaan hänen tuli itse kontrolloida itseään ja vastata itsestään sekä rakentaa ja ylläpitää omaa minuuttaan. Voimakkaina alkuunpanijoina tässä prosessissa olivat olleet re- formaatio ja länsimaisen ihmisen kirjallistumiskehitys; uskonnollinen itsereflektio siirtyi kos- kemaan koko ihmisen elämää valintoineen kaikkineen, ja jatkuva sisäinen liike tallentui luke- mattomiin kirjeisiin ja päiväkirjoihin.¹⁶ Perinteisestä naisen elämänkulusta poikenneet jatkolai- set olivat keskellä suurta muutosta, yksilöitymisen ja yhteenkuulumisen ristivedossa.

¹¹ Godenhjelm 1912, 97-102, 127. Ketonen 1977, 59; Wilkama 1938, 212. Vuosina 1881-1905 jatko-opistossa oli yhteensä 860 oppilasta, joista 532 sai tieto- ja opettajatodistuksen ja 60 vain tietotodistuksen. Opettajatodistuksen saaneet olivat oikeutettuja hakemaan johtajattaren ja opettajattaren virkoja tyttökouluissa ja seminaareissa. Godenhjelm 1912, 201-202, 236. - Sekä suomen- että ruotsinkielinen jatko-opisto otettiin valtion haltuun v. 1886. Godenhjelm 1912, 85-88, Ketonen 1977, 86. – Jatko-opistoja perustettiin myöhemmin myös muutamien muiden kaupunkien tyttökoulujen yhteyteen (esim. Oulu 1892, Turku 1895, Viipuri 1899), mutta ne olivat pienimuotoi- sempia eikä niissä voinut suorittaa opettajaopintoja. Jatkoloukilla, joita monissa tyttökouluissa oli, opiskeltiin yli- oppilastutkintoa varten. Ketonen 1977, 75, 87-88.

¹² Salminen 2002, 100.

¹³ Jatko-opistossa vuosina 1881-89 aloittaneiden isistä oli kauppiaita 25%, ylempiä virkamiehiä 22%, alempia toimihenkilöitä 18% ja pappeja 15%. Jallinoja 1983, 86.

¹⁴ HSJ 1929, 327-506.

¹⁵ Valvoja 1883, 173-182. ”Naissivistys ja nais-opistot II” B.F. Godenhjelm; Wilkama 1938, 211.

¹⁶ Kokko 2016, 19-22; Ahtiainen 1991, 85; Siltala 1996, 129-130.

Tutkimuskysymys ja käsitteellinen viitekehys

Tarkoitukseni on selvittää, miten yksilöitymiskehitys ilmeni aineistoni jatkolaisten elämässä ja ajatusmaailmassa ja millaisia aineksia identiteettinsä rakentamiseen he saivat jatko-opiston piiristä. Kokonaiskuvan saamiseksi tutkin heidän suhdettaan kaikkiin tutkimuskysymyksen kannalta merkittäviin tahoihin ja teemoihin: kotiin ja äitiin, jatko-opistoon ja ajan suuriin kysymyksiin naisasiaan, realistiseen kirjallisuuteen ja kansansivistykseen, opettajiin ja läheisiin esikiviin, ystäviin sekä avioitumiseen ja opettajuuteen.

Viktoriaanista keskiluokkaa tutkinut Peter Gay on kuvaillut 1800-lukua vastakkaisuuksien ajaksi: kehitys ja itseluottamuksen hetket esiintyivät rinta rinnan epäilyksen ja pessimististen kausien kanssa. Kulttuuristen ja yhteiskunnallisten muutosten aiheuttama levottomuuden tila sävytti identiteetin rakennusta.¹⁷ Modernisoituvan ihmisen yhdeksi tunnuspiirteeksi onkin usein nostettu ahdistus: kriisin, eron, yksinäisyyden ja toiseuden tunnot saattoivat olla joko johdattamassa eriytymisen tielle tai nousta sen seurauksena. Itsen etsintä ja löytäminen ja oman elämän suunnan kysyminen on toinen yksilöitymisen ydinteema; moderni tarina on aina kehitys- tai kypsymistarina, sillä entisestä irtautuva etsii vastausta kysymyksiin kuka olen ja mikä haluan olla. Toisin sanoen yksilölle on ominaista haluttomuus mukautua ulkoapäin asetettuihin vaatimuksiin ja raameihin: moderni ihminen ei hyväksy minuutensa määrittelyä muiden toimesta.¹⁸

Berger ja Luckmann kuvaavat yksilöä tyyppinä, jolla on ainakin mahdollisuus siirtyä eri maailmojen välillä ja joka on tietoisesti ja tarkoituksellisesti rakentanut minänsä monien mahdollisten identiteettien tarjoamista aineksista.¹⁹ Ihmisen käsitys itsestään muotoutuu aina vuorovaikutuksessa kulttuurin, yhteiskunnan ja muiden ihmisten kanssa, ja modernisaation myötä elämänpöirien – ryhmien ja roolien – moninaistuessa ja leikatessa toisiaan ihmisen persoona määräytyy yhä enemmän näiden piirien leikkauskohdassa.²⁰ Intressit, joita ihmisellä on suhteessa tärkeisiin toisiin ja tärkeisiin asioihin itsen ulkopuolella, ovat olennaisessa roolissa itseyden toteutumisessa ja muotoutumisessa.²¹ Ihmiselle muodostunut identiteetti – ymmärrys itsestä ja sen suhteesta sosiaaliseen ympäristöön ja kulttuuriin – muovautuukin tarpeen vaatiessa uudelleen ristiriitais-

¹⁷ Gay 1984, 8.

¹⁸ Leskelä 2000, 216; Molarius 1997, 304; Siltala 1996, 128; Hautamäki 1996, 34.

¹⁹ Berger ja Luckmann 1995, 193.

²⁰ Leskelä 2000, 213; Molarius 1997, 302.

²¹ Siltala 1996, 128.

ten ajatusten ja kokemusten toimiessa muutosvoimana.²² Yksilön subjektiivisen todellisuuden voimakkaasti muuttuessa hän tarvitsee Bergerin ja Luckmannin mukaan identiteettinsä vahvistamista ennen kaikkea ”merkityksellisiltä toisilta”, jotka kantavat suoralla ja tunnelatautuneella viestinnällä vastuuta muuttuneen identiteetin säilymisestä. Tärkein todellisuutta ylläpitävä ja rakentava väline on jatkuva keskustelu; katkokset yhteydessä vaarantavat minäkuvan pysyvyyden. Elintärkeän keskustelun jatkuminen kirjeenvaihtona mahdollistaa kommunikaation fyysisestä erillisyydestä huolimatta; kirjoittamistahdin tiheys ja sisällön kiihkeys kertovat niiden todellisuutta tuottavasta ja ylläpitävästä voimasta.²³

Kirjeenvaihdon ja ylipäättään kirjoittamisen merkittävää roolia 1800-luvun muutosten keskellä analysoinut Gay kuvaa kirjeitä itsetarkkailun ja itsepaljastusten välineeksi; ne olivat itsen määrittelyn harjoituskenttää ja luonteeltaan hyvin tunnustuksellisia. Itsensä näyttäminen ja hallitseminen näyttivät taistelevan keskenään. Vaikka kirjeiden kirjoittamiseen liittyi ajan konventionaalisia tapoja ja kaavoja, olivat ne silti ”vapaata puhetta” mielen liikkeistä. Kaavamaisuusisakin voi huomata tarkoitusperiä: vastavuoroisuuden tarve ilmeni toisen miellyttämisenä ja sitomisena, jolloin todelliset odotukset paljastuvat väärinymmärryksistä, kuten Siltala toteaa.²⁴ Päiväkirjan pitämisen yleistymisen syynä saattoi Gayn mukaan olla yleinen tapa ja vertaispaine, mutta yhtä lailla myös halu tuntea itsensä paremmin ja saavuttaa vaikeasti tavoitettava identiteetti jatkuvien muutosten kourissa. Sivut täytyivät itsen ”luomisesta”, haluista ja peloista, mielihyvän ja vaikeuden kokemuksista sekä sisäisistä konflikteista. Leskelä kuvaakin päiväkirjan olleen intiimi ”oma huone”, subjektiivisuuden rakentamisen paikka, väylä ehyen minäkuvan synnyttämiseen ristiriitaisten ajatusten ja kokemusten paineessa.²⁵

Lähteet, tutkimuskirjallisuus ja tutkimisen tapa

Helsingin suomalainen jatko-opisto oli toiminnassa vuodesta 1881 vuoteen 1929. Olen rajannut oman tutkimukseni kahteen ensimmäiseen vuosikymmeneen, jolloin jatko-opiston merkitys naisten tietomäärää laajentavana ja opettajaksi valmentavana oppilaitoksena oli suurimmillaan. Vuosisadan vaihteessa naisten opiskelumahdollisuuksien vähitellen lisääntyessä ja opettajien pätevyysvaatimusten muuttuessa jatko-opiston merkitys väheni. Rajausta puoltaa myös Godenhjelmien aika luomuksensa keulahahmoina: he pysyivät jatko-opiston johdossa vuoteen

²² Kokko 2016, 35-36; Saastamoinen 2006, 172.

²³ Berger ja Luckmann 1995, 159-160, 170, 172-174.

²⁴ Gay 1995, 310, 329; Siltala 1999, 18.

²⁵ Gay 1995, 344; Leskelä 2000, 214-215.

1905 asti.²⁶ Naisten yksilöitymisen tutkimisen kannalta 1800-luvun viimeiset vuosikymmenet on niin ikään mielekäs ajanjakso naisen aseman ollessa yksi keskeisistä puheenaiheista.

Tutkimukseni keskeisimpänä lähteenä on mittava kirjeaineisto, joka käsittää lukuisten jatko-opistossa kyseisenä aikana olleiden kirjeenvaihtoa perheväen, ystävien ja opettajien kanssa. Aineisto on sikäli heterogeeninen, että kaikilta tutkituilta ei ole yhteydenpitoa kaikkiin mainittuihin tahoihin eikä ajatuksia kaikista teemoista, mutta materiaalin kokonaislaajuuden tuomat edut peittänevät ainakin osittain puutteet. Kansallisarkistosta ja Suomalaisen Kirjallisuuden seuran arkistosta on kirjeiden osalta ollut käytössä yhteensä 18 eri kokoelmaa.²⁷ Työssä esiintyy nimeltä kaikkiaan 48 jatkolaista²⁸, mutta monet ovat mukana vain esimerkiksi toisten kirjeissä olevien mainintojen – usein kylläkin hyvin mielenkiintoisten – tai jonkun kirjallisen tuotoksen tekijän roolissa. Paitsi kirjoitettujen kirjeiden kohde ja sisältö, myös niiden määrä vaihtelee suuresti tutkitusta jatkolaisesta toiseen. Esimerkiksi Europaeus-sukuun kuuluva Selma Rytönen, jonka kautta koko työ sai alkunsa, on varsinainen runsaudensarvi varsinkin kotiin suuntautuneiden kirjeiden määrällä ja jatko-opiston kuvauksella mitattuna. Hilda Käkikosken ja Hilja Hahnssonin arkistoissa taas on paljon kirjeitä samoihin aikoihin jatkolla olleilta ystävilta, mikä tuo erityisellä tavalla esiin ystäväpiirien luonteen. – Päiväkirjamerkintöjä on Ester Elfvingiltä (Ståhlberg), Ellinor Vikströmiltä (Ivalo) ja Hilda Käkikoskelta sekä Ottilia Stenbäckiltä nuoruudenajalta.

Kuten Vaseniuksen sukua perhehistorian näkökulmasta tutkinut Kai Häggman toteaa, kirjemateriaalin hyvä puoli lähteenä on intiimiys, henkilökohtaisuus ja autenttisuus. Perhesuhteita tutkittaessa yksittäisiin tapahtumiin ja seikkoihin saadaan useiden kommentoijien ansiosta monia näkökulmia, ja onnekkaimmillaan tiettyä asiaa ristivalaistaan sekä kirjeissä että päiväkirjassa. Omassa aineistossani ystäväpiirit toimivat vastaavanlaisina usean keskusteluun osallistujan ryhminä. Kirjeissä lähteinä on toki myös esimerkiksi unohduksista tai poistoista johtuvia puutteita, mutta Hilda Käkikosken kirjeenvaihtoa tutkineen Tuula Juvosen tavoin ajattelen, että puutteita korvaa osaltaan henkilökohtaisuuden mukanaan tuoma tiheys ja ilmaisuvoimaisuus.²⁹ Yhtenäisen lähdekritiikin kohdistaminen laajaan henkilökohtaisten kirjeiden joukkoon on mahdotonta: Häggman nostaakin esiin, että kirjoittamisen motiivit vaihtelivat sovinnaisuudesta syvälliseen uskoutumiseen tai itseanalyysiin yleisimmän tarkoituksen ollessa hänen aineistossaan

²⁶ Ketonen 1977, 87.

²⁷ Ks. lähdeluettelo.

²⁸ Ks. liite.

²⁹ Häggman 1994, 29-30; Juvonen 1994, 15.

tiedon saamisen ja välittämisen tarve sekä yhteenkuuluvuuden ja rakkauden osoittaminen.³⁰ Jatkolaisten kohdalla motiivien joukkoon on ystäville ja opettajille suunnattujen kirjeiden osalta lisättävä yhteyden rakentaminen. Aineiston kattavuuden ja yleistettävyyden suhteen nojaan vuosisadanvaihteen ruotsalaisia naisylioppilaita joukkona tutkineeseen Tord Rönholmiin, jonka mielestä ne joilta materiaalia on säilynyt edustavat joka tapauksessa tutkittavaa ryhmää kokonaisuutena – huolimatta lukuisissa yksilöissä esiintyvistä variaatioista. ”Tysta majoritetten” saadaan kirjeiden viittausten kautta näkyviin, ja yleisestä mentaliteetista poikkeavat ajatukset ja valinnat erottuvat selvästi. Liiallista yleistämistä on toki varottava.³¹ – Siltalan mukaan kokemusrakenteiden tutkija voi ylipäätään huomata aineiston ”saturaatiopisteen”, jonka ylityksen jälkeen uudet lähteet eivät tuo enää mitään oleellisesti uutta jo läpikäydystä aineistosta muodostuneeseen kuvaan.³²

Jatko-opiston luonteen ja käytäntöjen tutkimisessa tärkeänä lähteenä työssäni ovat olleet Godenhjelmin kirja Suomalaisen naissivistyksen työmailta (1912), muistelmaja- ja matrikkeliteos Helsingin suomalainen jatko-opisto 1881-1929 (1929) ja Helsingin suomalaisen jatko-opiston arkisto, jonka vuosikertomusten ja pedagogisen johtokunnan pöytäkirjojen ohella mielenkiintoista antia tarjoaa konventin lehti ”Näin mejän kesken”. Kokonaiskuva täydentävät yksittäisten jatkolaisten muistelmateokset sekä Tellervo-nimiset jatko-opiston albumit, jotka koostuvat muisteluista ja muista kirjoituksista. Muistelmatyypillisessä aineistossa on aina huomioitava valikoivuus ja unohtaminen, joka korostuu varsinkin ajan kuluessa; Tellervoissa suuri osa muisteluistakin on kuitenkin melko ”tuoretta”, vain muutamia vuosia jatko-opistoajan jälkeen kirjoitettua. Naiskysymyksen osalta tärkeänä lähteenä ovat toimineet Valvojassa julkaistut kirjoitukset ja opettajuuden käsittelyn kohdalla jatko-opistossa käytetyt kasvatusopin oppikirjat.

Helsingin suomalaisesta jatko-opistosta ei ole olemassa aiempaa kokonaistutkimusta. Sisko Wilkama on tutkimuksessaan Naissivistyksen periaatteiden kehitys Suomessa 1840-1880-luvuilla käsitellyt jatko-opiston syntyvaiheita ja Godenhjelmin osuutta naiskasvatuskeskustelussa. Liisa Ketonen ja Jari Salminen taas ovat sijoittaneet jatko-opiston osaksi tyttöoppikouluhistoriaa. Omassa tutkimuksessani yhdistyy oppilaitoksen olemuksen ja toiminnan kuvaus opiskelijoina olleiden kokemuksiin ja ajatuksiin opinahjostaan; vastaavanlaiseen yhdistelmään en ole oppilaitoksista tehdyissä suomalaisissa tutkimuksissa törmännyt. – Yksilöitymiskehityksen suhteen olen saanut vaikutteita Juha Siltalan psykohistoriallisista tutkimuksista Valkoisen äidin

³⁰ Häggman 1994, 30.

³¹ Rönholm 1999, 15-16.

³² Siltala 1999, 28.

pojat ja Suomalainen ahdistus sekä muutamista Peter Gayn *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud* –sarjan osista, mutta omaa työtäni ei voi kuitenkaan kutsua psykohistoriaksi. 1800-luvun loppupuolen suomalaisten sivistyneistönaisten elämästä, ajattelumaailmasta, ristiriidoista ja valinnoista kertovat teokset – esimerkiksi Irma Sulkusen *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiiriita*, Anne Ollilan *Jalo velvollisuus ja Vesa Vareksen Helmi Krohn 1871-1913 Naisen velvollisuuseetiikka ja yksilön ratkaisu* – ovat antaneet mielenkiintoisia vertailukohtia. Edellä mainitusta Häggmanin kirjasta on ollut paljon apua perhesuhteiden ja naisen aseman käsittelyssä. Tuula Juvosen *Sukupuoli ja halu* Hilda Käkikosken kirjeenvaihdossa ja päiväkirjoissa tuo esiin ystävyteen ja seksuaalisuuteen liittyvää moniulotteisuutta.

Naisten korkeammasta koulutuksesta ja itsenäistymiskehityksestä kertovia ulkomaisia tutkimuksia työssäni on hyödynnetty useita. Suurimmassa osassa niistä tutkimuksen keskipisteenä on college; useimmissa englantilainen, yhdessä amerikkalainen. Tärkeimmäksi tutkimukseni kannalta osoittautui Martha Vicinuksen *Independent Women. Work and Community for Single Women 1850-1920*. Vicinus käsittelee englantilaista college-elämää ja aikakauden ajatusmaailmaa laajasti ja monipuolisesti sekä opettajien että opiskelijoiden näkökulmasta. Jo aiemmin mainitun Rönholmin ruotsalaisia naisylioppilaita koskevan tutkimuksen keskiössä on opiskelijoiden erilaisten riippuvuussuhteiden ja yhteisen kollektiivisen mentaliteetin hahmottaminen.

Runsaan kirjeaineiston analysoinnin mahdollistamiseksi olen poiminut kirjeistä kaikki työni teemoihin liittyvät kohdat ja lajitellut ne tarkasti ja systemaattisesti. Kutakin teemaa käsitellessäni olen eläytyvä hermeneuttista lukemistapaa noudattaen pyrkinyt asettumaan aikakauden kulttuuriin ja ajattelutapaan sekä sosiaaliseen miljööseen; Dahlgrenin ja Flórenin mukaan tuttuuden tai vierauden näkeminen tiettyssä ajankohdassa suhteessa tutkijan omaan kokemuspäiriin on avainasemassa historian ihmisen ymmärtämisessä.³³ Hermeneuttisesta tulkinnan kehästä puhuessaan Siltala korostaa keskittymistä tiettyjen huolenaiheiden toistumiseen teksteissä: miksi ne toistuvat juuri nyt ja näillä sanoilla? Historian henkilöt eivät ole Siltalan mukaan yhtä kuin kulttuurinsa, vaan heissä voidaan todeta ”viihtyminen tai viihtymättömyys” omassa ajassaan: syntyy luova jännite.³⁴ Toisin sanoen menneisyyden ihmisiä kokonaisvaltaisesti ymmärtämällä etsitään kunkin tutkittavan tapaa olla olemassa oman aikansa maailmassa, kuten mentaliteetti-historiallisen tutkimussuunnan olemusta hahmottava Anu Korhonen toteaa.³⁵

³³ Dahlgren ja Flóren 1996, 193, 203. Ks. myös Jarrick 1985, 40-41.

³⁴ Siltala 1999, 19-20.

³⁵ Korhonen 2001, 48.

Mahdollisia yhtenäisiä ajatusmalleja kirjeaineistosta löytääkseni olen jatkuvaa vertailua käyttäen kiinnittänyt huomiota samankaltaisuuden ja eroavuuden keskinäiseen suhteeseen. Kollektiivisia mentaliteetteja tutkimuksissaan etsinyt Arne Jarrick painottaa jokaisesta tutkittavasta ajasta ja ihmisestä löytyvää vastakohtaisuutta ja ristiriitaisuutta: tutkijan ei pidä odottaakaan löytävänsä harmonisia ajattelukokonaisuuksia. Yksilön ajatukset ovat sitä ristiriitaisempia mitä vähemmän harkittuja ne ovat.³⁶ Ihmisen minuus sinänsä on jo olemuksellisesti jatkuvassa konfliktissa oleva organismi, kuten Gay tiivistää.³⁷

Käytän työssäni paljon suoria lainauksia kirjeistä. Paitsi että ne elävöittävät tekstiä ja saavat menneen ajan todella puhumaan, ovat ne myös osa metodologiaa. Varesen tavoin ajattelen, että psykohistoriasta tuttu lainausten runsas käyttö on olennaisessa asemassa tutkittavien henkilöiden ajatusten ja kokemusten tulkitsemisessä: kirjeissä esiintyvän hyvinkin syvällisen itsereflektion tiettyine sanoineen ja vivahteineen on päästävä näkyviin.³⁸ Tutkimustapaani voisi myös luonnehtia narratiiviseksi, sillä paitsi että koko työ pyrkii olemaan ajallisesti etenevä kertomus, on sen sisällä useita yksittäisten jatkolaisten elämästä nousevia juonikuvioita.

Työssäni on siis kronologinen ja teemallinen rakenne. Pääluvuista ensimmäisessä käsitellään halua päästä opiskelemaan, kodista erossa oloa ja suhdetta äitiin. Toinen koostuu opiskelusta jatko-opistossa ja puheenaiheista sen puitteissa. Kolmannessa keskitytään jatkolaisten suhteeseen opettajiin ja esikuviin ja neljännessä ystäviin. Viimeisessä pääluvussa teemana ovat valinnat tulevaisuuden suhteen: mahdollinen avioituminen ja opettajuus. – Käytän jatkolaisista vaihdellen joko koko nimeä tai pelkkää etunimeä. Valinta nimien käytössä on ohjautunut kussakin kohdassa hyvin luonnollisesti, kyse ei ole etäisyyden tai läheisyyden erityisestä osoittamisesta.³⁹

³⁶ Jarrick 1992, 76-82.

³⁷ Gay 1995, 9.

³⁸ Vares 2005, 30-31.

³⁹ Etu- tai koko nimen käytöstä Ks. Leskelä-Kärki 2006, 20.

2. Koti

Halu jatkolle

Heinäkuussa 1881 kirjoitti Anna Sarlin ystävälleen Anna Bährille:

"Minäkin puolestani olen paljon ajatellut tulevaisuuttani, enkä näe mitään valoa siinä kohden. Pedagogialuokalle olisin heti valmis menemään, mutta en tohdi sitä ajatella, sillä perhe on suuri ja pojat maksavat paljon, ovathan tyttökkin jo kuluttaneet, kun ovat saaneet mitä paraimman sivistyksen maamme parhaimmassa tyttökoulussa. Mutta ilman tätä opetusta en todellakaan tahtoisi enkä tohtisi opettajaksi ruveta. Käyköön kuinka käy, kyllä se kaikissa tapauksissa on todelliseksi hyväksemme! --- Kuules Annaseni, nyt juuri sanoi äitini minulle: Anna ota nyt oikeen perin pohjin selkoa tuosta opettaja luokasta, mikä on sen tarkoitus? --- Oi ehkenpä pääsen vielä!"⁴⁰

Kirjekatkelma on hyvä esimerkki siitä monipolvisesta ongelmavyyhdistä, jonka kanssa lukuisat jatko-opistoon halunneet tytöt joutuivat kamppailemaan. Halu saada pätevyys opettajan toimeen oli pontimena monen opiskelutoiveille: ilman kunnollista pohjaa opetustyön aloittaminen tuntui sangen epävarmalta. Jotkut tytöistä olivat tyttökouluvuosien jälkeen toki toimineet jo opettajina, mutta tällöin käsitys omasta vajavuudesta ja kykenemättömyydestä oli vain vahvistunut. Lydia Stenbäck, joka opetti tyttökoulusta päästyään muutaman vuoden kotipaikkakuntansa kansakoulussa, ei saanut "toivon kipinää" rinnastaan sammumaan: ehkä vielä tulisi mahdollisuus opettajaopintoihin.⁴¹ Tarve päästä täydentämään tietoja tuntui suorastaan välttämättömältä, kuten käy ilmi Lydian sisarelleen Ottilialle kirjoittamista riveistä:

"Tieto ped. luokan varmasta perustamisesta oli minulle tietysti suuri ilo. Suurella halulla ajattelen sitä aikaa, jolloin siellä sitte saan oppia ammentaa. --- Voi suurta onnea vielä opetusta nauttia! Silloin saan ottaa vastaan sen sijaan, että nyt olen täytynyt antaa. Kyllähän antaminen on suloista, mutta kun puuttuu annettavaa, niin ei voi olla tyydytetty. Tietääkö Tiila, en millään muotoa voisi hyvällä omalla tunnolla tulevana vuonna enää vastaan-ottaa tätä koulua; silloin tulisi muodostettavaksi II:n luokka, jonka kyllästä edistymisestä en taitaisi olla varma."⁴²

Annan ja Lydian, kuten monien muidenkin jatkolaisten, opiskeluhalu liittyivät siis kirkkaana väikkyvään haaveeseen itsestä opettajan ammatissa, mutta kaikilla ei suinkaan ollut näin selkeitä tulevaisuudensuunnitelmia. Toive päästä jatkamaan opintoja oli tällöin ilmausta yleisestä tiedonhalusta, halusta edistyä, mennä eteenpäin elämässä. Tyttökoulu-aika oli herättänyt innon oppia, avartanut näkemään, mitä kaikkea olikaan tarjolla kodin ulkopuolella. Maria Stenroth on kuvannut omaelämäkerrallisessa novellissaan Taistelutantereelta, kuinka tyttökoulussa saatu tietomäärä oli vain "vesipisara janoavalle"⁴³. Koulun jälkeisinä kotivuosina Maria tunsu jatku-

⁴⁰ Anna Sarlin Anna Bährille (Stenbäck) 4.7.1881. K. 2, Bernhard Sarlinin arkisto (BSA), KA.

⁴¹ Lydia Stenbäck Ottilia Stenbäckille 4.3.1879. K. 5, Stenbäck-Kivekäs -suvun arkisto (SSA), KA.

⁴² Lydia Stenbäck Ottilia Stenbäckille 22.4.1881. K. 5, SSA, KA.

⁴³ Salmela 1904, 102.

vana piinana tietojensa rajallisuuden ja yrittikin jatkaa useiden aineiden opiskelua itsenäisesti.⁴⁴ Myös Hilda Käkikosken⁴⁵ tyttökouluystävä Anni Kyander – jolle ei loppujen lopuksikaan tarjoutunut tilaisuutta jatko-opistoon pääsemiseen – koetti lukea kotona säännöllisesti ja näin pitää itsensä jonkinlaisessa yhteydessä siihen maailmaan, josta hän voi vain uneksia. Yksinään puurtaminen ei kuitenkaan ollut helppoa, ja usein mielen valtasi tunne koko elämän tarpeettomuudesta ja tyhjyydestä. Jatko-opistoon pääsy olisi Annin mielestä tuonut tarkoitusta ja *oikeaa* suuntaa elämälle:

"Olisin paljon parempi nyt, jos olisin saanut lukea ja oppia edelleen. Minä kyllä huomaan, että minusta vähitellen tulee muotitokka, joka parhaan huvinsa löytää tanssisalissa, jos en saa jotain parempaa tointa. Minusta tuntuu, kuin koko nuoruuteni olisi mennyt niin hukkaan, kuin en mitään hyödyllistä olisi toimittanut. --- Ajattelin, että minustakin tulisi etevä nainen, jonka elämä voisi olla hyödyksi; ajattelin, ettei minusta koskaan tanssialien nukki tulisi, että ajatukseni aina "skulle stå öfver sådant". Tuntuu niin katkeralta sitten ajatella todellisuutta."⁴⁶

Paitsi omaa henkistä jalostumista, Anni ajatteli siis jatko-opintojen tuovan myös vakuuden oman työn tarpeellisuudesta ja hyödyllisyydestä. Kerttu (Gertrud) Reiniukselle jatko oli nimenomaan "avannut pääsyn elämään", antanut "paikan ja tehtävän siinä".⁴⁷ Martha Vicinuksen tutkimilla nuorilla englantilaisilla naisilla oli samantyyppisiä ajatuksia collegeen pääsyn suhteen: se toi sisältöä elämään ja antoi tunteen jotakin päämäärää kohti pyrkimisestä.⁴⁸ Ilman kaivattuja opintoja elämä näyttäytyi tyhjänä ja yksinäisten ajatusten verhoamana harmautena. Vilma Calamniuksen sanoin: "Ei se näy olevan hyvä, että kovin kauan on täällä yksinäisyydessä. Kun kaikki muuten on niin yksitoikkoista, luopi mielikuvitus itselleen erityisen maailman, jossa se sitten aina elää eikä lopulla muistakaan että on maailma ulkopuolellakin sitä."⁴⁹

Tyttöjen salatut – tai julkituodut – haaveet omasta edistymisestä eivät saaneet ymmärtävää vastakaikua kaikkien vanhempien taholta. Syynä saattoi olla yksinkertaisesti vanhojen kasvatustallien voimakas läsnäolo: tyttöjen kasvatusta tähtäsi tehtäviin kotipiirissä, hyvän vaimon ja äidin velvollisuuksien oppimiseen. Tämä näkyi myös tyttökoulujen opetusohjelmassa.⁵⁰ Sinänsä

⁴⁴ Jauhiainen 1929, 91, 100.

⁴⁵ Hilda Käkikoski oli aiemmin nimeltään Hilda Sjöström. Hän oli muuttanut sukunimensä v. 1881, ja tällöin tyttökoulutoverit nimesivät hänet ”Käeksi”, jota nimeä hän itsekin Juvosen mukaan käytti epävirallisesti itsestään. Juvonen arvelee hänen irrottautuneen sukupuoleensa kiinnitetystä odotuksista irtisanoutumalla naisen nimestä. Juvonen 1994, 25-27. – Hilda-etunimen käyttö ei kuitenkaan oman aineistoni perusteella kadonnut; sitä käyttivät Käen rinnalla yleisesti useimmat läheisistä ystäväistään. Selvyyden ja yhdenmukaisuuden vuoksi päädyin valitsemaan Hilda-nimen pelkkää etunimeä käyttäessäni.

⁴⁶ Anni Kyander Hilda Käkikoskelle 9.11. (todennäk.1886.) Hilda Käkikosken arkisto (HKA) 325:115:2 SKS KIA.

⁴⁷ HSJ 1929, 235.

⁴⁸ Vicinus 1985, 136, 137. Samantyyppisiä havaintoja myös Pedersen 1987, 212 ja Solomon 1985, 94.

⁴⁹ Vilma Calamnius (Reinilä) Jenny Simeliukselle (Paulaharju) 7.10. 1899. A:3/45, Jenny Olivia Paulaharjun I arkisto (JPA), KA.

⁵⁰ Esim. Ollila 1998, 21-25, 35.

on merkillepantavaa, että jatko-opistoon pääsystä haaveilleet tytöt olivat jo saaneet käydä koko tyttökoulun; esimerkiksi Juhani Ahon Papin tyttäressä (1885) Elli sai olla koulussa vain muutamia vuosia. Ihmetystä herättävää oli halukkuus opiskella vielä tyttökoulun jälkeenkin. Naisten kouluttautuminen ammattiin oli kuitenkin vielä melko uusi asia, puhumattakaan opiskelusta ilman selkeää päämäärää. Minna Canthin (jonka kolme tytärtä myös kävi jatko-opistoa⁵¹) Papin perhe -näytelmässä (1891) on jo hyväksytyt ajatus tyttären mahdollisesta siirtymisestä kodin ulkopuoliseen työhön, mutta Papan suhtautumisessa on nähtävissä vanhat ajatukset tyttöjen kasvatuksen tarkoituksesta. Pappa ei nimittäin halunnut kustantaa Hanna-tyttären viimeistä kouluvuotta, koska arveli, ettei Hanna kuitenkaan saisi opettajanpaikkaa, " --- ja muussa tapauksessa ei hän niillä tiedoillaan tee juuri mitään."⁵²

Lisäksi 1860-luvulta lähtien oli yleisessä keskustelussa kannettu huolta koulua käyvien tyttöjen terveydestä ja yleisestä jaksamisesta. Korkeamman koulutuksen ajateltiin olevan vakava riski terveydelle. Ruumiillisen rasituksen lisäksi vaarassa oli henkinen puoli: osa naisopiskelijoista kärsi hermoheikkoudesta. Terveyden ohella opiskelun ja mahdollisen työssäkäynnin pelättiin heikentävän naisellisuutta ja jopa hedelmällisyyttä.⁵³ Tätä taustaa vasten tyttökoulun jälkeinen useiden vuosien koulutus saattoi vaikuttaa monien mielestä suorastaan haitalliselta. Esimerkiksi Tord Rönholmin tutkimissa valistuneissa ruotsalaisperheissä luvuista ajateltiin olevan haittaa jo muutenkin heikomman mentaalisen ja ruumiillisen kapasiteetin omaaville naisille. Myös naisellisuuden säilymistä epäiltiin.⁵⁴ Terveydelliset seikat olivat toisinaan esteenä jo ylipäätään opiskelujen aloittamiselle, kuten Naemi Ingmanin kirjeestä Hilda Käkikoskelle käy ilmi:

”Niinkuin jo ehkä tiedätkin on palavin haluni ollut päästä jatkolaan, mutta on niinkuin Jumala olisi siihen, ainakin tähän saakka, pannut vastalauseen, sillä vatsani on ollut jotensakin kiipeä tänä vuonna.”⁵⁵

Käytännössä yhtenä suurimpana syynä monen jatko-opistoon pääsystä haaveilleen tytön toiveen toteutumisen kariutumiseen tai ainakin siirtymiseen oli kuitenkin kodin velvollisuuksien täyttäminen. Tyttärien jokapäiväinen panos kodin talousaskareiden parissa oli useissa perheissä tarpeen vaatimaa. Esimerkiksi Maria Stenrothin onnistui viimein päästä katkonaisiksi ajoiksi jatkolle, kun hänen sisarensa tuli täyttämään Marian paikan kodin töissä. Maria koki kuitenkin

⁵¹ HSJ 1929, 327-506 (elämäkerrallisia tietoja jatko-opiston oppilaista).

⁵² Canth 1920, 40.

⁵³ Adams 1996, 29-30. Tyttöjen terveydestä myös Uimonen 1999, 106-107; Wilkama 1938, 143-146. Hedelmällisyyden vaarantumisesta myös Gelpi 1981, 16-19; Gleadle 2001, 141-142; Helén 1997, 92; Vicinus 1985, 22, 31-32, 134.

⁵⁴ Rönholm 1999, 94.

⁵⁵ Naima (Naemi Ingman) Hilda Käkikoskelle 23.7.1886. Naemi oli kirjoittanut Hildalle samaisista terveysasioista jo edellisenä vuonna (17.10.1885), jolloin Hilda-ystävä oli aloittanut opintonsa jatko-opistossa. HKA 326:75:1,2 SKS KIA.

jatkuvaa syyllisyyttä kodin ulkopuolelle suuntautuneista haluistaan: hän koki opinjanonsa itsekkyydeksi, joka oli kukistettava.⁵⁶ Myös Kerttu Reinius oli kärsinyt ennen jatkolle pääsyään vuosikausia sisäisistä taisteluista ja ristiriidoista hakiessaan omaa paikkaansa kodin ja opiskelun välimaastossa. Kodin jättäminen tuntui itsekkäältä ja väärältä.⁵⁷ Jotta itsekkyyden tunteen kanssa jotenkin pystyi elämään, piti korostaa, ettei opiskelu koitunut vain omaksi parhaaksi: Anna Sarlinin "todellinen vilpitiön aikomus" jatkon ovien auetessa oli käyttää saamansa opetus mitä suuremmaksi hyödyksi sekä itsellensä että *muille*.⁵⁸

Anna Sarlin oli lopulta yksi niistä onnellisista, jotka saivat mahdollisuuden aloittaa opinnot vastaperustetussa jatko-opistossa syksyllä 1881. Hänen toteamuksensa "se on uhraus vanhemiltani"⁵⁹ viittaa yhteen tavallisimmista esteistä, joka jatko-opinnoista haaveilleiden tyttöjen tielle osui: taloudellisiin seikkoihin. Vielä pari kuukautta ennen jatko-opiston alkua oli Anna analysoidessaan tilannettaan pitänyt melko varmana, että mahdollisuutta omien halujen tyydyttämiseen ei olisi: " --- perhe on suuri ja pojat maksavat paljon, ovathan työtkin jo kuluttaneet -- - "⁶⁰. Veljien kouluttamisen ensisijaisuus oli itsestäänselvää, sitä eivät ajan kasvatusilmastossa eläneet tytöt osanneet aina edes kyseenalaistaa. Maria Stenrothin omaelämäkerrallisessa novellissa Taistelutantereelta päähenkilö Anna tuntee kuitenkin hetkittäistä katkeruutta siitä, että veljet saivat pienestä pitäen nauttia etuoikeuksista hänen joutuessaan tyytymään kotihiiren asemaan. Käymiensä sieluntaistelujen tuloksena Anna saa mielensä taas hallintaan: hän ei halua syyttää ketään, vaan pitää katkeria ajatuksiaan itsekkäinä ja päättää alistua ja tyytyä osaansa, valita "palvelevan rakkauden ja kieltämyksen tien". Kun opintielle pääsy sitten vähän kerrassaan tuleekin Annalle mahdolliseksi, hän kokee sen "suurena, odottamattomana lahjana."⁶¹ Kiitollisuus vanhempien suurta uhrausta kohtaan on käsinkosketeltavaa. Hilda Käkikosken kohdalla kiitollisuus kohdistui paitsi kotia, myös itseään jatko-opistoa kohtaan: hän sai useaan otteeseen koululta raha-avustuksia.⁶² Taloudelliset esteet lieventyivät joskus tätäkin kautta.

Taloudellinen puoli saattoi toisaalta olla myös yllyke opiskelemaan lähtemiselle. Jatko-opistosta sai halutessaan opettajan pätevyyden, joka taas takasi varman toimeentulon. Monen jatko-opistolaisen taustalta löytyykin ennakkoluuloton isä, joka piti tyttärensä ammattiin koulut-

⁵⁶ Jauhiainen 1929, 100, 105, 155-156.

⁵⁷ HSJ 1929, 234-235.

⁵⁸ Anna Sarlin Anna Bährille 18.8.1881. K. 2, BSA, KA. Ks. myös Ollila 1998, 38-39.

⁵⁹ Anna Sarlin Anna Bährille 18.8.1881. K. 2, BSA, KA.

⁶⁰ Anna Sarlin Anna Bährille 4.7.1881. K. 2, BSA, KA.

⁶¹ Salmela 1904, 101-105.

⁶² Hilda Käkikoski Liisa Sjöströmille 14.11.1885. HKA 323:18:7 SKS KIA; Hilda Käkikoski Amanda Sjöströmille (Eklund) 2.2.1887. Mk. 158, HKA, SKS KIA. Jatko-opiston myöntämistä raha-avustuksista Godenhjelm 1912,

tautumista suorastaan suotavana vaihtoehtona: näin tytär voisi pärjätä tulevaisuudessa omillaan ja mikä tärkeintä, auttaa perhettään. Johan Pöyhönen kirjoittaa tyttärelleen Maijulle:

"Voit sen itsestäsi jo arvata kuinka iloiset me kaikki olemme olleet nimityksestäsi opettajaksi Haminaan. Nyhän voit auttaa Elsa, Yrjöä ja Väinöä; ja sehän ei ole enää vähä! --- Nyt olet sinä saanut noin hyvän paikan että voit auttaa veljiäsi ja sisariasi, ja tähän on ihan ihmeellistä. --- kunpa taivaallinen Isä soisi minulle niinpaljon elinpäiviä, että pääsisin veloistani ja saisin Teidät kaikki niin kasvatetuiksi, että voisitte leipänne ansaita!"⁶³

Myös Maria Stenrothin kohdalla isän tavoitteena oli tyttären varma toimeentulo, esillä olivat ainakin pankki-, posti- ja opetusalat.⁶⁴ Perheen heikko taloudellinen tilanne saattoi useinkin vaikuttaa isän – tai tyttären omaan – innokkuuteen kouluttautumisasiassa. Vicinuksen tutkimas- sa collegessa tyttöjen keskinäiset erot opiskelumotiivien suhteen liittyivät nimenomaan siihen, minkälaisia heidän taustansa olivat: huonommasta taloudellisesta asemasta tulevat tähtäsivät opettajiksi, kun taas varakkaiden perheiden tyttäret lukivat omaksi ilokseen.⁶⁵ Ammatista saata- va taloudellinen turva ja mahdollisuus perheväen auttamiseen olivat kaikesta päätellen merkit- tävässä asemassa jatko-opistoon halunneiden keskuudessa tutkimanani ajanjaksona: suurin osa siirtyi opintojen jälkeen työelämään. Niistäkin, jotka jättivät opinnot kesken, useimmat menivät töihin ainakin joksikin aikaa; elleivät opettajiksi niin esimerkiksi pankkiin, postiin tai kontto- riin.⁶⁶

Edellä mainitut ennakkoluulottomat isät olivat siinäkin suhteessa erikoisia, että he – kuten var- sin monet muutkin jatko-opistolaisten isät – kuuluivat papistoon, joka Juvan mukaan suhtautui varsin kriittisesti naisemansipaatioon.⁶⁷ Varsinkin jatko-opiston perustamisen aikaan 1880- luvun alussa vanhemmat osoittivat huomattavaa avarakatseisuutta laittaessaan tyttärensä opin- ahjoon, joka oli monien opettajiensa välityksellä myös ikkuna yliopistoon, miehiseen tiedon temppeeliin. Solomon on tutustunut naisten korkeampaan koulutukseen Amerikassa 1800-luvun loppupuolella ja havainnut, että siellä vanhemmilla oli merkittävä rooli tyttären kouluttamisasi- assa: he arvostivat koulutusta ja ajattelivat collegen tarjoavan ”täydempää” elämää paitsi talou- dellisesti, myös älyllisesti ja sosiaalisesti. Copelman on englantilaisopettajien taustoja tutkies- saan huomannut, että ”vahvat ja turhautuneet” äidit halusivat tyttärilleen itsenäisyyttä: oman

117-118.

⁶³ Johan Pöyhönen Maiju Pöyhöselle 27.5.1902. IAe, Maiju Eleonora Pöyhösen arkisto (MPA), KA. Isä aktiivisena myös esim. Vilhelmiina Auer (Rytli) Selma Rytköselä 11.6.1892. A:34, Europaeus-suvun arkisto (ESA), KA.

⁶⁴ Jauhiainen 1929, 100.

⁶⁵ Vicinus 1985, 140. Taloudellisen puolen merkityksestä opiskelemaan lähdön motiivina ylipäätään esim. Adams 1996, 32; Pedersen 1987, 212; Rönnholm 1999, 94; Solomon 1985, 63; Vicinus 1985, 139.

⁶⁶ HSJ 1929, 327-506; Godenhjelm 1912, 236-239, 250-292.

⁶⁷ HSJ 1929, 327-506; Juva 1960, 113-120.

työn mukanaan tuomaa taloudellista ja henkistä riippumattomuutta.⁶⁸ On vaikea sanoa, kuinka paljon vanhempien ajatukset ja suunnitelmat ovat jatko-opistolaisten tapauksessa kaiken kaikkiaan merkinneet, mutta omasta aineistostani paistaa kirkkaasti nuorten naisten oma tiedonnälkä ja halu edistyä. Englantilaisia naisten collegeja tutkinut Pedersen korostaa, että opiskelemaan lähtö oli etenkin alkuaikoina osoitus epätavallisen itsenäisestä mielestä.⁶⁹

Monen tytön tapauksessa erilaiset esteet jatko-opistoon pääsemisen suhteen kietoutuivat yhteen, ja edessä saattoi olla tyytyminen vanhaan elämänmenoon. Toisinaan haaveista kuitenkin tuli totta, ja riemu uuden elämän alkamisesta oli silloin sitä voimakkaampaa, mitä useampi muuri unelman tieltä oli murtunut. Tietoisuus tästä on läsnä Hilda Käkikosken jatko-opiston konventissa lausumissa sanoissa:

"Nyt on iloinen yhtymisen hetki. --- uudet kumppanit liittyvät vanhoihin. Vanhoja yhdistää monet rakkaat, iloiset muistot; uusilla on edessä ihana Jatko-opistolaisaika, monellakin kauan kaivattu, monen vastuksen voittamisella, uhrauksilla ostettu."⁷⁰

Erossa kodista

Vaikka jatko-opistoon pääsystä olisikin haaveillut pitkään, oli kotoa lähdön hetki kuitenkin monen tytön kohdalla kyyneleiden ja haikean kaipauksen täyttämä. Tuohon hetkeen palasi eräskin ensimmäistä vuottaan aloittava jatkolainen konventin sanomalehdessä kuvaten " --- kuinka he kaikki, rakkauden kyyneleet silmissänsä, olivat seisoneet pihalla, kun vanhin sisar läksi ulos avaraan maailmaan, tuonne kauaksi pääkaupunkiin --- "⁷¹. Jälleennäkemistä kotiväen kanssa ei olisi kenties tiedossa moneen kuukauteen – jatko-opistoonhan saavuttiin joka puolelta Suomea, pitkien ja hankalienkin matkojen takaa. Kaukaa tulevat tytöt varustettiin koko perheen voimin huolella matkaan; vaatteiden kuntoon laittamista ja ruokien valmistamista riitti päiväkausiksi: "Tuhannet kiitokset vaan kaikille kotiväelle, minun lähtöhommastani, kaikesta puuhasta ja väivasta, jota olette nähneet, leipomisissa, pakkaamisessa, yön valvomisessa ja muussa."⁷² Heti Helsinkiin päästyä oli tärkeää raportoida, kuinka matka oli mennyt ja oliko kortteeripaikka löytynyt. Säännöllinen kirjeiden kirjoittaminen kuului kiinteänä osana muualta tulleen jatkolaisen elämään: kotiväki pidettiin ajan tasalla kaikista mahdollisista asioista. Tiheään kirjeiden kirjoittamisen tahtiin liittyi ainainen huoli poissaolevan perheenjäsenen voinnista; kotona huolestut-

⁶⁸ Solomon 1985, 63-68; Copelman 1996, 129.

⁶⁹ Pedersen 1987, 229. Ks. myös Solomon 1985, 96. Asiasta myös Pyykkönen 1991, 44.

⁷⁰ Konventtikirjoituksia. K. I, HKA, SKS KIA.

⁷¹ Tellervo 1891, 171 ("Teppe"). Julkaistu alun perin konventin sanomalehdessä.

⁷² Selma Rytönen Aron Rytköselle 2.9.1894. A:7, ESA, KA. - Aron Rytkösen nimellä saapuneet Selman kirjeet on aina osoitettu "Mammalle ja Papalle" eli molemmille vanhemmille.

tiin heti, jos kirjettä ei vähään aikaan kuulunut. "Kiitos kirjeestä jonka tänään sain oltiin jo levottomat kun ei tullut mitään tietoa mamma suri niin että olet kipeä kun et kirjottanut"⁷³, huolehti Amanda Sjöström sisarestaan Hildasta. Kirjeiden tärkeä asema kuvastuu myös Aron Rytkösen tyttärelleen Selmalle kirjoittamista riveistä : "Koska ei ole muuta syntymäpäivä-lahjaa, niin laitan postimerkkejä, joita vähitellen voit kirjekuorien päällä kotiin lähettää."⁷⁴

Sippolan pappilasta kotoisin oleva Selma toteuttikin tunnollisesti isänsä toiveen. Hän kirjoitti vanhemmilleen koko kolmivuotisen jatkolla olonsa aikana parhaimmillaan useita kertoja viikossa pitkiä, perusteellisia kirjeitä. Niin Selman kuin muidenkin jatkolaisten kotiväen kanssa käytyyn kirjeenvaihtoon sisältyy ensinnäkin runsaasti keskustelua ruokien ja vaatteiden riittävydestä ja tarvittavien rahasummien toimittamisesta. Tavaralähetykset otettiin tietysti suurella kiitollisuudella vastaan: "Emme me nyt osaa niin koriasti kiittää, kuin tahtoisimme, kaikista lähetyksistä, joita olemme saaneet. Ette te koskaan voi mielessänne kuvailla, miten suurella jubileerauksella se kori vastaanotettiin ja sisältö tyhjennettiin"⁷⁵, mutta toisaalta tietoisuus riippuvuudesta sai myös aikaan jonkinasteista ahdistusta, varsinkin raha-asioiden suhteen. Selman kommentin "kun ei elä omallaan velvollisuus vaatisi koettamaan tulla niin vähällä toimeen kun mahdollista"⁷⁶ takana on tieto isän heikosta rahatilanteesta.⁷⁷ Selma tunsi tarvetta todistella väkevästi jokaisen ostoksen tai hankinnan todellista tarpeellisuutta, ettei vain syntyisi pienintäkään epäilyä tuhlaavaisuudesta: kalliiksi tulleiden uusien alusliivien hankkimista kotoa kysymättä – kuitenkin "monen miettimisen perästä" – Selma perusteli vakuuttamalla, että "ne --- ovat hyvää kangasta ja kun niissä on vuori ja luut, niin kestäväthän ne useampia vuosia. Kyllä ne istuvat myöskin oikein hyvin."⁷⁸ Myös Hilda Käkikosken toteamus "täällä on nyt ollut markkinat, mutta minä en ostanut juuri mitään"⁷⁹ osoittaa halua korostaa säästäväistä elämäntyyliä taloudellisista huolista kärsivän kotiväen silmissä. Vaikka raha-asiat aiheuttivatkin välillä negatiivisen riippuvuuden tunteen, oli kodin apuun kuitenkin luontevaa turvata, kun jostain ruoka- tai vaatevarasta tuntui olevan puutetta. "Voita alkaisi olla tarpeen --- Sama alkaa pian olla leivän laita", ilmoitti Selma kotiväelleen, "rinkilät lähestyvät loppuaan" tiedotti Selman

⁷³ Amanda Käkikoski Hilda Käkikoskelle 27.9.1887. HKA 324:55:2 SKS KIA. Ks. Häggman 1994, 71.

⁷⁴ Aron Rytkönen Selma Rytköselle 5.9.1894. A:34, ESA, KA. Kirjeiden kirjoittamisen säännöllisyydestä esim. Ollila 1998, 18, 29.

⁷⁵ Maiju Pöyhönen Johan ja Nora Pöyhöselle 11.10.1898. IAA:4/35, Alexandra Eleonora Pöyhösen arkisto (APA), KA.

⁷⁶ Selma Rytkönen Natalia Rytköselle 25.3.1896. A:6, ESA, KA.

⁷⁷ Esim. Aron Rytkönen Selma Rytköselle 2.4.1895. A:34, ESA, KA.

⁷⁸ Selma Rytkönen Aron Rytköselle 21.9.1896. A:7, ESA, KA. Raportointia rahojen käytöstä myös esim. Meretniemi 2001, 55.

⁷⁹ Hilda Käkikoski Amanda Sjöströmille 2.10.1885. Mk. 158, HKA, SKS KIA.

serkku Maiju Pöyhönen ja "hameita minä vaan kaipaam" puolestaan Hilda.⁸⁰

Säästeliäisyyden korostamisen lisäksi jatkolaiset toivat toistuvasti esiin ahkeruuttaan ja tunnollisuuttaan opiskelujen suhteen. Hilda kertoi äidilleen aikovansa opiskella jatko-opistossa yhteensä kahdeksaa ainetta (yleensä jatkolaiset lukivat vain muutamia aineita), vakuutti myöhemmin työn sujuvan kuin tanssi, vaikka sitä olikin "oikein aikataavalla", ja raportoi eräänkin kerran saaneensa säännöllisesti työnsä tehdyksi ja suorittaneensa tutkintoja kiitettävien arvolausein.⁸¹ Selma istui erään *lupapäivän* aamuna jo kello kahdeksan pöytänsä ääressä kirjoittamassa vanhemmilleen, että " --- olisi yhtä ja toista tänään saatava aikaan --- "⁸². Halu olla ahkera ja saavuttaa hyviä tuloksia oli korostuneesti läsnä: vanhemmille piti osoittaa, etteivät panostukset tyttären opintielle lähettämisesä olleet menneet hukkaan. Vanhempien tietoon oli myös saatettava aktiivisuus kaikenlaisessa opintojen oheistoiminnassa. Maiju kertoi pitäneensä konventissa esitelmän raittiusasiasta: " --- hyvä! hyvä! huudettiin sille esitelmälle."⁸³ Selma toi esiin erinäisiä luottamustehtäviään konventissa: hän toimi emäntänä, kirjoitti puhtaaksi jatkolaisten lehteä ja pääsipä myös konventin puheenjohtajaksi, mitä kylläkin syvästi ihmetteli, pitäen itseään kykenemättömänä moiseen vaativaan toimeen.⁸⁴ Sama omien kykyjen ja ilmiselvän ahkeruuden vähättely tulee ilmi tavassa, jolla Selma kertoo saamistaan arvosanoista (korkein arvosana oli kuusi):

"Elkää te luulko, että minä kovin ahkera olen. Ei multa juuri tule paljonkaan luvetuksi. Minä kävin eilen Neiti Stenbäckillä kysymässä arvosanaani kasvatus opissa ja hän sanoi, että kylähän minä olen ansainnut kuusi. Mistä lie se suuri armo tullut."⁸⁵

Natu Piispanen selostaa ystävälleen Hilda Käkikoskelle hetkeä, jolloin sai näyttää kotona todistustaan:

"Arvaapa, olivatko täällä kotona iloiset, kun taas saivat sulkea minut syliinsä? Ja sitten kun toin esille todistukseni! On vain niin ihmeellistä, että en oikein tahdo niitä omikseni tuntea! Molemmissa pedagogikeissa "hyvin kiitettävä!"⁸⁶

⁸⁰ Selma Rytönen Aron Rytöselle lokak. 1895. A:7, ESA, KA; Maiju Pöyhönen Nora ja Johan Pöyhöselle 28.10.1898. IAa:4/35, APA, KA; Hilda Käkikoski Amanda Sjöströmille 18.9.1887. Mk. 158, HKA, SKS KIA. Kodin apuun tukeutumista esiintyi suuremmassakin mittakaavassa: Selma pyysi äitiään valmistamaan ja lähettämään 100 kpl piirakoita jatko-opiston juhlakonventtiin! Selma Rytönen Aron Rytöselle 20.2.1897. A:7, ESA, KA.

⁸¹ Hilda Käkikoski Liisa Sjöströmille (päiväämätön; todennäk. syysk. 1885), 14.11.1885, 3.3.1888. HKA 323:18:72,7,10 SKS KIA.

⁸² Selma Rytönen Aron Rytöselle lokak. 1895. A:7, ESA, KA. Myös esim. Ulvrosin tutkima Agnes Kylander, joka opiskeli Tukholman Högre Lärarineseminarierissä kirjoitti äidilleen menevänsä nukkumaan vasta puoliltaöin ja opiskelevansa loma-ajatin. Ulvros 1996, 254.

⁸³ Maiju Pöyhönen Johan ja Nora Pöyhöselle 13.2.1900. IAa:4/35, APA, KA.

⁸⁴ Selma Rytönen Aron Rytöselle 26.5.1895, 10.2.1895, tammik. 1896. A:7, ESA, KA.

⁸⁵ Selma Rytönen Aron Rytöselle 20.4.1897. A:7, ESA, KA.

⁸⁶ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 8.5.1887. HKA 327:20:9 SKS KIA.

Toisaalta siis haluttiin palavasti vanhempien tietävän omista hyvistä saavutuksista sekä opiskelussa että toverielämässä, mutta samalla niitä painettiin tavalla tai toisella alas. Ei sopinut olla liian tyytyväinen omiin tekemisiinsä – tai ainakaan näyttää onneaan ulospäin. Siltalan sanoin: oli vaarallista tuntea riemua itsestään ja kyvyistään erillisenä olentona.⁸⁷ Vähättely oli myös osa jatkuvaa pyrkimystä kohti täydellisyyttä, saavuttamatonta ihannetta, kaikessa tekemisessä – mikä saattoi ainakin osittain johtua Ollilan kuvaamasta tyttöjen kasvatuksesta tunnollisuuteen ja ahkeruuteen.⁸⁸

Kirjeissä vilahtelee pitkin lukukausia mainintoja ja kommentteja myös lukuisista koulun ulkopuolisista riennoista: ahkeran sukulaisten ja ystävien luona kyläilyn lisäksi Selma kävi veljensä Kallen kanssa muun muassa raittiusiltamissa, teatterissa ja Savo-Karjalaisen osakunnan perheiltamissa.⁸⁹ Kotiin kirjoittaminenkin uhkasi joskus jäädä iltamenon vuoksi toiseksi: "Ettehän vain liene hätäilleet, vaikk´en sunnuntaina kirjoittanut, mutta oli taas sunnuntaina kristillisten nuorten naisten yhdistyksen iltama ---"⁹⁰. Antauduttuaan kuvailemaan juurta jaksaa teatteri- tai konventti-iltujen kulkua tai mielenkiintoisen esitelmän sisältöä Selma saattoi lopuksi kuin ajatuksistaan havahtuen todeta: " --- olenpa minä nyt ollut oikein itse rakas, ajatellut vaan itseäni ja näin pitkät rimpusut itsestäni puhunut."⁹¹ Sama huoli paistaa Maijun sanoista "aivanhan tämä koko kirje alkaa tulla minusta itsestäni, omista tuumista ---"⁹². Syntyy vaikutelma, että ajatukset tuli muistaa suunnata tarpeeksi usein kaipaavan kodin suuntaan – muuten vallan sai syyllisyyden tunto ja oman itsekkyyden analysointi. Tytöt käänsivätkin usein kirjeissään huomion kodin asioihin. Paitsi että he muistivat aina tiedustella kaikkien perheenjäsenten vointia ja yleisiä kuulumisia, osoittivat he myös ajankohtaisiin kysymyksiin tarttumalla olevansa koko ajan mukana myös kodin aktueellissa elämänmenossa. Tästä kertovat esimerkiksi Selman lausahdukset "Nythän on pian taas se aika, jolloin palvelijat muuttavat. Meneekö meiltä muita pois, kun Liisa? Kuka tulee toiseksi karjokkaaksi? Vai on Anni nyt riiviikollaan." ja "Siellähän oli pappein kokous viime keskiviikkona. Saa nähdä kuka piispaksi tulee."⁹³

Kodin suunnasta pidettiin myös huolta siitä, että poissaoleva perheenjäsen pysyi kärryillä niin arjen tapahtumista ja läheisten edesottamuksista kuin kotipaikkakunnan säätilastakin. Maiju sai

⁸⁷ Siltala 1995, 71.

⁸⁸ Ollila 1998, 70-74.

⁸⁹ Selma Rytönen Aron Rytöselle 16.10., 28.11.1895, 2.3., 17.4.1896. A:7, ESA, KA.

⁹⁰ Selma Rytönen Aron Rytöselle 11.1.1896. A:7, ESA, KA.

⁹¹ Selma Rytönen Aron Rytöselle 28.3.1897. A:7, ESA, KA.

⁹² Maiju Pöyhönen Johan ja Nora Pöyhöselle 11.2.1900. IAa:4/35, APA, KA.

⁹³ Selma Rytönen Aron Rytöselle 28.10.1895, 11.1.1896. A:7, ESA, KA.

säännöllisesti tietoa äitinsä kasvitarhan tilasta; omenoiden, "gurkkujen" ja porkkanoiden tarkat koot ilmenevät kirjeiden riveiltä yhtä tarkkaan kuin kaikkien sisarusten kulloinen terveydentilakin. Tyttären kanssa ei välttämättä jaettu pelkästään perinteiseen naisten elämämpiiriin kuuluneita asioita: Alli Nissinen kertoo ystävälleen Hilda Käkikoskelle jutelleensa isänsä kanssa "pelloista ja niityistä, viljelyksistä, kylvöistä, ojan kaivuista, kasken karsimisesta y.m."⁹⁴ Tytär pidettiin mukana perheyhteudessa myös ottamalla hänet mukaan erilaisia perheen ja kodin asioita koskeviin neuvotteluihin; esimerkiksi Selmalta kyseltiin useaan otteeseen mielipidettä ke-sävieraisten ottamisen ja heiltä perittävien maksujen suuruuden suhteen.⁹⁵

Fyysinen ero kodista ei siis todellakaan estänyt tyttöjä olemasta tietoisia mitä erilaisimmista kotipiiriin ja perheenjäseniin liittyvistä asioista. Koti pysyi koko ajan mielessä, mikä kenties oli vanhempien enemmän tai vähemmän tiedostamaton tarkoituskin. Vicinus on esittänyt tulkinnan, jonka mukaan vanhempien haluttomuus lähettää tyttäriä jatko-opintoihin saattoi – monien muiden syiden ohella – liittyä pelkoon kodista vieraantumisesta. Uusi, laajentunut elämämpiiri monine ystävineen ja rientoineen näyttäisi ehkä nuoren naisen silmissä paljon kiehtovammalta kuin entinen elämä kodin piirissä, eikä paluusta kotiin olisi enää mitään varmuutta.⁹⁶ Ilmaise-malla kiinnostusta kodin asioihin jatkolaisetkin osoittivat olevansa edelleen kodin yhteydessä, vaikka välillä itsestään tuntui, että uusi yhteisö ja uudet ajatukset veivät mennessään. Kotiväel-le piti saada viestitettyä, ettei *liian* hyvin viihtynyt kodin ulkopuolella. Kodin ja oman kodista irrallisen elämän välille saattoi siis syntyä ristiriitoja aiheuttava kilpailuasetelma, jos jatkolainen todella tunsii viihtyvänsä paremmin uudessa ympäristössä. Ainahan näin ei suinkaan ollut asian-laita, kuten käy ilmi kaukaa Oulusta jatko-opistoon tulleen Ilta Bergrothin sanoista: "Kyllä mi-nun ylipäänsä täytyy sanoa että ei minulla ole ollut oikein hauskaa vielä täällä ja että hyvin, hy- vin usein ikävä valloittaa mielen, ikävä kotiin ja sinne Pohjolaan ylipäänsä."⁹⁷

Sellainenkin jatkolainen, joka toisaalta nautti Helsingissä olostaan, saattoi löytää itsensä toisi-naan ajatuksissaan kotoa. Useanakin syksyisenä ja talvisena päivänä ensimmäisen lukuvuoden aikana istui Selma kortteerissaan Pohjoisesplanadi 5:ssä ja piirsi paperille haikeita sanoja:

"Siellä kotona on luultavasti jo jokseenkin syksyn näköistä ja hiljaista. Puutarha on luulta-vasti aivan tyhjä, ell'ei kaalit vielä ole maassa, ja lehdet luultavasti suureksi osaksi varisseet puista." --- "Kyllä minä usein istunkin siellä ruokakamarin pöydän päässä ja näen miten Mamma kaataa kahvia, Pappa ottaa sokeria" --- "Luultavasti olette jo syöneet päivällistä ja

⁹⁴ Alli Nissinen Hilda Käkikoskelle 5.6.1886. HKA 326:81:2 SKS KIA. Tytön kiinnostuksesta perinteisiin miesten töihin Juvonen 1994, 24.

⁹⁵ Natalia Rytönen Selma Rytöselle 26.3., 28.3.1895, 11.5.1896. A:34, ESA, KA.

⁹⁶ Vicinus 1985, 37, 128; samasta aiheesta myös Solomon 1985, 95.

⁹⁷ Ilta Bergroth (Koskimies) Jenny Simeliukselle todennäk. syksyllä 1897. A:2/28-29, JPA, KA.

vietätte hämärää, sillä tornin kello juuri kuuluu lyövän 4. Jospa olisi itsellä, niin nopeat siivet, kuin ajatuksilla, niin mikäs sitten olis tullessa, lentäessä sinne, vaikka joka päivä. --- Ensi aatos aamulla viimeinen illalla kulkee kotiin."⁹⁸

Selma antoi vanhemmilleen mahdollisuuden astua puolestaan omaan valtakuntaansa kuvailemalla kortteerihuoneensa viimeistä nurkkaa myöten:

"Huoneessamme on yksi akkuna, vaaleansiniset tapetit, muuten hiukan hämärän lainen. Lattia on yltäänsä peitetty matoilla. Yhden seinän vieressä on 2 erinomaisen sievää, pientä parisänkyä ja pesutelineet, joiden edessä on pieni sermi, joka ennen muinoin oli tädin kamarissa. Toisella seinällä on vaatekaappi ja pöytä, isonlainen, tässä akkunan alla ja pöytäliina sen päällä. Sitten on kirjahylly ja pieni pöytä nurkassa, jolla on peili. Kaksi sievää taulua on seinällä ja pieni gipsikuva hyllyllä. Piironkia ei ole, eikä tänne mahtuiskaan mihinkään."⁹⁹

Tilan tarkka kuvaaminen välitti kotolaisille konkreettisesti tunnetta yhteisyydestä, halusta jakaa kaikki, myös tila, rakkaiden ihmisten kanssa. Näin voitiin edes ajatuksissa olla yhdessä, kun kaipaus oli voimakkaimmillaan. Samasta tilan jakamisesta kertovat Nora Pöyhösen lapsilleen kirjoittamat sanat "tuntuu aivan siltä kun näkisin Teidät istuvan pikkukamarissani" ja Elli Järnefeltin sisarelleen Ainolle kirjoittamat "ne hetket ovat ihan nautinnon hetkiä jolloin sinne kirjoitan sillä sillon sitä mielikuvituksessaan on siellä kaikkien teidän joukossa"¹⁰⁰. Kirjeiden kautta luotiin yhteys toisistaan erossa olevien perheenjäsenten välille: Siltala onkin nimittänyt kirjeitä ”pyhäksi siteeksi”.¹⁰¹

Vaikka tila haluttiin jakaa kirjeiden välityksellä kotiväen kanssa, liittyi omaan tai ystävän kanssa jaettuun huoneeseen myös salaista tyytyväisyyttä yksityisyydestä ja rauhasta. Monille opiskelemaan lähtö oli vapauttava kokemus: kodin työt ja velvollisuudet eivät seuranneet mukana. Ilo omasta huoneesta ja sitä myöten lukurauhasta yhdistyi opiskeluun liittyvään vapauden ja itsenäisyyden tunteeseen. Rönholm on analysoinut oman tilan ja ylipäättään kortteeripaikan merkitystä ruotsalaisten naisopiskelijoiden elämässä toisestakin näkökulmasta: vaikka asumiseen liittyi tiettyä vapauden huumaa, oli läsnä kuitenkin myös kontrolli. Kortteerinpitäjät, sukulaiset ja muu lähiympäristö valvoi naisopiskelijoiden elämää hyvinkin tarkasti: vapaudella oli omat vaaransa, ja siksi vierailijat ja riennot pantiin merkille.¹⁰²

Yksityisyyden ihanuus saattoi toisaalta vaihtua myös yksinäisyyden piinaksi. Vaikka oma rauha

⁹⁸ Selma Rytönen Aron Rytköselle 10.10., 10.11.1894, 19.1.1895. A:7, ESA, KA. Samoissa tunnelmissa myös esim. nimimerkki Tuisku jatko-opiston konventin lehdessä Näin meidän kesken vuonna 1901. Hb:2, Helsingin suomalaisen jatko-opiston arkisto (HSJA), KA.

⁹⁹ Selma Rytönen Aron Rytköselle 2.9.1894. A:7, ESA, KA.

¹⁰⁰ Nora Pöyhönen Maiju, Anni ja Elsa Pöyhöselle 16.4.1899. IAb:1/35, APA, KA; Elli Järnefelt Aino Järnefeltille (Sibeliuksen) 17.10.1889. Arvid Järnefeltin arkisto 517:201:3 SKS KIA.

¹⁰¹ Siltala 1995, 67.

¹⁰² Rönholm 1999, 95-106; oman tilan merkityksestä Adams 1996, 107; Gleadle 2001, 143; Vicinus 1985, 137.

tuntuikin hyvältä, oli moni jatkolainen kirjeistä välittyvän kuvan perusteella tottunut varsin yhteisölliseen elämään. Ei siis ole ihme, että sekä kotoa poissa olevat että sinne jääneet perheenjäsenet tunsivat ainakin toisinaan voimakasta irrallisuuden tunnetta. Jotain itsestäkin puuttui, kun läheinen ei ollutkaan läsnä. Ollilan tutkimusten mukaan yksin jääminen ja yksinäisyyden kokeminen olivat suorastaan pelottavia asioita isoon ihmisjoukkoon tottuneille ihmisille.¹⁰³ Selman huolehtivat sanat "eikö siellä päivällä ole jokseenkin hiljaista, kun Pappa on rippi- ja Hertta kansa-koulussa, siis Mamma yksin kotona" ja "onhan hyvä että Hertta on kotona, niin ei Mamman tarvitse olla aivan yksinään"¹⁰⁴ kertovatkin osuvasti tästä toisten ihmisten läheisyyden tarpeesta – ja samalla myös toisesta huolehtimisen kyvystä – joka yhteisöllisen elämäntavan myötä oli kehittynyt. Siltalan mukaan kollektiivisen mentaliteetin omaavat ihmiset ovat parhaimmillaan nimenomaan toisten kanssa ja toisia varten eläessään.¹⁰⁵ Jatkolaisen ajatukset eräänkin rinkelilähetyksen vastaanottamisen hetkellä kertovat juuri samasta halusta olla mieluummin yhteisön jäsen kuin itseään varten eläjä:

"Oikein ikävältä tuntuisi ajatella, että ainoastaan minua itseäni vasten teillä siellä olisi niin paljon vaivaa ja hommaa ja että yksinäni nauttisin kaikesta hyvästä mitä saan. Menettäisihän se silloin jo hyvän makunsakin."¹⁰⁶

Mutkikas äitisuhte

Jatkolaisten elämässä äidillä oli keskeinen rooli. Äiti huolehti ensinnäkin jokapäiväiseen elämään liittyvistä ruoka-, vaate- ja raha-asioista:

"Wiime tiistaina lähetin sinulle rahakirjeen, olethan sen saanut? eilen odotin sinulta kirjettä vaan eipä kuulunut --- älä nyt rakas Hilla sitä ajattele että minä tätä kirjoitan moittimalla ei suinkaan. Kyllä se nyt kuuluu asiaan että sinä käyt mustassa puvussa, laitetaan uusi kevääksi --- kirjoita pian" --- "et ole kirjoittanut mitään jos jo olet ostanut leninki kankaan. osta nyt heti jos et vielä ole tehnyt --- "¹⁰⁷

Äiti toivoi ja välillä suorastaan vaati, että tytär toimisi hänen ajatustensa ja ohjeidensa mukaisesti erilaisissa käytännön asioissa ja tilanteissa. Hän halusi myös nopeita vastauksia kysymyksiin ja tietoja tehdyistä ratkaisuista. Toinen keskeinen, kirjeestä toiseen toistuva puheenaihe oli terveys. Jatkuva huolehtiminen tyttären terveydentilasta liittyi paitsi yleiseen tietoisuuteen siitä, että milloin tahansa läheisen kohdalle saattoi osua kohtalokas sairastuminen, myös pelkoon liiallisen lukemisen terveydellisistä haitoista. Äiti saattoi epäillä opiskelutyötä olevan liikaa, kehotti olemaan lukematta, jättämään rasittavan ”tentti homman”, lopettamaan luvut niin pian

¹⁰³ Ollila 1998, 113-114.

¹⁰⁴ Selma Rytönen Aron Rytököselle 10.10.1894, 3.3.1895. A:7, ESA, KA.

¹⁰⁵ Siltala 1995, 66.

¹⁰⁶ Selma Rytönen Aron Rytököselle 2.2.1896. A:7, ESA, KA.

¹⁰⁷ Amanda Castrén Hilla Castrénille 27.10.1895, 28.1.1896. K. 35, Hilla Castrénin arkisto (HCA), KA.

kuin suinkin ja tulla kotiin lepäämään. Hän myös muistutti säännöllisin väliajoin tyttärtään terveyden olevan kallis lahja, jota tulee huolella hoitaa.¹⁰⁸ Selman äidin mieltä huolestutti kaiken ohella tyttären epäsäännöllinen ”regleerinki”, ja hän kehottikin Selmaa kysymään neuvoa lääkäri-enoltaan tämän vaimon kautta ja kirjoittamaan sitten heti äidille, mitä eno arvelee asiasta.¹⁰⁹

Vaikka äidin ainainen huolehtiminen ja neuvojen antaminen saattoi joskus tuntua liialliselta – ”ei Mamman pidä turhaan huolehtia minusta”¹¹⁰ – oli hänen lohduttavaan ja ymmärtävään syliinsä kuitenkin helppo turvautua, kun elämän vaikeus ja omien kykyjen epäily sai vallan. Hilla Castrén sai äidiltään rohkaisua viimeisenä jatko-opistokeväänään jouduttuaan epätoivon valtaan tulevaisuutensa suhteen: ”Älä sinä epäile ollenkaan että et sinä saisi paikkoja ninkuin muutkin --”¹¹¹. Parhaimmillaan äidiltä sai tärkeää rohkaisua ja tukea, ja vaikuttaakin siltä, että useimmat jatkolaisista halusivat pitää suhteen äitiin hyvänä; elämää oli vaikea kuvitella ilman läheistä turvaa, jonka luo saattoi aina palata. Syvä molemminpuolinen kiintymys ja lämpö, välittämisen ja rakkauden tunteet tuodaan kirjeissä esiin monin tavoin. Tyttären ja äidin välinen suhde näyttää olleen monessa tapauksessa myös fyysisesti läheinen. Ester Elfvingin joulunaikaan päiväkirjaansa kirjoittamat lauseet ”Äitini katse, kun hän illoin silittelee päätäni ja antaa minulle ”hyvää yötä” suutelonsa” ja ”kuuntelen äitini tasaisia hengähdyksiä viereisestä huoneesta. Hän lepää vielä, tuo oma rakas äitini”¹¹² kertovat äidin läheisyyden nautinnollisuudesta. Myös Natu Piispan kuvauksesta huokuu intiimi tunneside:

”Kaikki muut olivat jo panneet levolle paitsi äitini ja minä. Me istuimme salissa, hän kiikkustuolissa ja minä, päätäni nojaten häneen syliinsä, tuolilla. Tuntui niin hyvältä istua noin kahden kesken --- Avasin sydämeni äidille. Oi, hän rakastaa minua niin paljon!”¹¹³

Selvimmän äidin merkitys tulee kirjeissä esiin tilanteissa, joissa äidin menettäminen on ollut lähellä tai joissa häntä ei enää ole. Äidin *lämmin syli*, *syvä rakkaus*, *hellin rakkauden kipinä*, *ystävällisin hymyily* muistuvat mieleen. Hilda Blomqvistin toteamus ”hän oli kotimme hyvä henki, sen keskipiste, hän johti kaikki ja ajatteli kaikkea vielä viimeisiin aikoihin asti ja siksi nyt tuntuu niin tyhjältä ja kolkolta”¹¹⁴ kertoo paitsi kaipuusta myös yleisemmin naisen asemasta

¹⁰⁸ Esimerkiksi Nora Pöyhönen Maiju Pöyhöselle 21.2.1897, 1. Pääsiäispäivänä 1897, 5.10. (todennäk.1898), 21.5.1902, päiväämätön. IAe, MPA, KA; Natalia Rytkönen Selma Rytköselle 11.9.1894, 23.1.1895. A:34, ESA, KA. Ks. myös Meretniemi 2001, 29, 44.

¹⁰⁹ Natalia Rytkönen Selma Rytköselle 23.1.1895. A:34, ESA, KA.

¹¹⁰ Selma Rytkönen Aron Rytköselle 10.11.1894. Myös esim. 12.11.1896 päivätyssä kirjeessä kehoitetaan olemaan turhaan huolehtimatta. A:7, ESA, KA.

¹¹¹ Amanda Castrén Hilla Castrénille 18.3.1896. K. 35, HCA, KA.

¹¹² Ester Ståhlbergin päiväkirja 25.12.1891, 12.1.1892. K. 67, Ester Ståhlbergin arkisto (ESTA), KA.

¹¹³ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 9.6.1886. HKA 327:20:1 SKS KIA.

¹¹⁴ Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille (Krohn) 23.9.1899. Hilja Krohnin arkisto, 536:79:27 SKS KIA. Äidin merkityksestä sairauden tai kuoleman yhteydessä myös esim. Hedvig Wählberg (Ståhlberg) Fredrique Wählbergille 9.9.1888. K. 157, Hedwig Ståhlbergin arkisto (HSA), KA; ”Manda” Hilda Käkikoskelle ja Naima Ingmanille

tuon ajan perheessä. 1800-luvun kuluessa oli naisen erityiseksi kutsumukseksi nostettu koti ja perhe: vaimon, emännän ja erityisesti äidin tehtävät. Naisen tuli olla perheen sydän ja sielu; hänen velvollisuutenaan oli luoda ja ylläpitää kodin henkeä ja perheen yhtenäisyyttä. Perheyhteyttä vaalittiin erilaisten juhlien ja rituaalien lisäksi esimerkiksi viettämällä iltaa yhdessä.¹¹⁵

Perheen sisäisten suhteiden tiivistyminen oli seurausta muutoksista, joita perherakenteissa tapahtui 1800-luvun loppua kohti tultaessa. ´Suurperheestä´, joka käsitti isäntäväen lisäksi palkolliset ja sukulaiset, oltiin vähitellen siirtymässä ydinperheen suuntaan. Häggman on tutkinut ´ydinperheellistymistä´ Waseniuksen kauppiassuvun kohdalla sekä yleisellä tasolla, ja hänen mukaansa siinä oli kyse paitsi kasvavasta intimitteetin tarpeesta, myös aikuisten ihmisten pyrkimyksestä päästä eroon vanhakantaisesta holhouksesta ja valvonnasta. Vähitellen tapahtui muutosta myös miesten ja naisten sekä poikien ja tyttöjen keskinäisessä asemassa; tasa-arvo lisääntyi oleellisesti ja perheenjäsenet alkoivat kohdata toisensa enemmän yksilöinä.¹¹⁶ Sulkunen nostaa Cantellien kohdalla esiin toisen ajassa vaikuttaneen tekijän, pietistisen herätyksen, joka oli osaltaan muovannut monien perheiden tunneilmastoa moderniin, yksilöt erillisinä persoonina huomioonottavaan suuntaan.¹¹⁷ Yksilöitymisen kautta suhteet ydinperheessä tiivistyivät, ja tämä näkyi myös lastenkasvatuksessa. Uudet vahvat siteet olivat merkki siitä, että kasvatusta oli ollut intensiivistä. Deglerin mukaan keskiluokan äidit ottivat vakavasti erityisen roolinsa kasvattajina ja huolehtivat levottomuuteen asti lapsistaan. Räisänen huomauttaa kuitenkin, että vaikka aikaisempi isän valta olikin korvautunut äidin kasvatusvastuulla, ei isä kuitenkaan saanut vetäytyä kasvatuksellisista velvollisuuksistaan, vaan hänen tuli ottaa säännöllisesti osaa perhe-elämään.¹¹⁸ Muutamien jatkolaisten kirjeistä voi havaita suhteen isään olleen hyvin läheinen: ”Herttaista on taas olla kotona, ja vanhemmat näyttävät niin iloisilta. Olen jo monta kertaa istunut isän sylissä kiikkutuolissa, sekä hän että minä unohdamme, että ”Natenius” jo on täyttänyt 20 vuotta.”¹¹⁹

Isän rooli ei ollut ensinkään vähäpätöinen ainakaan Cygnaeuksen perheessä, jossa isän neuvot ja opetukset lastenkasvatuksen pulmatilanteissa olivat keskeisessä asemassa. Siltalan mukaan Uno Cygnaeus edusti suomalaisessa lastenkasvatuksessa siirtymää suorasta alistamisesta yksit-

12.12.1886. HKA 326:50:1; Alli Nissinen Hilda Käkikoskelle 5.6., 15.7.1886 HKA 326:81:2,3 SKS KIA; ”T.P.” Selma Rytköselle 4.3.1891. A:34, ESA, KA.

¹¹⁵ Häggman 1994, 184-185; Degler 1980, 8-9; Frykman ja Löfgren 1979, 100, 116; Helén 1997, 112; Ollila 1998, 88, 111-112; Räisänen 1995, 99, 103-104, 117.

¹¹⁶ Häggman 1994, 128-133, 179.

¹¹⁷ Sulkunen 1995, 27.

¹¹⁸ Degler 1980, 83-84, 109; Räisänen 1995, 99.

¹¹⁹ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 28.12.1886. HKA 327:20:3 SKS KIA.

täisten persoonien huomioimiseen. Lapsia rakastettiin persoonina, mutta heidän yksilöllisyytensä sai ilmetä vain määrättyjen tottelevaisuus- ja kuuliaisuusehtojen rajoissa. Siltalan sanoin lasten oli ”ilahdutettava vanhempiaan kehittymällä persooniksi Jumalaa ja toisia varten”. Jotta lapsen luonne saataisiin kehittymään oikeaan suuntaan, tarvittiin uudenlainen lähestymistapa kasvatukseen: piiskan sijaan lapsia alettiin hallita sitomalla heidät äidin tunteisiin. Lapsi sai kokea olevansa hyväksytty vain, jos hän täytti tietyt ehdot ja avasi sisimpänsä äidille. Äidin tahto ja tarpeet oli välttämätöntä oppia aistimaan. Lapset oppivat myös tuntemaan syyllisyyttä äidille aiheutetusta murheesta ja loputonta kiitollisuutta elämän antajaa kohtaan. Äidin uhrautumiseen tuli vastata käyttämällä saamansa lahjat ja olemalla palvelualtis.¹²⁰

Eräissä kirjeaineistoni kohdissa tulee selvästi esiin tämänkaltaisen kasvatustavan vaikutus. Esimerkiksi Lydia Stenbäck avasi äidille sisintään eräessä heinäkuisessa kirjeessään vuonna 1883 kertomalla ikävöinnistään, synkistä unistaan, itkemisistään: ”sydän on usein niin täynnä ja tahdoisin Äidille niin paljo sanoa”. Tytär toivoi, että äiti lukisi kirjeen yksinäisyydessä ja sitten polttaisi sen. Toisessa, sisarelleen Ottilialle kirjoittamassaan kirjeessä hän toteaa, ettei opintojen jatkamisesta sillä haavaa taida tulla mitään, sillä ”äiti ei oikein pidä siitä että panen niin paljon aikaa tuohon lukemiseen --- En tiedä oikein mitä tuon suhteen teen ja ajattelen”. Ottilia oli itse kirjoittanut aikaisemmin päiväkirjaansa äidin surullisesta katseesta tyttären lähtiessä syksyllä kotoa Jyväskylän seminaariin opiskeluidensa pariin, ja toivoi äidin vielä jonain päivänä ymmärtävän, ettei tällainen elämänvalinta kertonut rakkaudettomuudesta eikä itsekkyydestä. Kotiin jäävää sisartaan hän oli neuvonut: ”et nyt säästä itselläs vaivaa palkitakses sitä alttiiksi antavaa rakkautta, jolla Äiti meitä ensi lapsuudestamme saakka on hoitanut --- pidä tämä päämääränäs, varsinaisena kutsumuksenas nyt kun Äidin ainoana lapsena hänen luonaan olet.”¹²¹ Sanoista huokuu äitiä kohtaan tunnettu vilpitön rakkaus, mutta myös vaikeasti siedettävä omien halujen ja äidin tahdon välinen ristiriita.

Kotoa tulevat viestit äidin terveyteen tai ylipäättään kodin askareissa jaksamiseen liittyen saivat niin ikään monen jatkolaisen syyllisydentunnon heräämään. Selma Rytkönen sai lukea isän lähettämästä kirjeestä, että äitiä oli kohdannut ”nervös attack”, eikä äiti nyt lääkärin määräyksestä saisi rasittaa itseään. Tämän jälkeen Selma toi entistäkin useammin esiin huoltaan äidin voinnista ja valitteli monesti, ettei kykene auttamaan vaikka niin kovasti haluaisi. Lisäpainetta

¹²⁰ Siltala 1999, 196-200; Siltala 1995, 64-65. Ks. myös Frykman ja Löfgren 1979, 87-97.

¹²¹ Lydia Stenbäck Emilia Stenbäckille 31.7.1883. K. 5, SSA, KA; Lydia Stenbäck Ottilia Stenbäckille 27.10.1879. K. 5, SSA, KA; Ottilia Stenbäckin päiväkirja 20.8.1871. K. 10, SSA, KA; Ottilia Stenbäck Lydia Stenbäckille päivämätön K. 1. SSA, KA.

toivat viestit, jossa kerrottiin vanhemmilla olevan erityisen paljon työtä, ja joku lapsista tarvittaisiin välttämättä auttamaan.¹²² Maiju Pöyhösen äiti taas kirjoitti, että olisi ”ihmeen hauska” jos tytär voisi olla opintojen välillä vuoden kotona ja lisäsi, että ”ei tiedä minunkaan terveydestäni eteenpäin jos se jo muutaman vuoden perästä vaatis että olisit kotona senkin takia”.¹²³ Erään kerran Selman äiti kehotti lähettämään vaatteita ajoissa kotiin pestäväksi, jotta ne olisivat ”sitte pääsiäisenä puhtaat, jos **niin kuin toivomme** silloin tulette kotiin”. Maiju-serkku toivoi Selman tulevan kotiinsa kesävieraaksi, ja pyysi aloittamaan asiasta puhumisen jo tammikuussa, jotta ”ne kotonakin tottuisivat siihen”.¹²⁴

Mainituissa tapauksissa äidin tahto pyrittiin huomioimaan ja suhde haluttiin pitää mahdollisimman eheänä, vaikka riippuvuus äidin tunteista toisinaan ahdistikin. Äidin ja tyttären välille oli syntynyt symbioottinen kiintymyssuhde, jossa tytär halusi vastata äidin rakkauteen ja huolenpitoon myötäilemällä tämän odotuksia. Siltalan tutkimassa Lauri Cantellin tapauksessa tiiviseen äiti-poika –suhteeseen tuli säröjä aina pojan yrittäessä irrottautua äidin määräysvallasta: esimerkiksi pääsiäisen vietto muualla kuin kotona sai äidin lausumaan kovia sanoja. Siltalan mukaan ristiriitaisessa suhteessa oli samanaikaisesti läsnä sekä äidin kanssa yhteistä elämää elävä, kaiken jakava pikkupoika että omatahtoinen nuorukainen ottamassa etäisyyttä.¹²⁵ Omassa aineistossani on yksi henkilö, jonka voi sanoa ottaneen etäisyyttä huomattavasti enemmän kuin kukaan muu: Hilda Käkikoski. Hänen äitisuhteensa tuntuu olleen varsin ongelmallinen jo aivan lapsesta lähtien: sopeutuminen naisten maailmaan tuotti vaikeuksia eikä yhteisymmärrystä äidin kanssa löytynyt. Liki 19-vuotiaana Hilda olisi halunnut jo itse päättää pukeutumisestaan, mutta joutui puuskahtamaan: ”Yksin sukkanauhatkin hän määrää minulle.” Jatkuvaa harmia tuotti myös se, ettei äiti antanut rauhaa kirjoittamiseen eikä lukemiseen.¹²⁶ Erimielisyydet äidin kanssa johtivat syyllisyydentunteisiin, joita Hilda purki siskolleen: ”Älä vaan, rakas sisareni pahoita äidin mieltä niin usein kuin minä olen pahoittanut. Sitä saa niin katkerasti itkeä.”¹²⁷ Hilda kertoi kyllä ikävöivänsä kaikkia omaisia ja kirjoitti hyvin huolehtivaan sävyyn äidin jaksamisesta ja sairasteluista: ”Kunpa nyt pian pääsisimme äiti paran luokse --- että vanha parka saisi meistä jotain iloa. Jumala auttakoon meitä olemaan oikein hyvinä ja kuuliaisina lapsina äiti raukal-

¹²² Aron Rytönen Selma Rytköselle 17.9.1895; Selma Rytönen Aron Rytköselle 16.9., 16.10., lokakuu 1895, 2.2.1896. A:7, ESA, KA; Natalia Rytönen Selma Rytköselle 17.4.1896. A:34, ESA, KA.

¹²³ Nora Pöyhönen Maiju Pöyhöselle 1. Pääsiäispv. 1897. IAe, MPA, KA.

¹²⁴ Natalia Rytönen Selma Rytköselle 16.3.1895 (vahvennus kirjeessä); Maiju Pöyhönen Selma Rytköselle 7.1.1900. A:34, ESA, KA.

¹²⁵ Siltala 1999, 533-536.

¹²⁶ Kolmantena Joulupäivänä 1882, ”Aikakirjani”. K. Ila, HKA, SKS KIA; Hilda Käkikoski Amanda Eklundille 2.2.1887. Mk. 158, HKA, SKS KIA. Ks. myös Juvonen 1994, 23-24; Siltala 1999, 590.

¹²⁷ Hilda Käkikoski Amanda Eklundille 14.3.1884. Mk. 158, HKA, SKS KIA.

le”,¹²⁸ mutta haaveet hyvästä yhteydestä äidin ja muun kotiväen kanssa törmäsivät tosielämän pettymyksiin kerta toisensa jälkeen. Hilda päättikin toisena jatko-opistovuotenaan vastata myönteisesti läheiseksi tulleen opettajansa tarjoukseen viettää joulua hänen luonaan. ”Eikö se ole paras”, hän kirjoitti sisarelleen, ”sitten ei tule mitään harmia eikä pahennusta minun tähteni.”¹²⁹

Englantilaisnaisten 1800-luvun päiväkirjoja tutkineen Blodgettin mukaan äidin ja tyttären suhteessa voi toteutua mitä syvin ymmärrys tai mitä kipein vieraantuminen.¹³⁰ Hilja Haahden sanat ”hän oli kaikkeni ja me rakastimme toisiamme niin syvästi kuin äiti ja tytär voivat”¹³¹ ovat mahdollisimman kaukana Hilda Käkikosken tunnelmista. Hilda ei kyennyt oikeasti rakastamaan äitiään ja koki eriytyneensä lähtökohdistaan niin kauas, ettei keskinäiselle ymmärrykselle ollut edellytyksiä. Hän tunsi itsensä kodittomaksi – ”minä olen aina oppinut olemaan vierasten kanssa”¹³² – mutta kykeni jatkamaan oman tahtonsa tiellä lukuisten läheisten ihmissuhteiden avulla. Vicinus on omista tutkimuksissaan havainnut, että opiskelemaan lähteneet nuoret naiset eivät välttämättä aina kyenneet maksamaan emotionaalista hintaa kodista vieraantumisesta. Jo pelkkä irrottautuminen äidin vaikutuspiiristä saattoi olla vaikeaa: äidin ylihuolehtivuus ja kodin ulkopuolella iskevä turvattomuuden tunne eivät edesauttaneet itsenäisen elämän aloittamista. Jatkuvat syyllisyydentunteet esimerkiksi perhevelvollisuuksien suhteen lisäsivät ahdistusta, ja itsekyyden ongelma oli pahimmillaan jatkuvana paineena läsnä. Ristiriitojen täyttämä mieli purkautui usein terveysongelmina ja jatkuvana sairasteluna. Vicinus näkee sairastelun myös eräänlaisena aikalisänä, keinona ”palata itseen” ja kerätä rohkeutta omiin ratkaisuihin.¹³³ Esimerkiksi Meretniemen tutkima, jatko-opistossakin ollut Elsa Borenius tasapainoili vuosikausia äidin asettamien rakkauden ja hyväksymisen ehtojen ja omien kiitollisuuteen sekoittuvien ahdistuksen ja riittämättömyyden tunteittensa kanssa – aina hermoromahdukseen saakka. Totaalisen pysähdyksen jälkeen hän kykeni ensimmäistä kertaa tekemään aivan itse päätöksiä elämänsä suunnasta.¹³⁴

Vicinus painottaa, että jos nuori nainen aikoi toimia ympäristön olettamuksien vastaisesti, hä-

¹²⁸ Hilda Käkikoski Amanda Eklundille 14.5.1887, 21.1.1888. Mk. 158, HKA, SKS KIA. Ks. myös Hilda Käkikoski Johan Sjöströmille 15.5.1884. HKA 323:17:1 SKS KIA; Hilda Käkikoski Liisa Sjöströmille 14.11.1885, 28.2.1887. HKA 323:18:7,8 SKS KIA; Hilda Käkikoski Natu Piispaselle 7.7.1888 HKA 323:9:1 SKS KIA.

¹²⁹ Hilda Käkikoski Amanda Eklundille 1.11., 3.12.1886. Mk. 158, HKA, SKS KIA.

¹³⁰ Blodgett 1988, 223.

¹³¹ Hahti 1950, 35.

¹³² Hilda Käkikoski Amanda Eklundille 28.2. (todennäk.1887). Mk. 158, HKA, SKS KIA; Siltala 1999, 591.

¹³³ Vicinus 1985, 20, 138-139. Ristiriidoista aiheutuvista henkisistä ongelmista myös Frykman & Löfgren 1979, 87.

¹³⁴ Meretniemi 2001, 43-76.

nellä tuli olla positiivinen kuva itsestä ja vahva usko muutoksen mahdollisuuteen. Mahdollinen roolikonflikti saattoi kuitenkin tuhota kehityksessä olevan itsetunnon: jos oman elämäni hanteen tavoittelemisen estettiin, aleni myös itsen arvostus. Eräs Blodgettin tutkimus esimerkki tunsiristiriitaisen elämänsä jakautuneen ajattelevaan ja toimivaan osaan, jotka eivät tuntuneet olevan yhteydessä toisiinsa; läsnä oli jatkuva itsen epäily.¹³⁵ Luja minätunto ja yksilöllisyys ovat modernin persoonallisuuden tavoitteita; uudessa tilanteessa, jossa perhe tai suku ei enää suoraan määritellyt yksittäisen ihmisen kaikkia tekemisiä, päätöksiä piti uskaltaa tehdä itse.¹³⁶ Yksilöityminen saattoi kuitenkin tuottaa vaikeuksia jo aivan pienissäkin asioissa:

”Sain kirjeen rouva Forstéenilta, jossa hän pyytää minun ottamaan osan Pääsiäisenä näyteltävässä teatteri kappaleessa. Siinäkin olen ajatellut päin ja toisin. En tiedä olisiko oikeampi ottaa vai jättää. Tuonlaiset pikkuseikat voivat olla ajatuksissa niin monet ajat. Kumpi ihminen aina tietäisi mikä on oikein! Luultavasti oliskin elämä silloin aivan toisen laista, eihän silloin olisi mitään epäselvää, eikä mitään ristiriitaa maailmassa! --- Kumpi olisi omaa vakaumusta jossain asiassa että tietäisi toimivansa niin kuin pitää!”¹³⁷

Jatko-opistolaisille tyypillinen omien ajatusten, tekemisten ja valintojen jatkuva työstäminen päiväkirjoissa ja kirjeissä liittyy intensiivisen kasvatustyylin mukanaan tuomaan verbaalisuuteen. Riesmanin mukaan sanojen merkitys kasvatuksessa kasvoi aiempaan verrattuna, ja vanhempien ja lasten väliset keskustelut jatkuivat lapsen yksityisenä oman mielen tutkiskeluna. Lapset oppivat kasvaessaan vähitellen kasvattamaan itse itseään; heille muodostui vahva sisäinen tarve oman itsen arviointiin ja tarkkailuun.¹³⁸ Tällaiseen tutkiskeluun toi oman voimakkaan lisänsä useimpien jatkolaisten kotona vallinnut uskonnollinen henki ja siihen liittyvä hengellinen kieli. Uskonnollisenkin kasvatuksen keskiössä oli äiti. Äiti opetti lapset rukoilemaan, turvautumaan Jumalaan, kiittämään häntä ja nöyrytymään Jumalan tahdon edessä.¹³⁹ Maria Stenrothille äidin opettamien virsien sanat jäivät tarkasti mieleen, ja hän sovelsi niitä omaan elämäänsä:

”Tietääkö äiti, tuo äidin virsi n:o 245 on alituisesti mielessäni ja kaikissa sopiva: tenttiin mennessäni ja työpäivän alussa: ”Anna Jeesus, armiaasti työn ain’ alkaa Sinussa! ja seuraan mennessä: Jeesus, puheen, aivoituksen’ tahtos jälkeen taivuta!” Aina se on niin sopiva ja samalla kuin äidin muisto maailmanmatkalleni.”¹⁴⁰

Yhteiset hartaushetket ja kirkossakäynnit olivat osaltaan lisäämässä myös koko perheen sisäistä yhteyttä. Selma Rytönen kirjoittaa kaivaten: ”Siitähän onkin jo niin kauvan, kun kaikki olim-

¹³⁵ Vicinus 1985, 139; Blodgett 1988, 197.

¹³⁶ Siltala 1999, 201, 536; Riesman 1969, 44.

¹³⁷ Selma Rytönen Natalia Rytököselle 25.3.1896. A:6, ESA, KA.

¹³⁸ Riesman 1969, 43-44.

¹³⁹ Ollila 1998, 19-21; Räisänen 1995, 103. Kirjeissä esim. Nora Pöyhönen Maiju Pöyhöselle 21.2.1897, 21.5.1902. IAe, MPA, KA; Amanda Castrén Hilla Castrénille 18.3., 16.4.1896. K. 35, HCA, KA.

¹⁴⁰ Jauhainen 1929, 28, 108-109.

me yhdessä Herran ehtoollisella.”¹⁴¹ Toisaalta perheen sisäisen yhteyden ollessa heikoissa kantimissa saattoi hengellinen kieli tulla avuksi tunteiden ilmaisuun. Hilda Käkikoski uskoutui veljelleen: ”Usein iltasilla saan suuren halun rukoilemaan meidän kaikkien edestä ja silloin tuntuu siltä kuin tekisin siellä rukoilisitte ja kaikki yhdessä lähestyisimme Jumalan istuinta.”¹⁴² Hengelliseen elämään kuului olennaisena osana myös uskossa kilvoittelu, joka ilmeni oman pahuuden ja syntisyyden tarkkailuna, mikä taas nivoutui yleisempään itsetutkiskeluun ja pyrkimykseen kehittyä ihmisenä.

Jatko-opistoon mennessä oma perhe ja varsinkin äiti oli edelleen tuntuvasti läsnä, mutta elämään tuli lisää aikaa ja tilaa omille ajatuksille ja pohdinnoille. Jatko-opiston opettajat ja ystäväpiiri alkoivat omalta osaltaan muokata nuorten naisten kehitystä.

¹⁴¹ Selma Rytönen Aron Rytköselle 8.12.1895. A:7, ESA, KA. Ehtoollisen merkityksestä myös Lydia Stenbäck Ottilia Stenbäckille 7.3.1881. K. 5, SSA, KA.

¹⁴² Hilda Käkikoski Johan Sjöströmille 15.5.1884. HKA 323:17:1 SKS KIA.

3. Jatko-opisto

Korkeampaa naissivistystä

Selma Rytkönen kirjoitti vanhemmilleen kokemuksistaan Helsingin suomalaisen jatko-opiston pääsykokeista syyskuun alussa 1894:

"Sydän kurkussa kiipesin pitkin rappusia ylös kolmanteen kerrokseen. Siellä tapasimme johtajattaren --- Ensi luokalle pyrkijöitä oli 40; enemmän siis kun viime vuonna, jolloin oli ainoastaan 25. Ensiksi tutkittiin ruotsissa, jossa ei muuta vaadittu, kun käskettiin juttelemaan ruotsiksi jotain kotiseudustaan. --- Sitten seurasi suomi, jossa prässättiin 1 1/2 tuntia. Saksaa kyseltiin lähemmä kaksi tuntia --- Kaikissa aineissa joissa tähän asti on tutkittu, on hyväksytty. Enemmän luulin vaadittavan, kun mitä tähän asti on vaadittu. Opettajat näyttävät erinomaisen ystävällisiltä ja hauskoilta." ¹⁴³

Runsaan viikon kuluttua hänellä oli jo lukusuunnitelma valmiina: ”Minä luen nyt saksaa, ruotsia, uskontoa, suomea ja sielutiedettä ja kuuntelen Ranskaa.” ¹⁴⁴ Godenhjelmin suunnitelmien mukaisesti jatko-opiston kantavaksi periaatteeksi oli tullut oppiaineiden vapaa valinta ja työn keskittäminen muutamiin pääaineisiin; tyttökoulussa hankitun perussivistyksen jälkeen oli hänen mielestään hyödyllisintä panna ”henkiset voimat muutamiin erityisiin tutkimus-aineisiin”, joihin kullakin oppilaalla oli taipumusta ja halua. Näissä aineissa voitiin sitten kaksivuotisen kurssin puitteissa mennä suhteellisen syvälle. Opettajiksi aikoville oli määritelty kolme pakollista ainetta: suomen kieli ja kirjallisuus, sielutiede sekä kasvatusoppi; muita aineita sai valita vapaasti, mutta ei mielellään kahta enempää. ¹⁴⁵ Monet jatko-opistoon päässeet valitsivat aluksi innoissaan runsaasti eri aineita: esimerkiksi Hilda Käkikoski kertoi äidilleen päättäneensä lukea peräti viittä ainetta kolmen pakollisen lisäksi. Godenhjelmin mukaan ani harva ehti kuitenkaan lopulta suorittaa kunnollisesti kuin kaksi pääainetta. ¹⁴⁶

Selman toteamus ”aamupäivällä olemme koulussa, iltapäivä menee lukemiseen ja kirjoittamiseen” ¹⁴⁷ tuo esiin olennaisia piirteitä jatko-opistoon luoduista opiskelukäytännöistä. Jos ainevalikoima pysyi suositellussa kohtuudessa, oli jatkolaisella viikossa ainoastaan 13-15 tuntia opettajajohtoista opiskelua; vapaaksi jäävänä aikana oli tarkoitus itsenäisesti suoriutua kunkin aineen vaatimista sisällöistä. Godenhjelm painottaa monessa yhteydessä, että jatko-opistossa ei haluta tarjota vain tietoja, vaan myös totuttaa itsenäiseen työhön alusta alkaen; suuri osa luetta-

¹⁴³ Selma Rytkönen Aron Rytköselle 2.9.1894. A:7, ESA, KA.

¹⁴⁴ Selma Rytkönen Aron Rytköselle 11.9.1894. A:7, ESA, KA.

¹⁴⁵ Godenhjelm 1912, 98, 140-141; Valvoja 1883, 180. ”Naissivistys ja naisopistot II” B.F.Godenhjelm. Jatko-opiston siirtyessä valtion haltuun v. 1886 äidinkieli ja kirjallisuus määrättiin kaikille pakolliseksi aineeksi. Godenhjelm 1912, 109.

¹⁴⁶ Vuosikertomus 1883, 48. Db:1, HSJA, KA; Godenhjelm 1912, 108; Hilda Käkikoski Liisa Sjöströmille päivämätön. todennäk. syyskuu 1885. HKA 323:18:72 SKS KIA. Suosituimmat vapaavalintaiset aineet vuosina 1881-1905 olivat historia, maantiede, uskonto ja saksa. Godenhjelm 1912, 107, 137-139.

¹⁴⁷ Selma Rytkönen Aron Rytköselle 26.9.1894. A:7, ESA, KA.

vasta on siis jätettävä oppilaan omaksi huoleksi. Opetuksessa haluttiin mahdollisuuksien mukaan välttää koulumaista kuulustelua ja ahkeruuden valvomista; pyrkimys oli saada keskustelun avulla oppilaat ajattelemaan itsenäisesti ja ilmaisemaan omin sanoin oppimansa. Opetustapa oli monessa suhteessa oppilailta paljon vaativa. Esimerkiksi jatko-opiston alkuvaiheessa oppilaiden piti suomenkielisten tai muuten sopivien oppikirjojen puutteessa tehdä muistiinpanoja suoraan opettajan luennoinnista. Vieraisa kielissä opetus tapahtui kyseisellä kielellä, ja parin vuoden aikana oppilaan piti tutustua huomattavaan määrään vieras- ja suomenkielistä kirjallisuutta muiden opintojen ohella.¹⁴⁸ ”No nyt minä olen täydessä touhussa täällä. Lukemista on niin paljon, kuin vaan ikään jaksaa lukea”, raportoi Hilda Käkikoski äidilleen.¹⁴⁹

Tottuminen itsenäiseen työskentelyyn ja ylipäättään jatko-opiston käytäntöihin ei aina sujunut mutkattomasti. Oulun jatko-opistosta Helsinkiin siirtynyt Ilta Bergroth kirjoitti ystävälleen Jenny Simeliukselle: ”Koulussa käyntikin tuntui yhteen aikaan niin vastahakoiselle että kiitti lyykyänsä joka kerta kun tunti loppui. Nyt olen silti jo innostunut työhöni ja kun vähän pääsee tottumaan opetustapaan --- niin kyllä se sitte menee kuitenkin.”¹⁵⁰ Godenhjelm kuvailee kirjasaan, kuinka henkinen kypsyminen omaehtoiseen opiskeluun tapahtui asteittain. Moni jatkolainen oli aluksi ”koulutytön kaltainen”: päivä päivältä läksynsä lukeva, kykenemätön käyttämään joutohetkiä hyväkseen ja tiedollisestikin kypsymätön. Toisena vuotena opinnot sujuivat jo ”omintakeisesti”, ja kolmas vuosi harjoitustunteineen oli omiaan kehittämään entisestään kypsyttä ja itsenäisyyttä. Kypsyttä tarvittiin erityisesti isoja asiakokonaisuuksia sisältäviin tentteihin valmistautumiseen ja niistä selviytymiseen. Godenhjelm halusi jatkolaisten oppivan hallitsemaan laajoja oppimääriä ja pystyvän ”sulattelemaan” niitä tarpeeksi ennen tutkinnon suorittamista.¹⁵¹

Vastuunottoa omista opinnoista opetettiin jatko-opistossa varsin tehokkaalla ja luonnetta kasvattavalla tavalla, kuten seuraavasta Hilda Käkikosken kuvauksesta käy ilmi:

” --- jatkolaisilla oli vapaus jättää joskus läksyt lukematta ja istua kuuntelijan penkillä. Tällä vapaudella oli alussa uutuuden viehätys, joten joskus tapahtui, että runsas puoli luokkaa istui ”kuuntelemassa”. Ja opettajat, varsinkaan Lehtori, eivät sanoneet moitteen sanaakaan. Mutta miten lieneekään ollut, kuuntelijan penkki alkoi vähitellen tuntua hyvin kuumalta. Me

¹⁴⁸ Vuosikertomus 1883, 45. Db:1, HSJA, KA; B.F.G:a koskevat asiakirjat. Ha:6, HSJA, KA; Godenhjelm 1912, 140, 145, 146, kirjallisuuden lukemisesta 165, 168-170, 172-176; Valvoja 1883, 180. ”Naissivistys ja naisopistot II” B.F. Godenhjelm.

¹⁴⁹ Hilda Käkikoski Amanda Sjöströmille 2.10.1885. Mk. 158, HKA, SKS KIA. Työn määrästä myös esim. Maiju Pöyhönen Johan ja Nora Pöyhöselle 20.11.1898. IAa:4/35, APA, KA.

¹⁵⁰ Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 28.9.1897. A:2/28-29, JPA, KA.

¹⁵¹ Godenhjelm 1912, 142-143, 229. Tenttien vaativuudesta esim. Ellinor Wikströmin (Ivalo) päiväkirja 31.10.1893. K. 6, Ivalon perhearkisto (IPA), KA.

opimme häpeämään sitä, että käytimme vapauttamme väärin.”¹⁵²

Hilja Haahti todistaa muistelmissaan samaa, ja lisää, että Godenhjelm ei koskaan kovistellut eikä tarkkaillut poissaoloja – tentissä sen sijaan oli sitten aina tosi kyseessä.¹⁵³ Jatko-opistoa itsenäistävänä oppilaitoksena voikin verrata Vicinuksen ja Pedersenin tutkimiin collegeihin, joissa myös painotettiin vastuunoton ja itsekurin oppimisen tärkeyttä.¹⁵⁴ ”Vastuunalaiseksi aika-ihmiseksi” kasvattamisessa oli toki olemassa toisenlaisiakin keinoja: ”Kummallista on olla Jatko-opistossa”, kirjoittaa Hilda äidilleen, ”opettajat kohtelevat meitä niinkuin suuria fröökinoitä ainakin. Kukaan ei kutsu oppilaita nimellä vaan tälläläilla: ”Neiti Kemiläinen” --- Me kutsumme toisiammekin neidiksi, vaikka istumme samalla koulupenkillä.”¹⁵⁵

Godenhjelm korosti mielellään opistonsa erikoislaatuisuutta verrattuna muihin ajan oppilaitoksiin. Onkin varsin ilmeistä, että jatko-opistossa vallinnut vapaus aineidenvalinnassa ja opintojen järjestämisessä sekä itsenäisen opiskelun suuri osuus tekivät siitä varsin erilaisen opinahjon kuin mitä esimerkiksi lyseo, seminaari tai ruotsinkielinen jatko-opisto olivat. L.Onervan sanoista ”tämä opisto oli sen ajan kouluihin verrattuna --- jo tavallaan pienoismallinen yliopisto mitä yksilölliseen vapauteen, itsenäiseen aloitekykyisyyteen ja opintoedesvastuullisuuteen tulee”¹⁵⁶ paljastuu keskeinen jatko-opistoa määrittävä tekijä, monin eri tavoin ilmennyt yhteys yliopistoon. Se ei ilmennyt nimittäin ainoastaan henkisinä ja käytännöllisinä vapauden ja vastuun elementteinä, vaan muinakin seikkoina.

Ensinnäkin jatko-opiston opettajista monet toimivat opettajina myös yliopistossa: tutkimani ajanjakson (1881-1905) opettajista ainakin Godenhjelm, Th. Rein, Valfrid Vasenius, Kustavi Grotenfelt, Julius Krohn ja Hugo Suolahti kuuluvat tähän joukkoon.¹⁵⁷ Toiseksi jatko-opiston kurssit vastasivat aineesta riippuen hyvinkin paljon yliopiston tutkintovaatimuksia, saksan ja ranskan kielissä jopa laudatur-tasoisesti. Yliopistomaisuutta lisäsivät osaltaan tenttimiskäytännöt: jatko-opistossa ei harrastettu välitutkintoja eikä kertauksia, vaan tutkinnot suoritettiin kerralla jopa vasta kahden vuoden oppijakson jälkeen. Tutkintohetket olivat vapaasti valittavissa, ja niihin saattoi osallistua joko ryhmänä tai yksin. Käytännön yhteyttä toi myös useiden jatko-

¹⁵² Tellervo 1906, 18 (Hilda Käkikoski).

¹⁵³ Haahti 1956, 351.

¹⁵⁴ Vicinus 1985, 124; Pedersen 1987, 229.

¹⁵⁵ Hilda Käkikoski Liisa Sjöströmille päiväamätön, todennäk. syysk. 1885. HKA 323:18:72 SKS KIA; Tellervo 1906, 18 (Hilda Käkikoski); myös Adams 1996, 109.

¹⁵⁶ HSJ 1929, 276.

¹⁵⁷ Godenhjelm 1912, 121-125; Varpio: B.F. Godenhjelm. Kansallisbiografia; Varpio: Valfrid Vasenius. Kansallisbiografia; Aho: Th. Rein. Kansallisbiografia; Vares ja Leikola: Hugo Suolahti. Kansallisbiografia; Majamaa: Julius Krohn. Kansallisbiografia; Suomen elämäkerrasto 1955, 247.

laisten osallistuminen yliopiston luennoille haluamissaan aineissa.¹⁵⁸

Opetus yliopistossa ja jatko-opistossa ei ollut kuitenkaan aivan samanlaista; vertailua on suorittanut varsinkin Vasenius Tellervo-albumissa oltuaan kymmenen vuotta jatko-opiston ruotsin kielen ja kirjallisuuden opettajana. Hänen kokemuksensa mukaan jatko-opistossa ”ei viskata siemeniä ilmaan vaan istutetaan taimia ja huomataan kuinka ne kasvavat ja kehittyvät vapaudessa eri lailla”.¹⁵⁹ Tällä hän viittaa opettajan ja oppilaan läheisempään suhteeseen verrattuna yliopistoon: lukuisten esitelmien, keskustelujen ja muiden opettajan johtamien harjoitusten kautta syntyi persoonallinen kosketus jokaiseen oppilaaseen. Godenhjelmin mukaan ”opettajan ja oppilaan väli saattaa tällä opetuksen korkeammalla asteella muodostua erinomaisen ystävälliseksi ja herttaiseksi”. Oppilasaineuksen hyvä tunteminen auttoi myös opettajaa suunnittelemaan opetusta tarkoituksenmukaiseksi ja sopivasti eteneväksi.¹⁶⁰

Vaseniuksen kuvaama taimien kehittyminen vapaudessa taas viittaa jatko-opistossa vallinneeseen suvaitsevaisuuden ilmapiiriin. Opiston hengen luoneen Godenhjelmin mielestä opettajilla oli velvollisuus tutustua kunkin oppilaan ajatustapaan ja ymmärtää erilaisia katsantokantoja sekä keskustelun avulla edistää itsenäistä ajattelua. Opettaja sai kyllä esittää omia mielipiteitään, mutta niitä ei saanut tyrkyttää, sillä ”totuuden temppeleihin vie monta polkua”. Godenhjelm vertasi jatkon opettajaa kirjailijaan: molemmat antavat parhaita henkisiä antimiaan toisten vastaanotettaviksi.¹⁶¹ Hilja Haahden mukaan lehtorilla olikin ”paljon annettavaa niille, joilla oli vakava mieli ja aineeseen todellista harrastusta”. Siiri Juveliuksen mielestä jatko-opisto oli poikkeuksellinen koulujen joukossa nimenomaan yksilöä kunnioittavan luonteensa johdosta: ”meitä tunnuttiin pitävän myös tekijöinä elämän näyttämöllä”. L. Onerva toteaa – eikä varmasti vähiten itseensä viitaten – jatkolaisten joukossa olleen ”selväpiirteisiä persoonallisuksiakin, joiden omaperäistä kasvua jatko-opistossa vallitseva henki oli omiaan edistämään”.¹⁶²

Vapauden ja luovuuden ilmapiiri heijastui myös opettajien työhön: he saivat järjestää kurssit ja valita opetusmenetelmät mielensä mukaan. Niinpä esimerkiksi Vasenius kehitti jatko-opistossa oman opetustavan, joka perustui opettajan ja oppilaiden yhteistyölle ja josta kehkeytyi pohja

¹⁵⁸ Godenhjelm 1912, 142-144, 205-208, 231-232. Yliopiston luennoille osallistumisesta myös esim. Jauhiainen 1929, 106; Nieminen 1982, 32; Selma Rytönen Aron Rytköselle lokak. 1895. A:7, ESA, KA. Yliopiston arvosanojen suorittamisesta esim. Edit Hällfors Jenny Simeliukselle 22.10.1899. A:1/70, JPA, KA; Bertha Pipinen Hilda Käkiköskelle 25.1.1889. HKA 327:21:5 SKS KIA.

¹⁵⁹ Tellervo 1891, 153-154 (Valfrid Vasenius).

¹⁶⁰ Jatko-opetuksesta ja jatko-opistoista. Ha:6, HSJA, KA; Godenhjelm 1912, 229.

¹⁶¹ Godenhjelm 1912, 230; B.F.G:a koskevat asiakirjat. Ha:6, HSJA, KA.

¹⁶² Haahti 1956, 351; HSJ 1929, 254 (Siiri Juvelius); HSJ 1929, 276 (L. Onerva).

yliopistossa myöhemmin yleistyneelle seminaariopetukselle; erityisen tärkeää hänen mielestään oli harjoitella ”hyvää esittelemiskykyä”. Vasenius halusi myös tuoda käytännöllistä lähestymistapaa kirjallisuuden opetukseen; yhteyttä elämään, ”ideaaleja” oppilaille. Tärkeää oli herättää innostusta ja rakkautta tietoon, taitoa käyttää sitä sekä kykyä etsiä sitä itsenäisesti. Uudistyössä opetuksen alalla jatko-opisto olikin Vaseniuksen mielestä eturintamassa.¹⁶³ Kehityksen kärjestä kertoo osaltaan se, että monet opettajat laativat opetuksen ohella oppikirjoja, joista useat perustuivat nimenomaan jatko-opistossa pidettyihin luentoihin ja joista suurinta osaa käytettiin sitten myös yliopistossa. Samalla he kehittivät oman alansa tieteellistä suomen kieltä.¹⁶⁴ Opettajien aktiivisuutta oman aineensa kehittämässä kuvaa myös esimerkiksi ranskan ja englannin kielen opettaja Hanna Andersinin toiminta: hän kirjoitti sekä Suomen että Ranskan tieteellisillä alanoilla opetuksen uudistamisesta.¹⁶⁵

Opetuksen korkeatasoisuus ja elävyys ei jäänyt jatkolaisilta huomaamatta. Esimerkiksi Artur Siebergistä paistoi Siiri Juveliuksen mielestä ”ylivuotava” aineen hallinta sekä tieteellinen ja pedagoginen innostus, ja oppitunneista muodostui älyllinen seikkailu. Hanna Andersinin ”kirakas, miehekäs äly”, josta L. Onervan lisäksi lumoutuivat monet muutkin, näkyi erinomaisina opetustaitoina. Hilja Haahden mukaan opetus oli ylipäättään kauttaaltaan ensiluokkaista.¹⁶⁶ Tyytyväisyys oli molemminpuolista, sillä opettajia miellytti puolestaan nuorten naisten innokkuus, oma-aloitteisuus ja suuri tiedonhalu. Godenhjelm korostaa, että jatko-opiston koko järjestelmä suorastaan edellytti opinhaluisia, edistyskykyisiä oppilaita, jotka innokkaasti ryhtyivät työhön opettajien ohjauksen mukaan. Oppilasjoukko jatko-opistossa olikin Haahden sanoin todella tietoisesti edistykseen pyrkivää ja pystyvää, ja heikko aines karsiutui pian.¹⁶⁷ Halu oppia ja edistyä tulee humoristisella tavalla esiin Nimimerkki ”Pisteen” kuvaillessa konventin sanomalehdessä korridorin näkymää:

”Yksi istuu ikkunalla, toinen lämmitysjohdolla, kolmas sateenvarjoasettimella, neljäs vahtimestarin tuolilla, viides, kuudes, seitsemäs j.n.e. kävelevät edestakaisin. Mutta olennaisena tunnusmerkkinä näille kaikille on se, että jokainen lukee --- Ahkeroita ne ovat Jatkon tytöt. -- Uudet tulokkaatkin ovat, näkyy, omistaneet edeltäjiensä kunnioitettavat tavat ja istuvat itse

¹⁶³ Tellervo 1891, 155-165 (Valfrid Vasenius). Myös HSJ 1929, 309 (Artur Sieberg); HSJ 1929, 200-201 (Ester Ståhlberg); Tellervo 1900, 8 (Kustavi Grotenfelt); Tellervo 1900, 168 (Hilda Käkikoski).

¹⁶⁴ Oppikirjoja: esim. Godenhjelm: Oppikirja Suomalaisen kirjallisuuden historiassa 1884, Lyhyt Runous-oppi Jatko-opistoja varten 1891; Rein: Sielutieteen oppikirja 1884; Stenbäck: Kasvatusopin historian pääpiirteet 1890, 1892; Vasenius: Sveriges och Finlands litteraturhistoria 1886, lisäksi esim. äänne- ja opetusopin kirjat; Andersin: La France moderne. Godenhjelm 1912, 152-174; Varpio: B.F. Godenhjelm. Kansallisbiografia; Varpio: Valfrid Vasenius. Kansallisbiografia; Aho: Th. Rein. Kansallisbiografia.

¹⁶⁵ Sainio: Hanna Andersin. Kansallisbiografia; Helsingin suomalainen tyttökoulu 1919, 113 (L. Onerva).

¹⁶⁶ HSJ 1929, 252 (Siiri Juvelius); Helsingin suomalainen tyttökoulu 1919, 112 (L. Onerva); HSJ 1929, 187 (Olga Simelius-Lavonius); Haahti 1956, 348.

¹⁶⁷ HSJ 1929, 310 (Artur Sieberg); Haahti 1956, 348; Godenhjelm 1912, 148.

välitunneillakin nenä kirjassa, niin kuin ekta jatkolaisen tulee ja sopii.”¹⁶⁸

Innostuneen ilmapiirin synnyssä ja ylläpidossa oli suuri merkitys Godenhjelmin luomalla erityisellä hengellä, joka jatkolaisten kuvausten mukaan oli kyllästetty ”ihanteilla” ja ”suurilla, jaloilla aatteilla” sekä rakkaudella isänmaahan, suomen kieleen ja kansaan. Godenhjelmin innokkaat sanat ”kirkastivat” näkemään kaikkea kaunista ja hyvää, ”herättivät” ja loivat elämälle selvän ”päämaalin”: nuoret naiset halusivat ”uskollisesti” seurata annettuja johtoviittoja ja ”saamastansa muillekin antaa”. Rakkaus tietoon ohjasi jatkuvaan kehittymiseen ja edistymiseen, suurin vaara oli ”henkinen velttous”.¹⁶⁹ Irene Mendelin paljasti Godenhjelmille jatko-opiston olleen hänelle ”kosteikko, kukkula ja saari”.¹⁷⁰ Hengen luojan omista teksteistä hahmottuu pyrkimys laajentaa sivistyksen avulla ihmisen näköpiiriä; saada hänet kohotettua ”yksityisrientojen ahtaista rajoista yleisten aatteiden piiriin”. Sivistynyt yksilö näki oman paikkansa ja tehtävänsä maailman kokonaisuudessa; hän tunsi itsensä velvolliseksi työskentelemään oman kansakunnan parissa ihmiskunnan hyväksi. Erityisesti Godenhjelm korosti naisenkin oikeutta päästä osalliseksi ”tosisivistyksestä”. Hänen naisihanteensa ”on kehittänyt kaikki lahjansa ja täydellä itse-tajunnalla toimittaa sitä tehtävää, joka hänen osakseen on tullut, joko kodin pyhässä piirissä tai jollakin laajemmalla elämän alalla”.¹⁷¹

Sivistyksen ja jatkuvan edistymisen ja kehittymisen merkityksen painottaminen liittää Godenhjelmin hegeliläis-snellmanilaiseen aatetaustaan. Snellmanin kansallisoikeuden vaatimusten mukaisesti Godenhjelm oli myös jo varhaisessa vaiheessa ryhtynyt opiskelemaan isänmaallisen innostuksen vallassa suomen kieltä, jonka hän naimisiin mennessään otti kotikielekseen Yrjö Koskisen ja Julius Krohnin esimerkin innoittamana. Godenhjelm kuului 1870-luvulla kiihkeästi suomalaisuuden asiaa ajaneen Yrjö Koskisen lähipiiriin ja toimi Kirjallisen Kuukauslehden toimituskunnassa¹⁷², mutta hänen ajatusmaailmansa vaikuttaa olleen kärkkäämpiin fennomaanimiehiin verrattuna melko maltillinen ja vapaamielisyyteen taipuvainen. Siksi ei olekaan yllätys, että Godenhjelmin nimi löytyy vuonna 1880 perustetun edistysmielisen Valvojan avustajalistasta. Jatko-opiston henkeenkin vaikuttanut yksilöllisten mielipiteiden kunnioitus, avaramie-

¹⁶⁸ Näin mejän kesken -lehti 27.10.1900. Hb:2, HSJA, KA.

¹⁶⁹ Tellervo 1906, 14-17 (Hilda Käkikoski); HSJ 1929, 236-237 (Kerttu Reinius); Selma Rytönen Aron Rytköselle 9.3.1896. A:7, ESA, KA; Tellervo 1900, 167-169 (Hilda Käkikoski); HSJ 1929, 193-194 (Olga Simelius-Lavonius); Haahti 1950, 36; Haahti 1956, 347-348; Helsingin Sanomat 9.3.1910. Professori B.F.Godenhjelmin 70-vuotisjuhlassa. Joht. Alli Nissisen sanoja.

¹⁷⁰ Irene Mendelin B.F.Godenhjelmille 16.7.1893. 210:101:7, Irene Mendelinin kirjeet, SKS KIA. Kosteikko, kukkula ja saari on yksi Juhani Ahon lastuista.

¹⁷¹ Valvoja 1883, 173-182. ”Naissivistys ja nais-opistot II” B.F. Godenhjelm; Valvoja 1906, 264-274. ”Mitä on suomalainen sivistys?” B.F. Godenhjelm; Suometar 29.9.1884; Tellervo 1891, 27 (B.F. Godenhjelm).

¹⁷² Tellervo 1900, 2-5 (Kustavi Grotenfelt); Rommi ja Pohls 1989, 104.

lisyys uusien aatteiden omaksumisessa ja uskonnollinen suvaitsevaisuus olivat Godenhjelmille tärkeitä periaatteita. Hänen ajattelussaan näkyi kansallisuusaatteen rinnalla myös usko ihmiskunnan yleiseen edistykseen, universaaliin kehitykseen, mikä Siltalan mukaan kuului olennaisesti Valvojan ideologiaan.¹⁷³ Jatko-opiston opettajistossa ei valvoja-henkisyys ollut muutenkaan vierasta: Vasenius oli perustamassa kyseistä aikakauslehteä, Rein vaikutti vastaavana toimittajana, ja myös Grotenfelt kuului toimitukseen.¹⁷⁴

Vaikka Godenhjelm halusi, että naiset voisivat sivistää itseään mahdollisimman pitkälle, hän oli naisten koulutusasiassa käytännössä varsin maltillisella kannalla. Tämä tulee esiin keskustelussa, joka lähti liikkeelle vuoden 1882 lopulla Uudessa Suomettaressa julkaistusta Kuopion naisten kirjoituksesta. Minna Canthin johdolla mielipiteitään hioneen ryhmän julkilausumassa moitittiin nykyisten ”naiskoulujen huonoa järjestämistä” ja kehoitettiin kannattamaan naislyseon perustamista Helsinkiin.¹⁷⁵ Vaikka moitteet eivät kohdistuneetkaan suoranaisesti Helsingin suomalaiseen tyttökouluun, tunsikin Godenhjelm kuitenkin tarvetta puolustautua – varsinkin kun hyvinkin pian tuli selväksi, että juuri hänen aikaansaannoksensa, tyttökoulu ja sen mukana jatko-opisto, pitäisi muokata ylioppilastutkintoon johtavaksi.¹⁷⁶ Godenhjelm uskoi, että jatko-opisto täydensi tyttökoulun tietomäärän puutteet sivistysmäärän ollessa jatkon läpikäyneillä jopa suurempi kuin lyseossa ja painotti, että ”jatko-opistoa ei saa alentaa miksikään ylioppilastutkinnon valmistuskouluksi”. Hänen mielestään ylioppilastutkinnosta ei saisi tehdä itseisarvoa: useimmat naiset voisivat edetä ilman sitäkin varsin pitkälle.¹⁷⁷

Godenhjelmin innokas ja aikaansaava työ naissivistyksen alalla oli laajalti tunnettua ja arvostettua, ja Wilkaman tulkinnan mukaan juuri hänen vastustuksensa naislyseohankkeessa painoi paljon.¹⁷⁸ Vaikka Godenhjelmin kanta vielä 1880-luvun alussa ”voitti”, joutui hän tulevana vuosina ottamaan jatkuvasti kantaa jatko-opiston asemaan suhteessa ylioppilastutkintoon ja ylipäättään naisten mahdollisuuksiin korkeampiin opintoihin. Hänen mielestään suurin mahdollisin vapaus sekä henkisessä että käytännöllisessä mielessä oli jatko-opiston elinehto, eikä sitä siksi sopinut

¹⁷³ Siltala 1999, 278-279.

¹⁷⁴ Heikinheimo 1955, 247.

¹⁷⁵ Uusi Suometar 20.11.1882. ”Kehoitus” Kokouksessa läsnolleet naiset.

¹⁷⁶ Uusi Suometar 1.12.1882. ”Vastaus hra B.F.G:lle” nimimerkki Asianharrastaja; Uusi Suometar 12.12.1882. ”Suomalaisesta naislyseosta” Naislyseon ystävät Kuopiosta. Ks. myös Godenhjelm 1912, 64-65; Wilkama 1938, 293-295; Tuulio 1950, 222-224.

¹⁷⁷ Uusi Suometar 29.11.1882 ”Pari sanaa suomalaisesta naislyseosta.” B.F.Godenhjelm; Valvoja 1883, 181-182 ”Naissivistys ja nais-opistot II” B.F.Godenhjelm; B.F.Godenhjelm: ”Naisten ylioppilastutkinto”. Ha:6, HSJA, KA. Keskustelu tyttökoulukasvatuksen sisällöstä jatkui Canthin ja Godenhjelmin välillä Valvojassa vielä v. 1884. - Käsitukset siitä, pitäisikö naisten ja miesten koulutuksen olla keskenään samanlaisia, erosivat myös collegeiden ympärillä käydyssä keskustelussa. Ks. esim. Vicinus 1985, 125-126; Perkin 1993, 41.

¹⁷⁸ Wilkama 1938, 309.

kangistaa mihinkään kaavaan. Oppilaiden erilaiset tarpeet huomioiva ”venyvyys” mahdollisti monenlaiset päämäärät; ylioppilaaksikin saattoi siis halutessaan valmistua jatkon opintojen ohella. Godenhjelm oli mitä ilmeisimmin varsin tyytyväinen jatko-opiston järjestelmään, ja hän pystyi puolustamaan luomustaan tehokkaasti, sillä vaikka jatko-opisto oli vuonna 1886 siirtynyt valtion omistukseen, Godenhjelm vaimoineen oli säilyttänyt asemansa opiston johdossa.¹⁷⁹

Godenhjelmin maltilliset kannanotot naislyseokeskustelussa ilmentävät myös hänen haluaan välttää hajaannusta naissivistyksen kannattajien joukoissa. Jallinojan mukaan Helsingissä nimitäin miellettiin lyseokysymyksen olevan osa naisemansipaatiota, ja nähtävästi omalta osaltaan tilannetta rauhoitellakseen Godenhjelm vakuutteli Valvojassa, että ”naiskoulujen järjestäminen ei ole missään välittömässä yhteydessä n.s. nais-emancipationin kanssa, jos sillä tarkoitetaan naisen työalan ja yhteiskunnallisten oikeuksien laaventamista”.¹⁸⁰ Godenhjelmin kirjoituksista välittyykin pohjimmitaan varsin perinteinen käsitys naisen roolista ja olemuksellisesta erosta verrattuna mieheen: ”tunnustettava on, että nainen löytää ihanimman onnensa koto-elämän piirissä; sillä tämä vaikutus-ala on hänen sisimmäisen luonteensa mukainen”. Hän oli myös omaksunut vahvasti mielikuvan tyttöjen luontaisesti heikommasta terveydestä, mikä teki osaltaan ajatuksen naisista lyseossa mahdottoman tuntuiseksi.¹⁸¹ Jallinoja toteaa, että sivistyneistömies-ten toiminta naiskoulutusasiassa oli kahdensuuntaista: toisaalta he vaativat naisen koulutustason kohottamista, toisaalta taas halusivat jarruttaa itsenäistymisintoa; tytöistä ei ollut tarkoitus tulla emansipoituneita naisia.¹⁸² Tarkoitus tai ei, jatko-opistokin oli osaltaan mukana emansipaatiokehityksessä: 1900-luvun puolella opettajana olleen Paavo Virkkusen mukaan jatko-opisto valmisti mieliä naisten vaikutusalojen lisääntymiselle, ja aate naisen ja miehen yhdenvertaisuudesta voimistui jatkon käyneiden naisten kautta.¹⁸³

Naisasiaa ja kansansivistystä

Suoritettavien opintokokonaisuuksien lisäksi jatko-opistossa haluttiin tarjota oppilaille myös monenlaisia harrastusmahdollisuuksia. Kotiväelle ja ystäville osoitetuista kirjeistä sekä muista

¹⁷⁹ Godenhjelm 1912, 113-114, 211-213, 216-224, 226-227; Valvoja 1884, 576 ”Ehdotukset tyttökoulujen järjestämiseksi” B.F.Godenhjelm; Valvoja 1883, 181-182 ”Naissivistys ja nais-opistot II” B.F.Godenhjelm. Vuosina 1896-1905 kaikkiaan 42 jatko-opistolaista suoritti ylioppilastutkinnon; 11 heistä jatkolla ollessaan. Godenhjelm 1912, 132.

¹⁸⁰ Valvoja 1883, 106 ”Naissivistys ja nais-opistot” B.F. Godenhjelm; Jallinoja 1983, 32; Godenhjelm 1912, 65.

¹⁸¹ Valvoja 1883, 103, 108 ”Naissivistys ja nais-opistot” B.F. Godenhjelm; Godenhjelm 1912, 66. Tyttöjen ruumiillinen heikkous oli myös Reinin mielestä ”naisvapauttamisen kipein puoli”. Valvoja 1883, 673-674 ”Naisten valituksista” Th. Rein.

¹⁸² Jallinoja 1983, 66; myös Hardach-Pinke 1993, 161.

¹⁸³ HSJ 1929, 219 (Paavo Virkkunen). Ks. myös Salminen 2002, 104.

kirjoituksista löytyy lukuisia innostuneita mainintoja esimerkiksi jatkon omasta ”kööristä”, lausumakurssista, ”voimisteluyhtiöstä” sekä ”raamatunkeskusteluista”.¹⁸⁴ Jonkin aikaa toimi myös jatko-opiston oma historiallinen yhdistys Kustavi Grotenfeltin avustuksella.¹⁸⁵ Monilahjakas Onerva Lehtinen riemuitsi mahdollisuudesta saada ammentaa ”kahden täysimittaisen taiteilijapersoonallisuuden”, Alexandra Ahngerin ja Kaarola Avellanin, laulun ja lausunnan opetuksesta, ja saamansa opetuksen pohjalta hän osallistui muutamine jatkotovereineen pääkaupungin musiikkielämään laulamalla mm. ooppera- ja sinfoniakuorossa. Laulujen ja runouden tulkinnalla oli hänen mielestään varsin suuri vaikutus jatkolaisten persoonalliseen kehitykseen, sillä opettaja ”etsi meistä omalaatuista ihmistä ja antoi itse kullekin luonnetta ja temperamenttia vastaavia tehtäviä”.¹⁸⁶

Monien jatkolaisten elämänpääpiiriä avarsivat myös erilaiset riennot, joita pääkaupungissa oli tarjolla. Vapaaopit suomalaisen teatterin esityksiin, kutsut eri osakuntien iltamiin ja visiitit sukulais- ja tuttavaperheissä¹⁸⁷ rikastuttivat opiskeluntäyteisiä päiviä ja antoivat uusia ajattelunaiheita. Kaikkia jatkolaisia yhdistävä tekijä oli kuitenkin oma konventti, jolla Godenhjelmin mukaan oli suuri merkitys ”henkisten rientojen yhdyssiteenä, niiden elähyttäjänä ja virkistäjänä”. Joka toinen lauantai kokoonnuttiin tyttökoulun juhlasaliin viettämään iltaa laulun, soiton, lausunnan, keskustelun ja ”rattoisan seurustelun” merkeissä. Mukana olivat myös Godenhjelm puolisoineen ja Ottilia Stenbäck sekä joskus muitakin opettajia tai vieraita. Maaliskuussa vietettiin vuosijuhlaa, jolloin niin ohjelma kuin vierasjoukkokin oli tavallista runsaampi ja juhlavampi.¹⁸⁸

Jatko-opistossa tehtiin säännöllisesti myös kaupungin ulkopuolelle suuntautuneita huviretkiä.

”Olimme 30 henkeä huvimatalla. Jään poikki mentiin Arabia-nimiseen posliini-tehtaaseen, ja siellä juotiin eräässä talossa kahvia sekä leikittiin ja laulettiin. Takasin tultiin hevosella. --- 6 istui reessä ja loput kelkoissa. Neiti Stenbäck myös istui kelkassa.”¹⁸⁹

Huviretkien tarkoitus hauskanpidon ohella oli keskinäinen tutustuminen: jatko-opistoonhan tultiin eri puolilta maata, eri ikäisinä ja myös eri yhteiskuntaluokista, eikä yhteishengen syntymi-

¹⁸⁴ Kuorosta ja lausumisesta esim. Maiju Pöyhönen Johan ja Nora Pöyhöselle 11.10.1898. IAa:4/35, APA, KA; Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 4.4. ja 2.10.1898. A:2/28-29, JPA, KA; Naima Ingman Lilli Rainiolle 26.9.1886. Lilius-suvun arkisto 446:92:9 SKS KIA. Voimistelusta esim. Nimimerkki ”Piste” Näin mejän kesken -lehti 9.2.1901. Hb:2, HSJA, KA; Naima Ingman Lilli Rainiolle 26.9.1886. Lilius-suvun arkisto 446:92:9 SKS KIA. Raamatunkeskusteluista esim. Selma Rytönen Aron Rytöselle 26.9.1894. A:7, ESA, KA; Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle ja Alfhiid Piispaselle 3.10.1887. HKA 327:20:17 SKS KIA.

¹⁸⁵ Godenhjelm 1912, 231.

¹⁸⁶ HSJ 1929, 276-280 (L. Onerva). Ks. myös Nieminen 1982, 23 ja Kortelainen 2006, 15-18.

¹⁸⁷ Esim. HSJ 1929, 244 (Naimi Ingman); Haahti 1950, 36; Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 10.2.1898. A:2/28-29, JPA, KA; Selma Rytönen Aron Rytöselle 16.10., 28.11.1895, 17.4.1896. A:7, ESA, KA. Samantyyppisistä riennoista myös esim. Rönholm 1999, 110-111.

¹⁸⁸ Godenhjelm 1912, 232-233. Konventeista ja vuosijuhlista myös esim. Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 10.2.1898. A:2/28-29, JPA, KA; Selma Rytönen Aron Rytöselle 5.12.1894, 9.3.1896, 10.3.1897. A:7, ESA, KA.

¹⁸⁹ Hilda Käkikoski Amanda Sjöströmille 28.2. todennäk. 1887. Mk. 158, HKA, SKS KIA.

nen ollut itsestään selvää. Ensimmäisen lukuvuoden tammikuussa Selma Rytkönen kirjoitti, ettei Seurasaaren huviretkellä juuri hauskaa ollut, koska ihmiset olivat vielä niin vieraita. Oulun jatko-opistosta siirtynyt Ilta Bergroth tunsi itsensä vieraaksi ja muukalaiseksi vielä puoli vuotta aloittamisen jälkeen.¹⁹⁰ Kaikenlainen yhteinen toiminta – konventit, juhlat, retket – varta vasten sepitettyine runoineen ja lauluineen edesauttoivat kuitenkin osaltaan sopeutumista ja viihtymistä. Myös kaikissa Vicinuksen tutkimissa collegeissa luotiin alusta alkaen erilaisia rituaaleja, jotka vähitellen yhdistivät opiskelijat tiiviisti toisiinsa ja yhteisöön.¹⁹¹ Jatko-opisto oli kuitenkin siinä mielessä erilainen yhteisö kuin sisäoppilaitoksina toimineet colleget ja esimerkiksi seminaarit, että siellä kukin oppilas saattoi aivan itsenäisesti päättää vapaa-ajanviettotavoistaan.¹⁹²

Aktiivinen osallistuminen konventin toimintaan loi mahdollisuuksia kasvaa itsenäiseen vastuunottoon: oppilaiden keskuudesta valittiin konventille puheenjohtaja, sihteeri ja rahastonhoitaja sekä muut toimihenkilöt. ”Ensi kerran eläissään minä taisin puhetta johtaa”¹⁹³, totesi Selma kautensa alkumetreillä, ehkä hieman yllättyneenä omista kyvyistään. Kirjoitus- ja toimittamistaitoja jatkolaiset saivat harjoitella oman sanomalehden ”Näin meidän kesken” parissa; sanomalehden ääneen lukeminen ja sitä seuraava ”konversatiooni ja kritiikki” oli tärkeä ohjelmanumero konventissa.¹⁹⁴ Puheenjohtajalle lankesi vastuu konventin ohjelman suunnittelusta ja toteutuksesta, mikä ei ollutkaan aivan vaatimaton tehtävä, sillä illanvietosta olennaisen osan muodosti alustettu vakavahenkinen keskustelu jostain ajankohtaisesta tai muuten kiinnostavasta aiheesta. Konventin ohjelman sisältöön oli kiinnitetty jatko-opiston perustamisesta lähtien erityistä huomiota. Ensimmäisen toimintavuoden syksynä, konventin kokoonnuttua vasta kerran, Lydia Stenbäck jäsenteli ajatuksiaan ja toiveitaan ”iltaseurasta”:

”Mitenkä saisi tosimitäisen, turhuudesta vapaan, ja isänmaallisen hengen vallitsevaksi? – Siitä ei saa tulla mikään nauruseura, taikka joka vaan pyytää huvitella, – ei, etupäässä on siitä tuleva meille hyötyä, edistystä. Yhteiset keskustelut, mielipiteitten vaihtelu tulee täydentää mielipiteitä ja laventaa katsomustapaa, poistaa yksipuolisuutta.”¹⁹⁵

Lydian toive yhteisistä keskusteluista tuntuu toteutuneen: katsomuskantaa lavennettiin vuosien varrella mitä moninaisimmista aiheista. Alun jälkeen oppilasjoukon huomattavasti laajetessa

¹⁹⁰ Selma Rytkönen Aron Rytköselle tammik. 1895. A:7, ESA, KA; Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 10.2.1898. A:2/28-29, JPA, KA. Huviretkistä myös esim. Otilia Stenbäck Anna Bährille todennäk. alkusyksyllä 1883. K. 13, SSA, KA; Godenhjelm 1912, 233; Jauhiainen 1929, 105.

¹⁹¹ Vicinus 1985, 142.

¹⁹² Vrt. esim. Pedersen 1987, 224 ja Siltala 1999, 233.

¹⁹³ Selma Rytkönen Aron Rytköselle 17.2.1896. A:7, ESA, KA.

¹⁹⁴ Godenhjelm 1912, 232; ”Ohjelma Jatko-opiston Konventissa” 26.2.1887. B.F. ja Ida Godenhjelmin arkisto, SKS KIA; sanomalehdestä myös esim. Selma Rytkönen Aron Rytköselle 10.2.1895. A:7, ESA, KA ja Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 10.2.1898. A:2/28-29, JPA, KA.

¹⁹⁵ Lydia Stenbäck Anna Bährille lokak. 1881. K. 5, SSA, KA.

vaati kylläkin rohkeutta ottaa osaa keskusteluun, kun vielä opettajiakin oli läsnä: ”Lehtori rouvineen ja neiti Stenbäck siellä enimmäkseen puhetta pitivät lausuen jokainen omia mielipiteitään. Väliin uskalsi joku jatkolainenkin tuoda esille mielipiteensä.”¹⁹⁶ Alustuksia pidettiin esimerkiksi ”todellisen onnen ehdoista”, taiteesta, kirjallisuuden lajeista ja kehityksestä, ”itsekasvatuksesta” ja raittiuskysymyksestä.¹⁹⁷ Kirjeistä välittyvän kuvan perusteella jatkolaisissa eniten ajatuksia herättäneitä aiheita 1880-90 –luvuilla olivat kuitenkin naiskysymys, realistinen kirjallisuus ja kansansivistys.

Naiskysymyksen nouseminen ohittamattomaksi puheenaiheeksi Suomessa oli seurausta Henrik Ibsenin ”Nukkekotii” –näytelmän esittämisestä Helsingissä 1880-luvun alussa. Naisemansipationista keskusteltiin ja väiteltiin kodeissa ja seurapiireissä, osakunnissa ja yhdistyksissä.¹⁹⁸ Syksyllä 1881 ensimmäisten joukossa jatko-opiston aloittanut Lydia Stenbäck oli eräänä lokakuuena lauantaina kutsuttu K.P.T. –ryhmän eräiden jäsenten kokoontumiseen:

” --- olimme kohta naisemansipationin alalla, josta sitte kesti puhua. Olin joku aika sitte puhunut Laurin kanssa samoista asioista; hän selvitti minulle aivan systematillisesti koko kysymyksen, joka on aikamme tärkeimpiä; joten minulla oli selvillä nuo asiat. Hän, Arvid, on nais.em:in innollinen harrastaja; ei luule luonnon panneen mitään rajoitusta naisen ja miehen edistyksen välille; nainen voisi aivan hienolla järjellensä, hyvällä arvostelukyvyllensä, vaikuttaa siinä missä mieskin. Katselimme sitte eri aloja yhteiskunnassa ja täytyipä hänen myöntää että nainen ei kaikkiin pysty mihin mies, – molemmat pidimme puoltamme vaan mihinkään varsinaiseen päätökseen ei tultu. --- Joskus aijon ottaa definierattavakseni tuota kysymystä konventissa; siitä kyllä riittäisi keskustelua yhdeksi iltaa – hyvä olisi, että se olisi kaikille selvää.”¹⁹⁹

Ajatus naisen ja miehen yhdenvertaisista kyvyistä ja mahdollisuuksista tuntui monien naisten itsensäkin mielestä siis vielä varsin epätodelliselta, ja sen käsitteleminen saattoi vaatia vuosikausia kestävästä asian punnintaa puolelta ja toiselta. Oman lisänsä jatkolaistenkin pohdintaan toi vuoden 1882 lopulla naislyseo-hankkeesta alkanut mielipiteenvaihto. Lydia vietti seuraavaa kesää Kuopiossa keskellä vilkkaita naiskysymyskeskusteluja, ja oli oikein tuskissaan kun ei päässyt toivomaansa selvyYTEEN asiassa.²⁰⁰ Opiskeluvuosi Saksassa ainoastaan keittämisestä, paistamisesta ja vaatteista kiinnostuneiden naisten keskellä sai sen sijaan hänet tuntemaan itsen-

¹⁹⁶ Selma Rytkönen Aron Rytköselle 10.2.1895. A:7, ESA, KA.

¹⁹⁷ Selma Rytkönen Aron Rytköselle 10.2.1895, 17.2. ja 12.11.1896. A:7, ESA, KA; Nieminen 1982, 23; Jauhainen 1929, 158, 166. Maiju Pöyhösen pitämän raittiusesitelmän innoittamana jatko-opistoon perustettiin oma raittiusyhdistys, joka liittyi ylioppilaiden raittiusyhdistykseen haaraosastona. Maiju Pöyhönen Johan ja Nora Pöyhöselle 18.5.1899. IAa:4/35, APA, KA; Godenhjelm 1912, 232. Ks. myös ”Kronikka” Nimimerkki ”Piste” Näin meidän kesken -lehti 27.10.1900 ja 9.2.1901. Hb:2, HSJA, KA.

¹⁹⁸ Tuulio 1959, 66; Wilkama 1938, 262-263.

¹⁹⁹ Lydia Stenbäck Anna Bährille lokak. 1881. K. 5, SSA, KA. Lainauksessa mainitut henkilöt ovat Lydian veli Lauri Stenbäck ja Arvid Järnefelt.

²⁰⁰ Anna Stenbäck Otilia Stenbäckille 16.8.1883. K. 5, SSA, KA.

sä varsinaiseksi naisasian puolestapuhujaksi:

”--- luullakseni pitävät minua "furchtbar überspannt u. leidenschaftlich" – sillä olen joskus keskustellessani heidän kanssaan joutunut hyvinkin kiihkoiseksi; –erittäinkin naiskysymyksessä ovat he yhdellä suulla minua vastustaneet. Tuo on minua vaan kiihoittanut ja olen sitte ehkä mennyt liiallisuuksiinkin. Heidän hitautensa on minua harmistuttanut ja silloin olen tuntenut rinnassani ikäänkuin tulta ja leimausta. Mielessäni voisin heidät innollani polttaa, – mutta he ovatkin kuin – kivikappaleita. Heillä ei ole nähtävästi ei niin mitään henkisiä pyrintöjä.”²⁰¹

Lydia seurasi Saksasta käsin tiiviisti kotimaan tapahtumia naiskysymyksen tiimoilta. Kirjeessään Hilda Käkikoskelle hän harmitteli pappissäädyn päätöstä evätä naisilta edelleen oikeus päästä yliopistoon ja soimasi säädystä käydyn keskustelun surkeaa tasoa. Samaan hengenveetoon hän ihmetteli ystävänsä Hildan epävarmuutta asiassa: ”Mutta Hilda, Hilda! Etkö tiedä jos itse puolustat vaiko et tuota kysymystä?! Et Sinä toki tahtoisit estää yhtäkään naista, jolla on polttava tiedonhalu ja eteenpäinpyrkivä mieli, saamasta käyttää hyväkseen niitä sivistyksen lähteitä, joita Suomen kansa yliopistonsa kautta miehelle nuorisolle suo”.²⁰² Kyseisestä kirjeestä ja Hildan omista päiväkirjamerkinnöistä käy ilmi epävarmuuden suurin aiheuttaja, naisasian suhde kristinuskoon. Hilda oli Lydian lailla koettanut saada ”omaa vakuutusta” tässä polttavassa kysymyksessä. Epäilyjä oli herättänyt pelko siitä, että naisasian harrastajat eivät tekisi työtä sydämen vakuutuksesta, Raamatun perusteella, vaan ylpeyden, kiihkon ja turhamaisuuden siivin. Ahdistusta oli lisännyt myös monien Hildan kunnioittamien henkilöiden tuomitseva suhtautuminen koko naiskysymykseen.²⁰³

Räisäsen mukaan varsinkin kirkollisissa piireissä tunnettiin suoranaista pelkoa naisen asemaan vaikuttavia muutoksia kohtaan. Esimerkiksi naisten yliopisto-opiskelua pidettiin naisen luonnolle vieraana ja epäsiiveillisenä, ja koko emansipaation katsottiin sotivan Jumalan asettamaa järjestystä vastaan.²⁰⁴ Tällaisen käsityksen omaisi myös papin tytär Naemi Ingman, joka muutamia vuosia ennen jatko-opistoon tuloaan kommentoi ystävänsä kiihkeänä vellovaa naislyseokeskustelua:

”nainen menettää suloisen kainoutensa, menee ihan ulos Jumalalta määrätyn naisen alalta ja toimesta. Naiset tulee sen kautta niin mahtaviksi, itseäänpitäviksi ja Jumalalta määrättyyn kutsumukseensa kelpaamattomiksi. --- En koskaan suostu siihen että naisen kutsumus on että ensin täysikäiseksi istua koulupenkillä, ja sitten astua kathederialle.”²⁰⁵

²⁰¹ Lydia Stenbäck Otilia Stenbäckille 21.11.1884. K. 5, SSA, KA. Tanskalaisista naisista samantyyppisiä huomioita esim. kirjeessä Aino (ei sukunimeä) Selma Rytököselle päiväämätön (ilm. 1890-luvun lopusta). A:34, ESA, KA.

²⁰² Lydia Stenbäck Hilda Käkikoskelle 17.3.1885. HKA 328:6:8 SKS KIA.

²⁰³ Hilda Käkikosken päiväkirja huhtik. 1885. K. IIa, HKA, SKS KIA. Asiasta myös Jallinoja 1983, 40.

²⁰⁴ Räisänen 1995, 45; myös Juva 1960, 116-120.

²⁰⁵ Naemi Ingman Lilli Rainiolle 3.3.1883. Lilius-suvun arkisto 446:92:2 SKS KIA.

Suloisen kainouden menetys viittaa toiseen seikkaan, jolla oli pitkään merkittävä rooli emansi-
paation vastustajien perusteluissa: pelkoon naisellisuuden katoamisesta. Wikanderin mukaan
koko naisasiassa olikin oikeastaan kysymys juuri taistelusta naisellisuus-käsitteen sisällöstä;
millaisia naiset ovat, voivat olla, ja millaisia heidän pitäisi olla. Esimerkiksi Rein osallistui kes-
kusteluun toivomalla, ettei naisen kasvava itsetietoisuus kuitenkaan hävittäisi ”naisen kaunis-
tuksena” olevia ominaisuuksia kuten ”lempeyttä ja kodikkuutta”.²⁰⁶ Naemin ajatuksista heijas-
tuukin samalla yleinen käsitys naisasian turmiollisuudesta kodille; vastustajien mielestä koulut-
tautumis- ja palkkatyömahdollisuudet vieroittaisivat naisen kodista ja äidin kutsumuksesta. Nai-
sen äidillisyydestä puhuminen ei kuitenkaan ollut harvinaista naisten oikeuksien puolustajien-
kaan keskuudessa: Sulkusen mukaan naisasialiikkeessä päinvastoin korostettiin äitiyden ja ko-
din merkitystä. Olennaisena erona vanhaan oli pyrkimys kohottaa nainen vapaaksi ja itsenäisek-
si, aktiiviseksi ”yhteiskunnalliseksi äidiksi”.²⁰⁷

Hilda Käkikoski päätyi pitkien pohdintojensa jälkeen naisasian kannattajaksi. Jo jatko-opiston
konventeissa hän piti aiheesta alustuksia, ja liittyi valmistuttuaan Suomen Naisyhdistykseen.²⁰⁸
Päiväkirjassaan melkein 10 vuotta myöhemmin Hilda kirjoittaa, kuinka tuskallista oli kohdata
uudestaan ja uudestaan samoja ennakkoluuloja naisasiaa kohtaan, kun itse oli lähtenyt mukaan
Kristuksen rakkauden pakottamana. ”Jos meidän onnistuisi vakuuttaa heille, että naisasia ei
tuhota kotia, ei hävitä naisellisuutta, ei ole ristiriidassa kristillisen uskon kanssa, niin he rauhoit-
tuisivat.”²⁰⁹ Uteliaan kiinnostunutta kuulijakuntaakin oli: 16-vuotias Onerva Lehtinen kävi jat-
ko-opistoa edeltävänä kesänä ihailemansa ”Käki”-opettajan kanssa kirjekeskustelua naisasian
tarkoituksiperistä ja naisellisuuden olemuksesta.²¹⁰ Jatko-opistolaisissa naisen asema herätti
1890-luvulle tultaessa ylipäättään jo melko rohkeita, jopa hieman kapinallisiakin ajatuksia. Esi-
merkiksi Edith Hällfors parahti ystävälleen:

”Jos ois mies, että sais valloittaa maailmoita – mutta kun on vaan nainen, jonka täytyy tyy-
tyä, taipua ja alistua. – Välistä minun päälleni tulee sellainen ”ungestümer Freiheitsdrang”,
mutta se on vaan välistä; tiedä tehtäväsi nainen, vaali virkas!”²¹¹

Omaa kantaansa naisasiaan pohtiessaan Hilda mainitsee tutustuneensa aiheen tiimoilta sanoma-
lehtien artikkeleihin, romaaneihin ja näytelmiin.²¹² Kirjeistä nousevan kuvan perusteella jatko-
laiset tutustuivat laajalti paitsi aivan uuteen myös aiemmin ilmestyneeseen kirjallisuuteen. Esi-

²⁰⁶ Wikander 1994, 16; Valvoja 1883, 673. ”Naisten valituksista” Th. Rein.

²⁰⁷ Sulkunen 1987, 162-164. Ks. myös Helén 1997, 142-154.

²⁰⁸ ”Konventtikirjoituksia”. K. I, HKA, SKS KIA; Siltala 1999, 593.

²⁰⁹ Hainari 1913, 166-168. Hilda Käkikosken päiväkirjasta 23.9.1898.

²¹⁰ Onerva Lehtinen Hilda Käkikoskelle 18., 28.7.1898. HKA 326:13:6, 326:13:7 SKS KIA.

²¹¹ Edith Hällfors Jenny Simeliukselle päiväämätön, todennäk. keväällä 1899. A:1/70, JPA, KA.

²¹² Hilda Käkikosken päiväkirja huhtik. 1885. K. IIa, HKA, SKS KIA.

merkiksi naisasiaan liittyen heitä kiinnosti ruotsalainen Fredrika Bremer, joka naimattoman naisen osaa käsittelevällä teoksellaan *Hertha* (1856) oli saanut aikaan tunteenpurkauksia naisten aseman parantamisen puolesta ja sitä vastaan. Wilkaman mukaan Bremerin suosio oli Suomessa suuri, mutta Herthassa esitetty itsenäisen naisen malli sai esimerkiksi Snellmanin kavahtamaan; itsenäisyys veisi naisellisuuden.²¹³ Jatko-opistossa Bremer oli esillä ainakin Ruotsin kirjallisuuden tunneilla: ”Tänään oli Jatko-opistossa vaiherikas päivä. Aamulla Pajulan tunti – emansipaatiosta --- sitten Toht. Vaseniuksen jalo, innokas esitys Fr. Bremerin *Herttasta*.”²¹⁴ Vaseniuksen innokkuus esitellä juuri Herthaa nousi varmasti osittain hänen henkilökohtaisesta kiinnostuksestaan naisten aseman parantamista kohtaan. Ibsenin tuotannosta väitellyt Vasenius ymmärsi Nukkekodin *Noran* ratkaisua olla itselleen rehellinen ja jättää perheensä: voidakseen olla onnellinen avioliitossa täytyi naisenkin ensin itsenäistyä. Vaseniukselle ihminen oli aina ensisijaisesti yksilö; hän oli hylännyt sekä säädyn että sukupuolen ihmisen määrittelijänä.²¹⁵

Jatko-opiston kontekstissa Vaseniuksen avarat, realistista kirjallisuutta puoltavat ajatukset²¹⁶ kohtasivat Godenhjelmin ihanteellisen maailmankuvan. Godenhjelm olisi halunnut nähdä näytelmä- ja romaanikirjallisuudessa ”sopusointuisan naisluonteen”²¹⁷, ei erilaisten epäkohtien kautta esiintuotua särmikästä, tahtovaa naista. Lydia Stenbäck kirjoittaa kälylleen:

”Oletko lukenut ”*Todellisia naisia*”. Jos et, niin tee se, sillä se on kirja, joka lukemista ja ajattelemista ansaitsee. Täällä on ollut siitä ankaria väitöksiä! Godenhjelmit ja Krohnit, jotka seisovat tuon ihanan idealisuuden kunnahilla – ne eivät voineet hyväksyä tätä ”epärunollista” näytelmää, ja rouva K. ei luule, vaikka hän on niin vanhaksi elänyt, että senlaista voi löytyä maailmassa ja etenkin senl. naisia – (Oi, kuinka viehättävää pyhyttä!)”²¹⁸

Vaikka realistinen kirjallisuus ei kuulunutkaan Godenhjelmin itsensä lempilukemistoon, oli se aiheena kuitenkin merkittävässä asemassa varsinkin 1880-luvun lopun konventtien keskusteluissa.²¹⁹ Jatkolaiset olivat selvästi hyvin kiinnostuneita uudesta kirjallisesta suunnasta, mutta reaktiot lukukokemusten jälkeen olivat erilaisia. Aineistostani varauksettomimmin suhtautui juuri Lydia Stenbäck, jonka mielestä realististen kuvausten kautta tapahtuva silmien avaaminen oli erittäin tarpeellista. Hän houkutteli löytöjensä pariin myös Hilda Käkikoskea:

²¹³ Wilkama 1938, 81-95. Ks. myös Helén 1997, 140-142. Mainintoja Bremeristä esim. Alli Nissinen Hilda Käkikoskelle 29.6.1887. HKA 326:81:5 SKS KIA; Ester Elfving (Hällström, myöhemmin Ståhlberg) Karl Hällströmille 3.7.1892. K. 66, ESTA, KA.

²¹⁴ Hilda Käkikosken päiväkirja 18.3.1887. K. Iia, HKA, SKS KIA. Bremeristä pidettiin Ruotsin kirjallisuuden tunneilla myös esitelmiä. HSJ 1929, 132. - Vuosikertomuksen 1887-1888 mukaan herra W. Söderström oli lahjoittanut tyttökoululle ja jatko-opistolle Lucina Hagmanin Fredrika Bremer –kirjoja. Vuosikertomus 1887-88, 22. Db:1, HSJA, KA

²¹⁵ Häggman 1994, 131.

²¹⁶ Esim. Nevala 1989, 227.

²¹⁷ Tellervo 1891, 26-27 (Godenhjelm).

²¹⁸ Lydia Stenbäck Anna Stenbäckille 2.4.1884. K. 5, SSA, KA.

²¹⁹ Godenhjelm 1912, 234.

”Hyvää kirjallisuutta otin mukaani H:gistä ja toivon siitä olevan sekä huvia että hyötyä. Ne ovat yksin-omaan realistisia, kuvaavat olevia oloja ja todellisia ilmiöitä. Lähetin myös sinulle muutamia H:gistä --- Hauska tulee kuulla mitä Brand`ista pidät.”²²⁰

Hildan kommentteja lähetetyistä kirjoista ei ole säilynyt, mutta muutamia vuosia myöhemmin hän ruotii päiväkirjassaan suhdettaan ihailemansa Minna Canthin teoksiin. Päälimmäiseksi tuntuu jäävän suru siitä, että Canthin ”totuutta etsivä henki” ei vaikuta lukijoihin positiivisesti; ”ihanista, jaloista” teoksista puuttuu Jumalan rakastava johdatus.²²¹ Canthin pessimistinen asenne masensi myös Hildan ystävää Natu Piispasta, joka eräässä kirjeessään pohdiskeli, mitä realistisesta kirjallisuudesta oikein pitäisi ajatella:

”On kai silläkin tarkoituksensa – tietysti sillä on – mutta kyllä minusta, välistä ihmeen raskaalta tuntuu elämä, kun saan sellaisen kirjan loppuunluetuksi, enkä luule syyn siihen aina olleen sen, että totuutta pelkäisin. Mutta kun kaikki niin toivottomalta tuntuu – ja kumminkaan en ole yhtäkään Strindbergin teosta lukenut – Kyllähän ymmärrän, että on hirveän monta epäkohtaa, joita täytyy parantaa, ja jotka siis ensin ennen kaikkea ovat päivän valoon asetettavat kaikessa saastaisuudessaan, – mutta jos kerran tahtoo niitä parantaa, täytyyhän silloin välttämättömästi myöskin uskoa, että se on mahdollista, täytyyhän tehdä tuo ajatus ikään kuin ”johtavaksi aatteeksi” teoksessa, silloinhan lukijan sydän ei noin surkeasti palele totuuteen tutustuessaan, vaan toivon tähti se loistaa.”²²²

Avioliittomuudesta kertova Canthin novelli Salakari (1887) tuntui Natusta jo niin ikävältä ja toivottomalta, että hän tyytyi ainoastaan toivomaan, että tällainen synnin paljastus jollain tavalla kuitenkin saisi ”siunausta vaikuttaa”.²²³ Samantyyppisesti reagoi Gertrud Reinius tutustuttuaan Juhani Ahon Papin rouvaan (1893) ja siitä kirjoitettuihin arvosteluihin. Kirjeessään Otilia Stenbäckille hän kertoo ilahtuneensa suuresti erään arvostelijan osoittaessa, että itse Ahokin on ”vasten tahtoansa palvellut siveellisyyttä” näyttäessään rakkaudettoman avioliiton onnettomia seurauksia. Gertrud vaikuttaa huojentuneelta ajatellessaan, että tämä teoksesta löytyvä vähäinen hyvä ei ollut ainoastaan sattumaa, vaan ”jumalallisen säkenen vaikutusta”, jota Aho ei vielä kokonaan ollut pystynyt hävittämään.²²⁴

Hengellistä ja siveellistä puolta jatko-opistolaisten kritiikissä oli kenties voimistamassa useiden jatkolaisten tunteman ja ihaileman pastori Elis Bergrothin suhtautuminen Ahon ja Canthin tuotantoon: hänen mielestään kyseisten kirjailijoiden teoksissa revittiin rikki vallitsevaa kristillistä elämäntapomusta ja edistettiin epäsiiveellisyyttä. Esimerkiksi Salakarin ilmestyttyä Bergroth ehdotti esirukouksia Canthin puolesta.²²⁵ Monet jatkolaisista olivat niin vahvasti hengellisesti

²²⁰ Lydia Stenbäck Hilda Käkikoskelle juhannusaattona 1884. HKA 328:6:1 SKS KIA.

²²¹ Hilda Käkikosken päiväkirja 28.2.1887. K. IIa, HKA, SKS KIA.

²²² Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 13.6.1887. HKA 327:20:12 SKS KIA.

²²³ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 29.12.1887. HKA 327:20:20 SKS KIA.

²²⁴ Gertrud Reinius Otilia Stenbäckille 16.6.1894. K. 13, SSA, KA.

²²⁵ Sirenus 1954, 423-425, 428-430, 440-445; Nevala 1989, 238.

virittyneitä, että heidän oli selvästi vaikea tarkastella realistista kirjallisuutta mistään muusta näkökulmasta. Edellä esitetyistä Natu Piispasen ajatuksista käy kuitenkin ilmi, että epäkohtien esille tuominen sinänsä sai ymmärrystä osakseen. Ajan ilmiöihin pureutuvaan suorasanaiseen kirjallisuuteen perehtyminen ja siitä keskusteleminen avarsi omalla tavallaan kaikkein epäilevimmänkin jatkolaisen maailmankuvaa.

Vuosisadan vaihteessa keskeiseksi aiheeksi konventeissa nousi kansansivistys. Helmikuun manifestin aikaansaama järkytys tuntui myös jatko-opistossa, ja huoli isänmaan tulevaisuudesta ohitti kaiken muun.²²⁶ Konventeissa keskusteltiin jatkolaisten suhteesta kansanvalistukseen ja tehtiin suunnitelmia kesällä kotiseudulla tapahtuvaa sivistystyötä varten.²²⁷ Jotkut jatkolaisista olivat myös mukana kansannaisille suunnatun Sivistystä kodeille –yhdistyksen perustamisvaiheissa; esimerkiksi Maiju Pöyhönen kirjoitti vanhemmilleen lehtorskan pyytäneen häntä toimimaan maalla yhdistyksen tarkoituksesta kertovana lähettinä. Yhdistyksen valistustyön tuli tapahtua henkilökohtaisten kohtaamisten kautta käytännön opetuksen ja esitelmien avulla; ylevänä päämääränä oli kansannaisten henkisen ja siveellisen tason kohottaminen isänmaanrakkautta herättämällä ja kansalaisvelvollisuuksiin kasvattamalla.²²⁸

Halu päästä sivistämään kansaa oli toki ollut yleistä jatko-opistolaisten keskuudessa jo ennen poliittisen tilanteen aikaansaamia uusia olosuhteitakin; esimerkiksi Natu Piispanen kertoo kirjeessään pitävänsä talonpoikaistyöille ompeluseuroja ja Ester Elfving iloitsee mahdollisuudesta päästä ”alkuperäisen kansan jalostuttamis-pyrintöihin”.²²⁹ Monet jatkolaisista näyttävätkin omaksuneen sivistyneistön yleisen käsityksen itsestään kansan sivistäjänä ja kohottajana; kansan pariin hakeutumista pidettiin jopa velvollisuutena. Tehtävä ei kuitenkaan välttämättä tuntunut aluksi kovinkaan helpolta, kuten käy ilmi Anna Sarlinin keskustelusta erään ”maisterin” kanssa:

”Kun minä esim. sanoin että kansa täällä Walkealassa on niin tyhmää ja mahdotonta, että ei ne edes tohdi lähestyäkään ihmisiä, niin hän sanoi että minun asiani oli lähestyä heitä ja koettaa vaikuttaa heissä. Mutta siinäpä se juuri on, se on vaikea velvollisuus täyttää.”²³⁰

²²⁶ Godenhjelm 1912, 234-235. Jatkolaisten huoli helmikuun manifestin jälkeen heijastuu esim. seuraavissa kirjeissä: Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 8.2.1899. A:2/28-29, JPA, KA; Edit Hällfors Jenny Simeliukselle päiväämätön, todennäk. keväällä 1899. A:1/70, JPA, KA; Maiju Pöyhönen Selma Rytkselle 1.5.1899. A:34, ESA, KA.

²²⁷ Esim. Maiju Pöyhönen Selma Rytkselle 28.10.1900. A:34, ESA, KA; Nimimerkki ”Dianthus” Näin mejjän kesken -lehti 24.11.1900. Hb:2, HSJA, KA.

²²⁸ Maiju Pöyhönen Johan ja Nora Pöyhöselle 18.5. 1899, päiväämätön, todennäk. syksyllä 1899. IAa:4/35, APA, KA. Sivistystä kodeille – eli Martta-yhdistyksen alkuvaiheesta Ollila 1993, 10-24.

²²⁹ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 13.6.1887. HKA 327:20:12 SKS KIA; Ester Elfving Karl Hällströmille maalisk. 1893. K. 66, ESTA, KA. Kansansivistämishaluista myös esim. kirjeissä Anna Sarlin Anna Stenbäckille 22.12.1884. K. 2, BSA, KA; Signe Willberg Selma Rytkselle 18.7.1895. A:34, ESA, KA.

²³⁰ Anna Sarlin Anna Bährille 21.6.1880. K. 2, BSA, KA. Kansaan yhteyden etsimisen vaikeudesta ja tärkeydestä myös esim. Lydia Stenbäck Anna Stenbäckille 12.3.1882. K. 5, SSA, KA.

Molariuksen mukaan kansa nähtiin muokattavissa olevana raaka-aineena, ja sivistyneistön lähestyvä oli herättää vielä lapsuuttaan uinuva, itsestään tiedoton kansa itsetajuntaan.²³¹ Monilla paikkakunnilla kansan kohottamiseksi pidettyjen tilaisuuksien sisällön suhteen usealla jatkolaisella oli kuitenkin kriittisiä ajatuksia: ”Puhutaan niin paljon tällaisten juhlien ja iltamien sivistyttävästä vaikutuksesta. Missä se oikein piilee, siitä en tähän asti ole päässyt selville”, kirjoittaa Hilda Blomqvist. Selma Rytönen taas kommentoi erästä kansanjuhlaan aiottua näytelmää: ”Ja vastaako ne näytelmä kappaleet tarkoitustansa, sivistyykö kansa sillä, että sille esitetään jotain herrasväen varjopuolia, niin kuin tässä kappaleessa juoruamista ja sen seurauksia?”²³²

Jatko-opistossa lienee pidetty alusta alkaen kansan sivistämisen tärkeyttä ainakin jossain määrin esillä, sillä Godenhjelmin kirjoituksista käy ilmi, että hän piti suotavana sivistyksen leviämistä kaikkiiin kansan kerroksiin. Elinvoimaisen sivistyksen välttämätön ehto olisi vilkas vuorovaikutus korkeamman sivistyksen saaneiden ja syvien rivien välillä.²³³ Muista opettajista esimerkiksi Otilia Stenbäck oli opiskellut Jyväskylän seminaarissa, varsinaisessa kansansivistyksen kehossa, joka korosti kansan ”kultivoimista” elämän suurena päämääränä.²³⁴

Sortoajan tuomassa tilanteessa kansanvalistuksen tärkeys siis konkretisoitui. Otilia Stenbäck kehotti eräässä puheessaan tyttökoululaisia – ja varmasti samoin sanoin myös jatko-opistolaisia – lähtemään kotiseutunsa kansan koteihin, tutustumaan persoonallisesti kansaan. Hän ohjeisti jättämään itsekylläiset, mestaroivat ajatukset astuttaessa matalien majojen kynnyksen yli ja kohtaamaan kansaa oppivalla mielellä.²³⁵ Eivät suinkaan kaikki jatkolaisetkaan olleet aikaisemmin olleet kovin läheisessä kosketuksessa paljon puhutun kansan kanssa. Esimerkiksi Gertrud Reinius, joka jatko-opiston jälkeen oli toiminut jo muutaman vuoden tyttökoulun opettajana, tunnusti manifestia seuranneena keväänä rakastaneensa siihen asti kansaa ”vain vaistomaisesti”. Vasta nyt rakkaus oli tullut todelliseksi. Näkymättömän siteen synnyttyä hänen ja kansan välille nousi halu nähdä tuo kansa silmästä silmään.²³⁶ Juha Alan tulkinnan mukaan sivistyneistönaisten kansanvalistustyössä olikin mukana myös syyllisyyden tunnetta ja pyrkimys-

²³¹ Molarius 1997, 306, 311.

²³² Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 22.8.1898. Hilja Krohnin arkisto 536:79:10 SKS KIA; Selma Rytönen Natalia Rytököselle 25.3.1896. A:6, ESA, KA.

²³³ Valvoja 1906, 267 ”Mitä on suomalainen sivistys?” B.F. Godenhjelm; Godenhjelmin suhteesta kansaan esim. Tellervo 1900, 2-10 (Kustavi Grotenfelt).

²³⁴ Ks. esim. Kokko 1998, 41-43; Tuulio 1950, 76.

²³⁵ Tuulio 1950, 292.

²³⁶ Tellervo 1900, 68-69 (Gertrud Reinius).

tä sovittaa aiemmat ”laiminlyönnit” suhteessa kansaan.²³⁷

Gertrud raportoi jatkolaisten Tellervo-albumissa, kuinka silmästä silmään –kohtaaminen kansan parissa oli sujunut. Hän oli päättänyt kutsua kaikki halukkaat kotitaloonsa saamaan kerran viikossa ”hyödyllisiä tietoja ja henkistä virkistystä”. Juhlallisessa alkupuheessaan hän oli selvittänyt tietämättömyyden huonoja seurauksia ja korostanut jokaisen ihmisen oikeutta ja velvollisuutta kehittyä henkisesti. Varsinainen ohjelma oli käsittänyt ”lukemista, kirjoitusta, laskentaa, keskustelua ja laulua”. Hämmennystä ja alakuloa oli heti alusta pitäen aiheuttanut se, ettei hän ollut tuntenut sellaista yhteyttä eikä suurta, yleistä innostusta ja kannatusta, jota oli odottanut. Oppilasjoukkokin oli vähentynyt kerta kerralta ja Gertrud oli jo tuntenut halua jättää koko homman sikseen. Viimeisen tapaamisen jäähyväishetkessä hän oli kuitenkin vihdoinkin hieman aistinnut kaipaamaansa ”vuorovaikutuksen iloa ja tukea”: ”Tunsin nyt entistä paremmin noita työmiehiä, mökkiläisiä ja palvelijoita, jotka olivat minun kansaani.” Hän oli pyytänyt sydämessään heiltä anteeksi, että oli odottanut innostusta, joka ”kuitenkin vasta on kehityksen hedelmä.”²³⁸

Nimimerkki ”Dianthus” taas kirjoitti jatkolaisten lehdessä omista, osittain päivävastaisista kokemuksistaan. Hän oli halunnut tunnuslauseensa ”mitäpä ei tekisi kansansivistyksen vuoksi” innoittamana lähteä kotipitäjäänsä sydänmaille kotikoulua pitämään. Olettamuksena oli nähtävästi ollut kuulijakunnan passiivisuus, sillä Dianthus oli erittäin yllättynyt paitsi esitelmänsä jälkeisen keskustelun vilkkaudesta ja naisten aktiivisuudesta keskustelussa, myös vallitsevasta ymmärryksen tasosta ja osallistujien suuresta määrästä.²³⁹ Esimerkit valaisevat kansaan kohdistuneita tiettyjä ennako-odotuksia ja mielikuvia, joihin nojaaminen saattoi tuottaa yllätyksiä itse kohtaamistilanteissa. Gertrud erehtyi kuvittelemaan, että hänen sivistys-ilosanomansa otettaisiin kansan taholta riemusaatossa vastaan. Dianthusin hämmästely liittyy osittain kansan oletettuun tyhmyyteen ja ymmärtämättömyyteen, mikä näkyy myös esimerkiksi Maiju Pöyhösen kommentista hänen kuultuaan Aleksanteri II:n kukitetun patsaan äärellä erään ”ukon” mietteitä: ” --- minä suurella hämmästyksellä katselin tuota resuista hampuksia, jonka sisällä liikkui niin hie-noja ja yleviä ajatuksia.”²⁴⁰

Siltalan mukaan sivistyneistön ja kansan kohtaamisessa saatettiin päästä vastavuoroiselle tasol-

²³⁷ Ala 1999, 162.

²³⁸ Tellervo 1900, 69-74 (Gertrud Reinius).

²³⁹ ”Dianthus” Näin mejjän kesken -lehti 24.11.1900. Hb:2, HSJA, KA.

²⁴⁰ Maiju Pöyhönen Johan ja Nora Pöyhöselle 30.4.1899. IAa:4/35, APA, KA. Yllättyneisyyttä kansan kyvyistä myös ks. myös 13.5.1900.

le, jossa toisen osapuolen todellisuus voitiin kohdata avoimesti. Esimerkiksi Gertrudin oli omalta osaltaan ensin koettava epävarmuuden tunne ja sietää sitä, mikä johti lopulta ajattelun avar-
tumiseen. Luopumalla pelkkään abstraktiin ihanteeseen perustuvasta kuvasta ja uskaltautumal-
la tekemisiin konkreettisten yksilöiden kanssa avautui tilaisuus kokea erillisyys – ja sen jälkeen
mahdollinen yhteys. Rakkauden täyttämä vuorovaikutus antoi voimaa ja hoivaa myös sivistäjil-
le, kun he tunnistivat oman tarvitsevuutensa.²⁴¹

Jatkolaisten kansakuvauksissa näkyy toisaalta myös sivistyneistön tarve nähdä kansassa tiettyjä
positiivisia piirteitä. Kansakunnan rakennustyössä ihannekuvalle oli käyttöä; valistustyön koh-
teena olevaan kansaan piti jotenkin voida myös samastua.²⁴² Esimerkiksi Dianthuksen kerto-
muksessa kansaan liitetään myönteisinä ominaisuuksina rauhallisuus ja rehellisyys sekä ystä-
vällinen vieraanvaraisuus, joskin erilaiset ruokailutavat saivat paljon mainintoja osakseen: mui-
kut olivat hyvin maukkaita, ”vaikka söimme ne syviltä lautasilta.”²⁴³ Ellinor Wikström taas kir-
joittaa tunnistavansa ”oikean suomalaisen tyyppin” koettelemusten leimaamista kasvoista, joista
huokuu kärsivällisyys ja tyytyväisyys.²⁴⁴ Ollilan mukaan kansansivistystä järjestäneiden naisten
keskuudessa oltiin sitä mieltä, että sivistyneistö voisi ottaa oppia kansasta, sen yksinkertai-
sista tavoista, tyytyväisyydestä vähään, ahkeruudesta ja jumalanpelosta.²⁴⁵ Kansan parissa vie-
tetyin ajan ajateltiin myös olevan jollakin tavalla puhdistavaa: esimerkiksi Otilia Stenbäck ko-
rosti, että kansan keskuudessa voimat virkistyvät ja mieli muuttuu raittiimmaksi.²⁴⁶ Ei ihme,
että Otilialle läheinen oppilas Hilda Käkikoski perusteli pitkää Karjalan-matkaansa opettajal-
leen sillä, että sikäläiseen kansaan tutustuminen toisi hänelle raikkaan mielen.²⁴⁷

Hildan suhtautuminen kansaan oli kuitenkin olennaisesti erilaista kuin monen muun jatkolaisen:
hän ei kummastellut kansan tapoja, ei odottanut ”erinomaista suuruutta ja jaloutta” eikä siten
joutunut pettymään kanssakäymisessä; olihan hän itsekin kansasta lähtöisin eikä tuntunut sitä
häpeävän.²⁴⁸ Näin ei välttämättä ollut laita kaikkien ”nousukkaiden” kohdalla, mihin kiinnitti
huomiota tavallisesta iisalmelaisesta maanviljelijäperheestä kotoisin oleva Alli Nissinen. Hän
korosti sosiaalisen nousun tuomaa moraalista vastuuta huomattuaan järkyttyneenä, kuinka jot-

²⁴¹ Siltala 1999, 506-509.

²⁴² Moilanen 2003, 520-521.

²⁴³ ”Dianthus” Näin mejjän kesken -lehti 24.11.1900. Hb:2, HSJA, KA.

²⁴⁴ Ellinor Wikströmin (Ivalon) päiväkirja 18.10.1893. K. 6, IPA, KA.

²⁴⁵ Ollila 1993, 32.

²⁴⁶ Tuulio 1950, 104. Halusta päästä virkistymään kansan keskuuteen myös Otilia Stenbäck Hilda Käkikoskelle
maalisk. 1885. HKA 328:7:10 SKS KIA.

²⁴⁷ Hilda Käkikoski Otilia Stenbäckille 7.8.1887. HKA 323:24:4 SKS KIA.

²⁴⁸ Hilda Käkikoski Otilia Stenbäckille 7.8.1887. HKA 323:24:4 SKS KIA.

kut kansasta lähtöisin olevat omaksuivat uudessa asemassaan ylemmydentuntoisen asenteen ja ryhtyivät suorastaan halveksimaan lähtökohtiaan. ”Tuollaisia ihmisiä on maailmassa monta, ja he rohkenevat nimittää itseänsä kansan hyväntekiöiksi.”²⁴⁹ Ylemmän luokan osaksi nouseminen oli tällaisessa tapauksessa saanut aikaan voimakkaan tarpeen irtautua kansasta. Molariuksen mukaan kansa toimikin sivistyneistölle ”toisena”, josta erottautumalla se hahmotti omaa identiteettiään ja tehtäväänsä.²⁵⁰

Opettajana jatko-opistossa toimineen Paavo Virkkusen mukaan oli joka tapauksessa merkittävää, että jatkon oppilaista vähitellen yhä suurempi osa oli kansasta lähtöisin: ”kansaa oli heidät lähettänyt.” Henkisen näköpiirin laajentumisella oli paitsi välitön merkitys itse näille nuorille naisille, vähitellen työn kautta myös laajemmalti.²⁵¹ Kansan lasten läsnäololla jatko-opistossa oli taas omalta osaltaan vaikutusta muista yhteiskuntaluokista tulleiden jatkolaisten asenteiden muokkautumiseen; ikään kuin pehmeä lasku ”varsinaiseen kansaan” tutustumiseen. Mahdollinen ylemmydentunne ehkä väistyi, kuten kävi monelle Solomonin tutkimalle collegelaiselle alempien ryhmien sivistämisspyrkimysten yhteydessä.²⁵² Kaiken kaikkiaan sivistyspyrinnöt lähensivät jatkolaisia kansaan, mutta erilaisten maailmojen kohdatessa vahvistui monilla toisaalta myös oma sivistyneistöidentiteetti.

Konventeissa ja keskinäisessä kirjeenvaihdossa tapahtunut ajan tärkeiden puheenaiheiden käsittely vaikutti keskeisellä tavalla jatkolaisten kehitykseen. Omien ja muiden ajatusten ja mielipiteiden pohtiminen oli yhteisöllinen prosessi, josta yksilöt saivat aineksia omalle kasvulleensa sekä ajattelun että toiminnan tasolla.

²⁴⁹ Alli Nissinen Hilda Käkikoskelle 15.7.1886. HKA 326:81:3 SKS KIA.

²⁵⁰ Molarius 1997, 309.

²⁵¹ HSJ 1929, 218 (Paavo Virkkunen).

²⁵² Solomon 1985, 110.

4. Opettajat

Ihailua ja esikuvia

”Käyppäs katsomaan, kuinka Godenhjelm siellä liikkuu ”tyttöjensä” parissa, ja näet näyn, joka ei niin helposti mene mielestä. Ystävällisenä ja hymyilevänä hän välitunnilla siellä käyskelee tervehtien ja lausuen jonkun sanan jokaiselle, aina välistä puuttuen pitkiin puheisiin, milloin minkin oppilaan kanssa.”²⁵³

Tämä Kustavi Grotenfeltin lämminhenkinen kuvaus opettajakollegastaan jatko-opiston käytävällä tuo elävästi esiin Godenhjelmin persoonan, jota myös jatkolaiset poikkeuksetta kuvaavat varsin positiivisin sanankääntein. Lehtori Godenhjelm Ida-vaimoineen tuntuu todella antautuneen kokonaan paitsi opiston, ennen kaikkea sen oppilaiden käyttöön: ”Heidän päivänsä työ, heidän yönsä lepo, heidän kotinsa, heidän sydämensä, kaikki on kuulunut meille”²⁵⁴, tiivistää Hilda Käkikoski. Godenhjelmien Ludviginkadulla sijainnut koti tuli jokaiselle jatkolaiselle tutuksi vähintään tenttimistilaisuuksien yhteydessä, mutta useat heistä vierailivat siellä muistakin syistä. Kokonaisvaltainen huolenpito, jota tuossa ihanaksi ja rauhalliseksi kuvatussa kodissa harrastettiin, käsitti kirjojen lainaamisen ja taloudellisen avustamisen lisäksi myös henkisen tuen: rohkaisua, opinnoissa ohjaamista, myötätuntoa vaikeuksissa ja iloa onnistumisissa. Godenhjelmit hankkivat jatkolaisille myös työtä, ja heidän luokseen saavuttiin vielä opintojen päätyttyäkin pyytämään neuvoa esimerkiksi elämän eri velvollisuuksien ristipaineessa.²⁵⁵

Godenhjelm oli perustamansa opiston kiistaton keskushahmo, jonka kunnioitettua asemaa korostettiin esimerkiksi ajoittamalla vuosittaisen juhlakonventin vietto hänen syntymäpäiväänsä.²⁵⁶ Jatkolaisten aamuiset onnittelulaulut, lahjat ja muut huomionosoitukset eivät kuitenkaan olleet pelkkiä muodollisuuksia, vaan niihin sisältyi runsain mitoin lämmön, ihailun ja kiintymyksen tunteita, jotka voimistuessaan saattoivat aiheuttaa syvääkin kaipuuta opiskelujen päättyessä.²⁵⁷ Godenhjelmia kuvattiin yleisesti sanoilla ”herttainen”, ”kultainen” ja ”sööti”, eikä suoranaisilta ihastumisen tunteiltakaan aina välttytty: esimerkiksi ensimmäisten jatkolaisten joukossa ollut Lydia Stenbäck myönsi olevansa erään ystävänsä kanssa niin

²⁵³ Tellervo 1900, 8 (Kustavi Grotenfelt).

²⁵⁴ Tellervo 1906, 20 (Hilda Käkikoski).

²⁵⁵ Huolenpidosta ja luonteesta esim. Haahti 1956, 349, 352; Tellervo 1906, 3, 20-21, 32-34 (Tekla Lampén, Hilda Käkikoski, Hanna Andersin); HSJ 1929, 102-103, 174-175 (A. A. Koskenjaakko, Irene Mendelin). Ohjauksesta esim. Godenhjelm 1912, 127-128. Työn hankkimisesta esim. Ester Elfving Hedvig Wählbergille 7.9.1891. K. 157, HSA, KA; Haahti 1956, 388.

²⁵⁶ Godenhjelm 1912, 233; Maiju Pöyhönen Johan ja Nora Pöyhöselle 7.3.1901. IAa:4/35, APA, KA.

²⁵⁷ Onnitteluista ja lahjoista esim. Signe Willberg Selma Rytöselle 18.7.1895. A:34, ESA, KA; Irene Mendelin B.F. Godenhjelmille 16.7.1892. Irene Mendelinin kirjeet, SKS KIA; B.F. Godenhjelm Hedvig Wählbergille 26.7.1892. K. 157, HSA, KA. Kaipauksesta esim. Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 10.9.1897. Hilja Krohnin arkisto, 536:79:2 SKS KIA.

ihastunut lehtoriin, että sen jo muutkin huomasivat.²⁵⁸ Saattoipa joillain tytöistä olla tallessa tyttökouluaikana talteen otettu ”Ukolta” pudonnut partakarvakin.²⁵⁹ Suuria tunteita voi aistia myös seuraavista Maiju Pöyhösen sanoista:

”Kun vaan sitä ajattelen, niin pääni tahtoo pyörälle mennä, sitä nimittäin että kesällä sain lehtorilta kirjeen joka alkoi: Rakas Maiju! Arvaappas miltä tuntui! Voi, voi! Koko olemukseni muuttui, tulin niin villiksi ja hurmaantuneeksi ilosta, että kaikki pitkään katsoivat että mikä tuohon lapseen on mennyt, sillä minä olen sangen vakainen ja aikaihminen kesäiseen aikaan.”²⁶⁰

Tutustuminen Godenhjelmin kaltaiseen naisia arvostavaan ja naisten koulutusasialle antautuneeseen mieheen oli nuorille naisille jo sinänsä merkittävää, eikä olekaan ihme, että suhteen kannustava läheisyys sai jatkolaisen jos toisenkin onnelliseksi.

Kirjeiden ja tervehdysten virta ei siis suinkaan ollut yksisuuntainen; Godenhjelm oli yhteydessä moniin opistolaisiin esimerkiksi loma-aikoina ja valmistumisen jälkeen.²⁶¹ Lämpimät ja huolehtivat sanankäänteet kertovat kiintymisestä, joka esimerkiksi Maiju Pöyhösen kohdalla ilmenee kirjeissä läheisyytenä ja tuttavallisuutena. Alussa kuvailtu Godenhjelmin viihtyminen ”tyttöjensä” parissa herättääkin kysymyksen lehtorin ja nuorten naisten välisten suhteiden laadusta: sisältyikö kanssakäymiseen ohjaamisen, huolehtimisen ja avustamisen ohella kenties syvempiäkin tunteita? Käytössäni olleesta aineistosta välittyvän kuvan perusteella Godenhjelmin tuntemaan kiintymykseen ei liittynyt lainkaan sellaista aistillisuutta tai omistushalua kuin mitä esimerkiksi Siltalan tutkimalla Uno Cygnaeuksella oli seminaarinsa naispuolisiin opiskelijoihin. Cygnaeus nimittäin ”tunsi parhaimpiin naisoppilaisiinsa muutakin kuin pedagogista vetovoimaa” ja toivoi, että he ihanteelle vihkiytyessään ”vihkiytyisivät myös hänelle, oppi-isälleen, ja unohtaisivat lihalliset nuoret miehet”.²⁶² Godenhjelm antoi opistolaisensa elää vapaasti ja valita elämäntehtävänsä vailla paineita; kihlautunut jatkolainen sai häneltä lämpimät onnittelut.²⁶³

Godenhjelmin ja opistolaisten suhdetta voikin valottaa ehkä osuvimmin vanhempi – lapsi – vertauksella. Esimerkiksi Maiju Pöyhönen kuvaa konventtia kodikkaaksi iltahetkeksi, jolloin ”koko lapsilauma on kokoontunut isän ja äidin ympärille prat stundia pitämään”, ja tämä

²⁵⁸ Lydia Stenbäck Anna Bährille lokak. 1881. K. 5, SSA, KA; Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 28.9.1897. A:2/28-29, JPA, KA; Selma Rytönen Aron Rytöselle 10.3.1897. A:7, ESA, KA; Maiju Pöyhönen Johan ja Nora Pöyhöselle 3.10.1898. IAa:4/35, APA, KA.

²⁵⁹ Tuulio 1959, 50.

²⁶⁰ Maiju Pöyhönen Selma Rytöselle 28.10.1900. A:34, ESA, KA.

²⁶¹ Esim. B.F. Godenhjelm Selma Rytöselle 23.7.1897. A:34, ESA, KA; B.F. Godenhjelm Hedvig Wählbergille 9.9.1891. K. 157, HSA, KA; Irene Mendelin B.F. Godenhjelmille 12.1.1891. Irene Mendelinin kirjeet, SKS KIA.

²⁶² Siltala 1999, 225, 234-237.

²⁶³ Esim. B.F. Godenhjelm Hedvig Wählbergille 9.9.1891. K. 157, HSA, KA.

yhdessäolo muodostaa ”kodin pyhän piirin”.²⁶⁴ Godenhjelmista puhuttaessa mainitaankin useimmiten samalla myös puoliso; Bernhard ja Ida Godenhjelm olivat erottamaton, yhdessä viihtyvä avio- ja työpari²⁶⁵, mikä oli omiaan luomaan ja ylläpitämään perhemäistä asetelmaa. Itse asiassa Godenhjelmit toimivat monille lapsuudenkodeistaan lähteneille jatkolaisille ikään kuin uusina vanhempina, joilta saadun huolenpidon, ymmärryksen ja kannustuksen voimin he kykenivät selviytymään ja jatkamaan joskus mahdottomalta tuntuneella tiellä. Lapsettomat Godenhjelmit saivat jatkolaisten joukosta itselleen myös oman suojatin, Irene Mendelinin, johon heillä muodostui erityisen läheinen suhde.²⁶⁶

Osassa Vicinuksen tutkimista collegeista korostettiin juuri perhemäisyyden tärkeyttä, vastuuta perheinstituution kanssa. Tällä haluttiin hälventää vanhempien vastustusta ja epäilyä naisten kouluttamisen järkevyyden ja seurauksien suhteen. Toisissa collegeissa taas haluttiin rohkeasti asettaa päätavoitteeksi opiskelijoiden persoonallinen kasvu.²⁶⁷ Godenhjelmilla ei näytä olleen mitään vastaavanlaista selvää, julkilausuttua strategiaa oman opistonsa linjasta, mutta käytännössä siinä tuntuivat yhdistyvän molemmat elementit: omaperäiseen ajatteluun ja kullekin parhaiten sopivien valintojen tekemiseen kannustettiin, mutta kaiken aikaa tarjolla oli myös lämminhenkistä yhteisöllisyyttä sitä kaipaaville.

Godenhjelmin lisäksi jatko-opistolaisilla vaikuttaa olleen läheisiä suhteita myös muihin opettajiin; esimerkiksi Vaseniukselle oli vuosien mittaan kertynyt paksu pinkka jatkolaisten kirjeitä ja valokuvia.²⁶⁸ Valokuviin liittyvät toistuvat maininnat²⁶⁹ ovat jo sinänsä merkki tahdosta luoda ja ylläpitää yhteyttä: itsestä haluttiin jättää näkyvä ja pysyvä muisto tietylle opettajalle, ja vastaavasti opettajan kasvoja haluttiin katsella vielä jatkon jälkeenkin. Opettajien valokuvien saamisen tärkeys ilmenee esimerkiksi siitä huolestuneisuudesta, jolla Bertha Pipinen kyselee kuvien perään Helsinkiin jääneeltä luokkatoveriltaan Hilda Käkikoskelta marraskuussa 1888, puoli vuotta jatkolta lähdön jälkeen: ”Kuule, mitenkä on Vaseniuksen, Neiti Stenbäckin ja rouva Godenhjelmin valokuvien laita? Ole hyvä ja kysy niiltä jos he ovat kokonaan unhoittaneet

²⁶⁴ Maiju Pöyhönen Selma Rytköselle 28.10.1900. A:34, ESA, KA. Koti- vanhemmat- tai isävertauksia myös esim. Haahti 1956, 349; Tellervo 1891, 91-92 (Irene Mendelin); Tellervo 1906, 22 (Hilda Käkikoski).

²⁶⁵ ”Helsingin Suomalainen Tyttökoulu 50-vuotias” 1919 (kirj. todennäk. Ottilia Stenbäck). K. 11, SSA, KA.

²⁶⁶ Haahti 1956, 365. Jatko-opiston jälkeen Irene Mendelin sai lehtorin suosituksin julkaistua runokokoelman.

²⁶⁷ Vicinus 1985, 128-129, 143-144.

²⁶⁸ HSJ 1929, 198 (Ester Ståhlberg).

²⁶⁹ Valokuvien saamisesta tai pyytämisestä mainintoja esim. Naimi Ingman Kustavi Grotenfeltille 24.6.1890. K. 2, Kustavi Grotenfeltin arkisto, KA; Ines Tistell Kustavi Grotenfeltille 2.8.1903. K. 4, Kustavi Grotenfeltin arkisto, KA; Aina Ristonmaa Ottilia Stenbäckille 15.7.1895. K. 13, SSA, KA; Ida Järvinen Hilja Hahnssonille 25.7.1895. Hilja Krohnin arkisto, 542:53:2 SKS KIA.

lupauksensa tai eivätkö ollenkaan ole ottanut valokuvia.”²⁷⁰ Kun välitöntä yhteyttä läheisiksi ja tärkeiksi koettuihin ihmisiin ei enää ollut, kuvien merkitys eron tuottaman kaipauksen lievittäjinä korostui.²⁷¹

Valokuvan saamiseen ja ylipäätään opettajasuhteeseen saattoi kuitenkin toisinaan liittyä ristiriitaisiakin ajatuksia. Ida Järvinen tilittää tuntojaan samaan aikaan jatko-opistossa olleelle Hilja Hahnssonille:

”Neiti Andersinin valokuvan sain muutama viikko takaperin; arvaan että sinäkin olet saanut, koska Aina R-maa oli myös saanut postissa. Olihan se hyvin hauskaa, vaikka kyllä minä huomaan, etten ole häneen silmin ja korvin ihastunut, sillä en minä erittäin iloiseksi siitä tullut. Syynä oli suureksi osaksi se, että muistin heti, että täytyy tietysti kirjottaa ja kiittää koreasti, eikä se huomio minua ollenkaan ilahduttanut. Tuntui kun olisin suuresta taakasta päässyt, kun suurella vaivalla sain kokoon jäykän kiitoskirjeen. Olisi hän valokuvassaan saanut sentään katsoa ylöspäin, sillä hänen silmiinsä sitä mielellään katsoisi silloin kun tahtoo häntä muistella. Sinä taidat joka päivä vielä puhella hänen kanssaan ranskaa? Minun mieleeni ei hän tule juuri koskaan, mahdan olla kovasti tunteeton ihminen, kun olen niin välinpitämätön.”²⁷²

Ida Järvisen tarve kirjoittaa omista välinpitämättömyyden, tunteettomuuden ja jäykkyyden aistimuksistaan syntyi todennäköisesti erilaisuuden kokemuksesta jatkotovereiden kesellä. Muut tuntuivat suorastaan jumaloivan kieltenopettaja Hanna Andersinia, mutta Ida ei pystynyt jakamaan niin voimakkaita tunteita. Aineistoni valossa näyttää todellakin siltä, että ”silmin ja korvin” Andersiniin ihastuneita oli enemmän kuin neutraalisti suhtautuneita. 1800-luvun lopulla oli itse asiassa varsin tavallista, että tytöt ja nuoret naiset ihastuivat tai jopa rakastuivat opettajaan tai vanhempaan opiskelijaan. Vicinuksen mukaan tällaisissa tilanteissa oleellista oli alkuasetelman hierarkinen muoto, jossa ihailtu oli yläpuolella, etäällä, saavuttamattomissa. Hänestä puheltiin ystävien kanssa ja kehiteltiin keinoja huomion saamiseksi: kirjeiden, runojen, lahjojen ja kukkien avulla pyrittiin osoittamaan suoraan tunteen syvyys. Salainen toive huomatuksi ja kohdatuksi tulemisesta kuuluivat tärkeinä elementteinä etäisyyteen ja välimatkaan perustuvaan ihailuun.²⁷³ – Ihailu vaikuttaakin osittain tietynlaiselta asiaan kuuluvalta kaavalta, johon Idan poikkeavat tunteet eivät tuntuneet sopivan.

Hanna Andersinin ihailijapiiriin kuulunut Hilja Hahnsson toteaa muistelmissaan, että tämä suosittu opettaja ei kuitenkaan pitänyt lainkaan haaveellisen ihailun ilmauksista. Hilja halusi joka tapauksessa kokea hänelle tärkeäksi tulleen ihmisen läheisyyttä vielä koulupäivän jälkeenkin.

²⁷⁰ Bertha Pipinen Hilda Käkikoskelle 2.11.1888. HKA 327:21:24 SKS KIA.

²⁷¹ Ks. esim. Kinnunen 1997, 7-8.

²⁷² Ida Järvinen Hilja Hahnssonille 25.7.1895. Hilja Krohnin arkisto, 542:53:2 SKS KIA.

²⁷³ Vicinus 1985, 190-192. Liehittelystä myös Solomon 1985, 99.

Niinpä hän suuntasi ystävineen usein iltakävelynsä Andersinin kotikadulle ja seisoj katselema-
sa korkealla ikkunassa tuikkivaa valoa toivoen, että kerran saisi kurkistaa tuohon ”pyhäkköön”.
Eräänä päivänä harras toive yllättäen toteutui, kun sairastunut Andersin pyysi ranskanlukijat
kotiinsa tunnille. Tästä alkoi lähentyminen, jonka seurauksena alun perin etäisesti ihastuneet
pääsivät oikeasti tutustumaan opettajaan.²⁷⁴

Nekin jatkolaiset, jotka eivät olleet suorastaan ihastuneita Andersiniin, ihailivat ja arvostivat
häntä opettajana ja ihmisenä. Olga Simelius muistaa ”tarmon ja älyn, jota tummat silmät
säihkyivät, voimakkaan vartalon määräperäisine liikkeineen, esiintymisen, joka herätti ehdoton-
ta kunnioitusta”²⁷⁵. Andersinin voimakas persoonallisuus, lahjakkuus ja älykkyys sekä tietor-
ikkaus tekivät nuoriin jatkolaisiin vaikutuksen. Oman lisänsä arvostukseen toivat työn ohella
suoritetut yliopisto-opinnot, joiden viitoittamalle tielle Andersin innokkaasti ohjasi myös ha-
lukkaita oppilaitaan.²⁷⁶

Hanna Andersiniin kohdistuneen intensiivisen ihailun voi nähdä myös syvältä monen jatko-
opistoon tulleen sisimmästä nousseena tarpeena saada esikuvakseen oman sukupuolensa edusta-
ja, joka ei ollut noudattanut elämässään totuttuja kaavoja. Koska omaan äitiin ei voinut enää
kaikessa samaistua, uuden tilanteen tuomiin haasteisiin ja epävarmuuteen oli saatava tukea ja
mallia muualta. Naispuolisten opettajien rooli saattoi nousta hyvinkin merkittäväksi nuoren
naisen identiteetin rakentumisessa, kuten Anna Kortelaisen tutkiman Onerva Lehtisen ta-
pauksessa: ”Äidittömälle Onervalle tyttökoulun opettajat olivat moderneja sijaisäitejä: roolimal-
leina epäsovinnaisia, suorastaan radikaaleja: itsenäisiä, naimattomia, oppineita naisia, joilla oli
oma talous ja omat elämän aikataulunsa – eläviä todisteita siitä, ettei lahjakkaan tytön tarv-
innutkaan ensisijaisesti tähdätä avioliittoon 20-vuotiaana, vaan muitakin kiinnostavia
vaihtoehtoja oli olemassa.”²⁷⁷

Itsenäisen naisen elämän erilaisiin sisältöihin tutustumiseen jatkolaisilla oli hyvä tilaisuus, sillä
monet opistossa vaikuttaneet naiset toimivat varsinaisen palkkatyönsä lisäksi aktiivisesti myös
muilla tahoilla. Esimerkiksi Ida Godenhjelm oli perustamassa uusia koulutusmuotoja naisille
mm. käsityön ja liikunnan alalla sekä toimi monissa yhdistyksissä ja toimitti lastenlehteä. Ot-

²⁷⁴ Haahti 1956, 360-362. Andersiniin kiintymisestä myös esim. Maiju Pöyhönen Selma Rytköselle 2.12.1898. A:34, ESA, KA; Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 12.8.1888. HKA 327:20:31 SKS KIA; Nieminen 1982, 22; Kortelainen 2006, 14-15.

²⁷⁵ HSJ 1929, 187 (Olga Simelius-Lavonius).

²⁷⁶ HSJ 1929, 188-189 (Olga Simelius-Lavonius); Haahti 1956, 360.

²⁷⁷ Kortelainen 2006, 11. Naisesikuvista myös esim. Kinnunen 2003, 337, 339; Ollila 1998, 140-142; Solomon

tilia Stenbäck kuului Suomen Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen (NNKY) perustajiin ja toimi vuosikymmenet yhdistyksen puheenjohtajana. Hanna Andersin ja piirustuksenopettaja Anna Sahlsten taas paneutuivat omien alojensa kehittämiseen. Sahlstenin sekä persoonallisten laulun ja lausunnan opettajien Alexandra Ahngerin ja Kaarola Avellanin kautta jatkolaiset tutustuivat naistaiteilijoiden maailmaan. Yksityiselämän ratkaisuihin oli nähtävillä erilaisia malleja: useimmat naisopettajista olivat naimattomia, mutta Ida Godenhjelm näytti esimerkillään, että naimisissa olevakin voi olla tiiviisti työelämässä. Kaarola Avellan puolestaan asui pitkään naiskumppanin kanssa. Kaikista mainituista naisista välittyi jatkolaisille myös tuulahdus kansainvälisyyttä, sillä jokainen heistä oli opiskellut, työskennellyt tai oleskellut ulkomailla.²⁷⁸

Jatko-opistolaisilla oli siis ympärillään huomattava määrä erilaisia itsenäisen naisen malleja, ainakin jos verrataan Copelmanin tutkimiin collegeihin, joissa nuoret naiset päätyivät naisopettajien puuttuessa hakemaan identiteettinsä rakentamiseen tukea miesopettajien vaimoilta.²⁷⁹ Tavanomaisesta naisen elämästä poikkeavien valintojen tekeminen ja niissä pysyminen vaati varsinkin murroksen alkuvaiheessa erityistä halua sekä rohkeutta ja uskoa omaan mahdollisuuteen, mikä näkyi naisopettajissa määrätietoisuutena ja väsymättömänä uurastuksena. Vaikka monet naisopettajat Jallinojan mukaan korostivat naisen itsensäkieltämistä ja oman itsensä syrjäyttämistä, huokui heistä väkisin ainoastaan vahvaa tahtoa ja itsemääräämisoikeutta.²⁸⁰

Esikuvia löytyi toki myös opiston ulkopuolelta; kiinnostusta herätti esimerkiksi Suomen ensimmäinen naismaisteri Emma Irene Åström. Naemi Ingman pääsi tapaamaan ihailunsa kohdetta syyskuussa 1886, jolloin Åström oli juuri aloittanut Tammisaaren seminaarin lehtorina. Saatuaan viettää kokonaisen päivän miltei kahden kesken tämän kuuluisan naisen kanssa Naemi kirjoitti haltioituneena erälle ystävälle: ”Olen niin täynnä ajatuksia ja tunteita --- Emma Åström hän minut niin pyörälle pani syvillä tuumillansa ja rikkailla keskusteluillansa. --- Jos voisin sinne lentää kertoisin sinulle kaikkia mitä hän kertoi nuoruutensa taisteluista, miehuutensa vastuksista”²⁸¹ Toiselle ystävälle Naemi muotoili: ”Voi ääretön kuinka hänestä

1985, 70.

²⁷⁸ Holmberg: Kaarola Avellan. Kansallisbiografia; Sainio: Hanna Andersin. Kansallisbiografia; Sainio: Otilia Stenbäck. Kansallisbiografia; Sainio: Ida Godenhjelm. Kansallisbiografia; Lappalainen: Alexandra Ahnger. Kansallisbiografia; Konttinen: Anna Sahlstén. Kansallisbiografia; HSJ 1929, 112; Suutela 2005, 78; Tellervo 1906, 36-37 (Hanna Andersin).

²⁷⁹ Copelman 1996, 21-22.

²⁸⁰ Esim. Jallinoja 1983, 62.

²⁸¹ Naima Ingman Lilli Rainiolle 26.9.1886. Lilius-suvun arkisto, 446:92:9 SKS KIA. Myös esimerkiksi Maria

pidän, hän on juuri semmoinen kuin suuren ihmisen pitää olla, se oli toista kuin Minna Canth, minun mielestäni nimittäin. Hänen olentonsa, esiintymisensä, mielipiteensä, kaikki oli niinkuin olin toivonut.”²⁸²

Naemi löysi Åströmistä omat ihanteensa toteutuneena, kun taas Canth ei ainakaan kaikilta osin sopinut hänen muodostamaansa kuvaan ”suuresta ihmisestä”. Canthilla oli kuitenkin jatkolais-ten piirissä omat ihailijansa; varsinkin kirjallisista töistä haaveilleet arvostivat häntä. Kuopiossa tyttökoulun käynyt Alli Nissinen oli todennäköisesti ollut Canthin kanssa tekemisissä jo ennen jatko-opistoon tuloaan, ja kesällä 1886 hän pääsi viettämään aikaa jopa tämän ”erit. ystävällisen ja intresantin Tädin” kesäasunnolle. Jatkooveri Hilda Käkikoski sai lukea innostuneita kuvauksia pitkistä keskusteluista ja kuvitella mielessään Allin lukemassa keskeneräisen ”Hannan” käsikirjoitusta²⁸³, mikä sai hänet odottamaan entistäkin kiihkeämmin, että itsekin voisi jonain päivänä tavata ihailemansa kirjailijan. Seuraavan vuoden helmikuussa tuo ”kaukainen, uskalias toive” vihdoin täyttyi: ”En --- voine selittää, mitä tunsin istuessani hänen edessään ja nähdessäni nuo kirkkaat, terävät silmät loistavan hänen puhuessaan, nähdessäni nuo vähä harmahtavat hiukset ja kasvot, josta loisti lempeys, vilkkaus ja ajatuksen kirkkaus.” Hilda halusi ”niellä joka sanan”; Canth otti vakavasti Hildan kirjailijan haaveet antaen neuvoja ja rohkaisua, eikä Hildan tuntemaa arvostusta ja kunnioitusta hälventänyt edes se, että hän ei voinut hyväksyä kaikkia Canthin mielipiteitä.²⁸⁴

Jo kaksi vuotta aiemmin Hilda oli saanut kirjallisilla kyvyillään myönteistä huomiota, sillä Ottilia Stenbäck oli antanut hänen tekstejään tyttökoulussa ja jatko-opistossa laajalti ihannoidun Z. Topeliuksen luettavaksi.²⁸⁵ Vicinus nostaa college-tutkimuksessaan esiin oppilaitoksen mahdollistaman kontaktien saamisen ”ajan suuriin persooniin”.²⁸⁶ Topeliuksen ja tyttökoulun välinen läheiseksi muotoutunut suhde, joka konkretisoitui vuosittaisissa vierailuissa puolin ja toisin, on yksi esimerkki tällaisista ulottuvuuksista²⁸⁷. Jatkolaiset osoittivat sanoin ja teoin rakkautta ”su-
loiselle ukolle”, joka oli antanut niin paljon ”Suomen tyttösille”. Kaunista valokuvaa Topeliuksesta säilytettiin aarteena, ja ”herttaisen vanhuksen” näkeminen elävässä elämässä kirjoitti

Stenroth vieraili Åströmin luona. Jauhiainen 1929, 106.

²⁸² Naima Ingman Amy Taubelle 26.9.1886. Lilius-suvun arkisto, 446:93:1 SKS KIA.

²⁸³ Alli Nissinen Hilda Käkikoskelle 15.7.1886. HKA 326:81:3 SKS KIA. Allin vierailuista Canthin luona myös esim. 5.6.1886 päivätyssä kirjeessä. HKA 326:81:2 SKS KIA.

²⁸⁴ Hilda Käkikosken päiväkirja 28.2.1887. K. IIa, HKA, SKS KIA.

²⁸⁵ Ottilia Stenbäck Hilda Käkikoskelle maaliskuu 1885. HKA 328:7:10 SKS KIA.

²⁸⁶ Vicinus 1985, 124.

²⁸⁷ Tuulio 1959, 102-104. Ks. myös Kolbe 1994, 33-34. Myös Emma Irene Åströmiin tutustumista edesauttoivat hänen yhteytensä Helsingin suomalaisen tyttökouluun: hän kuului Godenhjelmien tuttavapiiriin ja oli ollut vähän aikaa opettajanakin tyttökoulussa. Tuulio 1959, 40-41.

aina ylistyslauluun.²⁸⁸

Ihailun henkilön kohtaaminen kenties pitkänkin odotuksen jälkeen saattoi muodostua joskus hyvinkin vavahduttavaksi kokemukseksi. Kun Juha Alan tutkima nuori Alexandra Gripenberg pääsi Topeliuksen luo saamaan tukea kirjallisille pyrkimyksilleen, sai kahdenkeskisen kohtaamisen, kädestä ottamisen ja kehujen kuulemisen tuottama tunnelataus Alexandran puhkeamaan itkuun. Alan mukaan pääsy Topeliuksen huoneeseen merkitsi pääsyä osalliseksi hyvästä suuresta auktoriteetista itsestään.²⁸⁹ Tiina Kinnusen tutkimuksessa ruotsalaisen feministikirjailijan Ellen Keyn ihailijat saivat voimaa, lohtua ja iloa hänen teoksistaan ja sanoistaan sekä henkilökohtaisista tapaamisista, ja Keyn äänen kuulemista verrattiin jopa uskonnolliseen elämykseen.²⁹⁰

Jatko-opistolaisten voi sanoa opinahjossaan päässeensä osalliseksi paitsi korvaavasta vanhemmuudesta ja itsetuntoa rakentavasta kannustamisesta, myös mahdollisuudesta saada seurata lähietäisyydeltä itsenäisen naisen elämää. Älylliset keskustelut ihailtujen ja arvostettujen henkilöiden kanssa antoivat omalta osaltaan aineksia identiteetin muokkaamiseen. Ne synnyttivät uusia ajatuksia ja kasvattivat itseluottamusta, mutta loivat myös kohottavan kokemuksen yhteydestä johonkin itseä suurempaan.

Pelkoa ja läheisyyttä

”Tiedätkö, että minä olen niin usein nähnyt unta – Tiilasta ja hän on aina ollut niin vihainen. Ei hän mitään ole puhunut, mutta katsonut vaan niin vihaisesti eikä ole ollut näkevinään. Yhdessä unessa hän vaan on ollut hyvä. Meillä oli olevinaan joku Jatkon huvimatka siellä Helsingissä ja me, sinä ja minä, olimme istuvinamme vieretysten, toisiimme nojaten kalliolla. Tiila oli katsovinaan meihin ja hymyilevinään niin lempeästi. – Keran olimme tentissäkin. En tiedä, miten hän niin on sekaantunut uniini.”²⁹¹

Jatko-opistolaisten suhde Ottilia (Tiila) Stenbäckiin näyttää poikenneen ratkaisevasti edellä kuvatuista ihailun ja lämpimien tunteiden kyllästämisestä opettajasuhteista. Hilla Castrénin kokema, uneenkin päätynyt epävarmuus koskien Ottilian mahdollista ”hyvyyttä tai pahuutta” kertautui lukuisten jatkolaisten ajatuksissa ja puheissa; kohtaamisiin tai jopa pelkkään ”Neidin”

²⁸⁸ Ajatuksia Topeliuksesta esim. Ester Elfving Hedvig Wählbergille 28.12.1889. K. 157, HSA, KA; Tellervo 1891, 142-144 (”Kkkk” eli Hilda Käkikoski); Selma Rytönen Aron Rytköselle 8.12.1895. A:7, ESA, KA; Hilda Käkikosken päiväkirja 18.5.1887. K. IIa, HKA, SKS KIA.; Mimmi (Wilhelmina) Auer (Rytli) Selma Rytköselle 29.1.1898. A:34, ESA, KA.

²⁸⁹ Ala 1999, 135-139.

²⁹⁰ Kinnunen 2003, 339-340.

²⁹¹ Hilla Castrén Alma Hildéenille 23.8.1896. K. 35, HCA, KA.

ajatteluun tuntuu usein liittyneen jännitystä, pelkoa, häpeää tai syyllisyyttä.²⁹²

Helsingin suomalaisen tyttökoulun johtajatar Otilia Stenbäck tunnettiin määrätietoisena ja voimakkaana persoonana, joka johti kouluaan tiukalla järjestyksenpidolla ja ankaralla velvollisuudentuntoon opettamisella. Hän koki oikeudekseen ja omaksi velvollisuudekseen valvoa nuorten tyttökoululaisten elämää kokonaisvaltaisesti: johtajatar teki tarvittaessa jopa tarkastus- ja valvontakäyntejä oppilaiden koteihin ja kortteereihin, sillä vapaa-ajanviettopojenkin tuli pysyä sallituissa raameissa.²⁹³ Jatko-opiston puolelle johtajuus ei varsinaisesti ulottunut²⁹⁴, mutta kiinteästi jatko-opiston toiminnassa alusta asti mukana ollut Otilia halusi kuitenkin valvoa myös jatkolaisten ajankäyttöä sekä moraalia: ”akateeminen vapaus” ja pääkaupungin houkutukset olivat uhka ahkeralle velvollisuuksien täyttämislle. Leppoisan ja vapautta korostavan Godenhjelmin rinnalla Otilian vaatavuus ja holhoavuus vain korostuvat, eikä olekaan ihme, että lehtori Godenhjelmin on sanottu olleen kuin hellä ja rakastettu äiti ja johtajatar Stenbäckin kuin ankara ja kunnioitettu isä tyttökoulun ja jatko-opiston piirissä.²⁹⁵

Otilia oli läsnä jatkolaisten elämässä paitsi valvovan silmänsä, myös opetustyön kautta: valtaosa jatkolaisista sisällytti tutkintoonsa opettajaopinnot, joihin kuuluvaa kasvatustietoa hän opetti. Opettajaksi opiskelun mahdollisuus oli alun perin otettu jatko-opiston ohjelmaan nimenomaan Otilian esityksestä, ja hän tunsikin olevansa tärkeässä tehtävässä ohjattaen tulevia tyttökoulujen opettajia.²⁹⁶ Oman opettajaihanteensa mukaisesti Otilia pyrki istuttamaan jatkolaisten mieliin ahkeruuden ja jatkuvan kehittymisen eetoksen: ”Täydellisyyteen ikävöiminen estää opettajatoimelle vaarallisen vihollisen: itseensä tyytymisen ja kohdallaan pysymisen lamauttavan hengen vaikutuksen.”²⁹⁷ Itse seminaarin käyneenä Otilia oli myös vahvasti sitoutunut opettajuuteen elämäntehtävänänsä, mikä näkyi esimerkiksi tietoisena päätöksensä pysyä naimattomana.²⁹⁸ Godenhjelmin jatko-opistoon luoma henki taas soti kaikenlaista muuttamisen pakottautumista vastaan, eikä seminaarilaisten piirissä tehtyjä naimattomuuslupauksia siis

²⁹² Esim. Ida Järvinen Hilja Hahnssonille 14.5.1898. Hilja Krohnin arkisto, 542:53:12 SKS KIA; Selma Rytönen Aron Rytöselle 28.3.1897. A:7, ESA, KA; Hilla Castrén Alma Hildéenille 23.12.1894, 4.11.1896. K. 35, HCA, KA.

²⁹³ Tuulio 1950, 318-319; Kolbe 1994, 25-26. Otilia Stenbäckin luonteesta myös esim. Jatko-opiston vuosikertomus 1925-1926, 5-7. Db:1, HSJA, KA (Ines Nevanlinna).

²⁹⁴ Otilia Stenbäck kuului kyllä jatko-opiston pedagogiseen johtokuntaan Godenhjelmien ohella. Godenhjelm 1912, 114.

²⁹⁵ Haahti 1956, 349-350; Tuulio 1950, 273. Ankarasta suhtautumisesta myös esim. Selma Rytönen Aron Rytöselle 9.3.1896. A:7, ESA, KA. Johtajattarien tiukoista moraalisäännöistä collegeissa esim. Adams 1996, 115-118.

²⁹⁶ Tuulio 1950, 201-202.

²⁹⁷ Tellervo 1891, 209 (Otilia Stenbäck).

²⁹⁸ Otilia Stenbäck Anna Bährille todennäk. 23.7.1883. K.18, SSA, KA; Tuulio 1950, 111.

jatko-opistolaisten keskuudessa harrastettu. Ottilia olisi omasta puolestaan toivonut si-
toutumisen asteen olevan todellisuutta korkeamman, kuten Bertha Pipisen huomautuksesta käy
ilmi: ”Tänä keväänä Jatkolaiset oikein näyttävät tulleen epäuskollisiksi pedagogiikalle! Mitä
neiti Stenbäck on sanonut kaikista näistä kihlauksista?”²⁹⁹

Tulevien opettajien valmennuksessa varsin tärkeälle sijalle Ottilian mielessä vaikuttaa nousseen
hengellinen ulottuvuus. Hänen ihannekuvassaan opettaja oli ”siveellisesti jalostunut henkilö,
jumalanpelon kautta pyhitetty kasvattaja”, jonka persoonassa oppilaat voisivat nähdä uskonnon
voiman elävänä totuutena ja oppia näin itsekin elämään ”taivaallista elämää maan päällä”.
Tähän päämäärään opettajan tuli pyrkiä jatkuvan itsekasvatuksen, sisällisen taistelun ja työn
kautta.³⁰⁰ Hengellisyyden nostaminen opettajuuden peruspilariksi kumpusi uskonnon vahvasta
asemasta Ottilian omassa elämässä. Lapsuudenkodistaan pohjalaisesta herännäispappilasta hän
oli saanut vankan pohjan hengellisyydelle, joka Tuulion mukaan oli hänen kasvatusnäke-
myksessään ensin vain yhtenä elementtinä suomalaisuusaatteen ja idealismin rinnalla, mutta
nousi vähitellen yhä merkittävämpään asemaan. 1880-luvun erilaisten aatteellisten virtausten ja
kirkonvastaisen ilmapiirin keskellä Ottilian hengellisyys nimittäin syveni, ja hän loi vähitellen
itselleen vahvan ”oman vakuutuksen”, joka näyttäytyi ulospäin usein ehdottomuutena ja su-
vaitsemattomuutena toisinajattelevia kohtaan.³⁰¹

Ottilia Stenbäckin voimakkaat mielipiteet ja vahva hengellinen latautuneisuus tuntuvat olevan
varsin kaukana Godenhjelmin vapaamielisyydestä ja avarasta humanismista. Kuinka tunnuslau-
heet ”Herran pelko on viisauden alku” ja ”totuuden temppeliin vie monta polkua” oikein mah-
tuivat saman katon alle? Jälkiä erimielisyyksistä ei ole jäänyt, mikä Tuulion mukaan selittyy
osapuolten hyvällä itsehillinnällä ja mukautumiskyvyllä. Hän pitää myös mahdollisena, että
Godenhjelm olisi saavuttanut vapaamielisyyden korkeimman asteen, jossa ollaan suvaitsevaisia
myös ankaraa uskonnollisuutta kohtaan. Ottilian eri yhteyksissä esiintuoma kristillisyyden aset-
taminen opettajapätevyyden mittariksi ei kuitenkaan voinut mitenkään saada Godenhjelmin
hyväksyntää.³⁰²

²⁹⁹ Bertha Pipinen Hilda Käkikoskelle 20.4.1889. HKA 327:21:6 SKS KIA. Ks. myös esim. Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 21.12.1896. Hilja Krohnin arkisto, 536:79:1 SKS KIA. Naimattomuuslupauksista esim. Sulkunen 1995, 33.

³⁰⁰ Tuulio 1950, 229; Tellervo 1900, 94-95 (Ottilia Stenbäck). – Pedersenin mukaan useat collegeiden johtajattaret näkivät työnsä uskonnollisena kutsumuksena. 1987, 255-256.

³⁰¹ Tuulio 1950, 205-207.

³⁰² Tuulio 1950, 215, 221, 298. Ottilian yhteistyökyvyistä myös Jatko-opiston vuosikertomus 1925-1926, 5. Db:1, HSJA, KA (Ines Nevanlinna).

Hengellisyiden viriämistä ja voimistumista jatko-opistolaisten keskuudessa Ottilia pyrki edistämään monin tavoin. Selma Rytkönen kirjoittaa kotiväelle: ”Sitäpäitse on koulussa joka perjantai klo 6sta 8saan niinkutsuttua Raamatun-keskustelua, jota johtavat neiti Stenbäck ja pastori Lillqvist. Siellä on tavallisesti lukuisa joukko jatkolaisia koolla.”³⁰³ Jatko-opiston kullonkin uskonnonopettaja toimi keskustelun johtajana, mutta jatkolaiset saivat toisinaan tehtäväkseen alustaa jostakin aiheesta. Osanotto näihin raamatuntutkiskeluhetkiin oli vapaaehtoista.³⁰⁴ Kotonaan Ottilia piti kerran viikossa jatko-opistolaisille tarkoitetun illanvieton, jossa paitsi tehtiin käsitöitä hyvään tarkoitukseen, luettiin ääneen, keskusteltiin ja juotiin teetä, myös laulettiin hengellisiä lauluja ja luettiin raamattua.³⁰⁵

Huoli nuorten naisten hengellisestä tilasta sai Ottilian toimimaan aktiivisesti myös koulun ulkopuolella, mistä konkreettisena tuloksena oli NNKY:n perustaminen vuonna 1896. Yhdistyksen vaiheita tutkineen Marjo-Riitta Antikaisen mukaan Ottilian henkilökohtainen merkitys johtamassaan liikkeessä oli suuri; hän esimerkiksi veti lukemattomia opettajia ja oppilaita mukaan toimintaan.³⁰⁶ Yksi näistä ”kalastetuista” oli jatko-opistosta juuri valmistunut Hilja Hahnsson, joka muistelmissaan kertoo Tiila-tädin osanneen kiinnittää taitavasti nuoria yhdistykseen antamalla heille alusta alkaen sopivia tehtäviä hoidettavaksi. Hiljalle Ottilian tarjoama vahva hengellisyys muodostui merkittäväksi elämän sisällöksi: ” ---tunsin saavani siunausta, jota vaille en olisi tahtonut jäädä”. Hilja koki, että Ottilia vaelsi jatkolaisten keskellä Jumalan valtakunnan edustajana viettäen pyhintä ja syvintä elämää Jumalassa.³⁰⁷

Monet jatkolaiset kiintyivät Hiljan tavoin Ottiliaan ja olivat mielellään läsnä erilaisissa hengellisissä tilaisuuksissa. Kaikkien suhtautuminen ei kuitenkaan ollut yhtä varauksettoman innokasta. Maiju Pöyhönen koki luotaantyöntävänä Ottilian koko hengellisen kielen ja käytöksen:

”Minä en ymmärrä, miksi ihmisen täytyy ottaa sellainen hirveä juhla stämminki päällens’ uskonnollisista asioista puhuttaessa, minusta sen Tiilan olento tuntuu niin kovin teatraaliselle sellaisissa tilaisuuksissa. Enhän silti väitä, että hän teeskentelisi, mutta ainakin se tuntuu niin vastenmieliselle. Miksi ei voi olla luonnollinen kuten muissa asioissa, eikö se silloin juuri ole elävää uskoa eli praktillista --- ”³⁰⁸

Selma taas kirjoittaa helmikuussa 1896 vanhemmilleen: ”Tänä-iltana on suomalaisen

³⁰³ Selma Rytkönen Aron Rytköselle 26.9.1894. A:7, ESA, KA. Ks. myös Godenhjelm 1912, 126.

³⁰⁴ Godenhjelm 1912, 163, 231. Ks. myös esim. Haahti 1950, 36-37; Haahti 1956, 354; Maiju Pöyhönen Johan ja Nora Pöyhöselle 11.10.1898. IAa:4/35, APA, KA; Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle ja Alfhild Piispaselle 3.10.1887. HKA 327:20:17 SKS KIA.

³⁰⁵ Esim. Selma Rytkönen Aron Rytköselle 11.1.1896. A:7, ESA, KA; Haahti 1950, 36-37; Haahti 1956, 354.

³⁰⁶ Antikainen 2006, 20, 24, 39.

³⁰⁷ Haahti 1950, 36-39; Haahti 1956, 353-354; Tuulio 1950, 275.

³⁰⁸ Maiju Pöyhönen Selma Rytköselle 10.10.1898. A:34, ESA, KA.

tyttökoulun juhlasalissa ”Kristillisten nuorten naisten yhdistyksen” toimeen panema iltama. Neiti Stenbäck siitä eilen mainitsi, luultavasti siinä tarkoituksessa, että sinne pitäisi mennä.”³⁰⁹ Jonkinasteista painostusta Ottilian taholta oli siis ilmeisesti olemassa, ja Hiljakin myöntää, että kaikkien oppilaiden käsitys tämän voimakkaan ja hallitsevan persoonan menettelytavoista ei vastannut hänen omia positiivisia kokemuksiaan.³¹⁰ Sisäistä vastahankaisuutta ei ainakaan lieventänyt se, että Ottilia halusi olla perillä kunkin oppilaansa hengellisestä vakaumuksesta ja sielun tilasta: jos esimerkiksi NNKY:n kutsuillansa ollut jatkolainen ei enää palannut yhdistykseen, saattoi Ottilia Tuulion mukaan muuttua pidättyväksi häntä kohtaan.³¹¹ Tällainen hengellisyyden asteeseen perustuva erottelu oli omiaan etäännyttämään osaa jatkolaisista Ottiliasta; syntyi hyväksytyksi tulemiseen ja kelpaamiseen liittyvästä epävarmuudesta nousevaa jännittyneisyyttä, jota esimerkiksi suhteessa Godenhjelmiin ei esiintynyt ollenkaan.

Ne jatkolaiset, jotka olivat halukkaita kuuntelemaan Ottilian hengellistä sanomaa, oppivat vähitellen tunnistamaan hänen keskeiset ”vaatimuksensa” koskien kristityn elämää. Kaiken perustana oli hiljainen nöyrytyminen ja oman sielun tutkiskelu sekä Raamatun luku: välttämättömiä olivat ne ”yksinäiset hetket, jolloin käymme omaan itseemme, asettuen Jumalan eteen tarkastaen omaa suhdettamme Häneen”³¹². Nöyryytyksen, synkkyyden ja surun tunteminen tuollaisina hetkinä ohjaisi oikeaan suuntaan, kohti armon kirkkauden tavoittelua. Tavoitteena oli antautua kunnolla Jumalan johdatettavaksi ja pyrkiä saamaan usko eläväksi.³¹³ Tällaiset pietistissävyiset ajatukset nousivat paitsi Ottilian herännäishenkisestä taustasta myös vapaakirkollisesta herätyskristillisyydestä, jolla oli oleellinen vaikutus juuri NNKY:n syntyprosessissa.³¹⁴

Ottilian kehoitus ”käydä omaan itseen” kohtasi otollisen maaperän varsinkin niissä jatkolaisissa, jotka jo muutenkin olivat taipuvaisia tarkkailemaan omia ajatuksiaan ja tekemisiään. Hengellisten kysymysten pohdinnasta ja oman itsen arvioinnista uskonelämän alueella tuntui muodostuvan joillekin suorastaan hallitseva osa elämää. Pelkkä hiljainen sielun tutkiskelu ei kuitenkaan aina riittänyt, vaan pahat ajatukset, teot ja laiminlyönnit niin hengellisten kuin muidenkin asioiden suhteen haluttiin myös opettajan tietoon. Esimerkiksi Gertrud Reiniuksen kirjeestä käy ilmi, että hän usein ”epätoivon valtaamana” suuntasi kulkunsa Neidin luokse.³¹⁵

³⁰⁹ Selma Rytönen Aron Rytköselle 2.2.1896. A:7, ESA, KA. Ks. myös 11.1.1896. A:7, ESA, KA.

³¹⁰ Haahti 1950, 36-37; Haahti 1956, 350, 353.

³¹¹ Tuulio 1950, 319-320.

³¹² Ottilia Stenbäck Hilda Käkiköskelle 2.1.1886. HKA 328:7:15 SKS KIA; Antikainen 2006, 59.

³¹³ Ks. esim. Ottilia Stenbäck Naemi Ingmanille 14.1.1890, 30.7.1890. K. 18, IPA, KA; Ottilia Stenbäck Hilda Käkiköskelle huhtik. 1885. HKA 328:7:11 SKS KIA.

³¹⁴ Antikainen 2006, 19.

³¹⁵ Ks. esim. Gertrud Reinius Ottilia Stenbäckille 16.6.1894. K. 13, SSA, KA.

Erilaiset itsesyytökset ja ahdistavat ajatukset oli tuotava alati päivänvaloon, eikä tilitys oman sielun tilasta jäänyt jatkon loputtuakaan. Aina Ristonmaa kirjoittaa kesällä 1895 juuri jatko-opistosta päästyään:

”Mainitsin äsken löytyvän tummiakin kuvia muistojeni taulussa jatko-opiston ajalta. Ne tahrat ovat jälkiä synneistäni. Kuinka valoisa ja ihana mahtaisi elämämme ollakaan ilman syntiä! Etenkin tänä kesänä olen monasti tuntenut suurta rauhattomuutta sielussani syntieni tähden. Omatuntoni syyttää minua penseydestä, laiskuudesta ja oman mukavuuteni etsimisestä hengellisen elämän alalla. --- Kyllä se on raskasta huomata, että kristillisyyteni tuskin ensinkään vielä on tullut elämäksi.”³¹⁶

Vaikuttaakin siltä, että Otiliasta tuli joillekin jatkolaisille eräänlainen rippiäiti; hengellinen ohjaaja ja auktoriteetti, jota lähestyttiin synnin painamina armon ja rohkaisun toivossa. Kaikkein voimakkaimpia hetkiä Otilian uskonkoulussa näyttää aineistoni valossa kokeneen Hilda Käkikoski, jonka sielunhoidollinen suhde Otiliaan alkoi jo tyttökoulussa. Alkuvaiheen pelkojen, levottomuuden ja ”värinöiden” jälkeen Hilda saattoi huojentuneena todeta, että ”Opettajan hoitoon” joutuminen oli pelastanut hänet melko varmalta hengelliseltä kuolemalta. Otilian tuki ja neuvot uskonasioissa olivat Hildalle erityisen arvokkaita, sillä hän kärsi suunnattomasti lähiomaistensa nyreästä ja halveksivasta suhtautumisesta kaikkeen ”jumaliseen”.³¹⁷ Hilda halusi olla täydellisen avoin ja rehellinen auttajansa edessä – ”aina pelkään, että ehkä sydämmessäni piilee jotakin vilpillistä opettajaani kohtaan”³¹⁸ – ja purkaa taakkaansa mahdollisimman usein: ”Mielelläni tahtoisin taas avata Opettajalle koko sydämeni. On niin vaikeata, jos en aina saa sanoa Opettajalle kaikkia mitä tunnen.”³¹⁹

Rippilapsen riippuvuus ja puhdas avoimuus sai Otilian vähitellen ottamaan itselleen oikeuden tunkeutua yhä syvemmälle oppilaansa sielunelämään. Halu ja tottumus olla perillä toisen salaisimmistakin ajatuksista kuultaa erään kirjeen lausahduksesta ”Liekö joku erityinen salainen suru sydäntäsi kalvanut --- Olisin tahtonut sydämeesi katsahtaa.”³²⁰ Tällaisessa ripittäytymishteessä on piirteitä Siltalan tutkiman herännäisyyden alkuvaiheen dynamiikasta: aralla mielellä oleva ihminen antaa itsensä toisen armoille ja tulee itsensä avatessaan samalla sidotuksi hallitsevaan osapuoleen.³²¹ Pyrkimys pitää lujasti kiinni sidotuiksi tulleista ilmenee Otilian sanoista Naemi Ingmanille, joka niin ikään oli useasti avannut hänelle sielunsa sopukoita: ”Mi-

³¹⁶ Aina Ristonmaa Otilia Stenbäckille 15.7.1895. K. 13, SSA, KA.

³¹⁷ Hilda Käkikosken päiväkirja 11.4.1881. K. IIa, HKA, SKS KIA; Hilda Käkikoski Otilia Stenbäckille 28.2.1881. K. 12, SSA, KA.

³¹⁸ Hilda Käkikosken päiväkirja 20.1.1883. K. IIa, HKA, SKS KIA.

³¹⁹ Hilda Käkikoski Otilia Stenbäckille 21.6.1884. K. 12, SSA, KA.

³²⁰ Otilia Stenbäck Hilda Käkikoskelle syyskuussa 1884. HKA 328:7:6 SKS KIA.

³²¹ Siltala 1992, 54.

nusta tuntui siltä, kuin eronhetkessä olisit ollut minulle entistä vieraampi – ikäänkuin olisit tahtonut minusta vetäytyä pois.”³²²

Ottilia ei kuitenkaan jättäytynyt ainoastaan toisten synnintunnustusten vastaanottajaksi, vaan toi aktiivisesti esiin myös oman kilvoittelunsa kipukohtia. Esimerkiksi Naemille hän kuvasi itseään pahaksi ja voimattomaksi, heikoksi ja huonoksi Herran aseeksi ja tekojaan puutteellisiksi ja virheenalaisiksi, sekä huokaili omaa surkeaa tilaansa synnin kourissa.³²³ Tällainen jalustalta laskeutuminen peilautuu körttipappien aloittamaan, aluksi tavattomalta tuntuneeseen tapaan kertoa kuulijoille myös omista synneistään ja epäilyksistään. Kokemuksista tuli näin yhteisiä.³²⁴ Uskonelämän hyvien ja pahojen hetkien jakaminen johdattikin Ottilian ja kyseiset jatkolaiset keskinäiseen hengelliseen kasvuun, jossa yhteisestä raamatunluvusta, keskustelusta ja moraalikysymysten pohdinnasta pystyivät ammentamaan molemmat osapuolet Ottilian pyssyessä silti ikänsä ja asemansa puolesta ”ylempänä”.

Martha Vicinus on löytänyt englantilaisesta collegemaailmasta vastaavanlaisia opettajan ja oppilaan välisiä hengellisiä kasvusuhteita, mutta näkee tällaisten suhteiden synnyn, laadun ja merkityksen olevan muutakin kuin puhtaan hengellistä laatua. Hän tulkitsee suhteiden sisältävän vahvaa seksuaalissävyyistä virittyneisyyttä joko oppilaan tai opettajan tai kummankin puolelta. Koska opettaja halusi säilyttää oman muodollisesti etäisen asemansa, kanavoi hän tunteensa hengelliseen ohjaukseen yrittäen näin päästä läheiseen yhteyteen haluamiinsa oppilaisiin.³²⁵ Voisiko myös Ottilian ja joidenkin jatkolaisten kanssakäymiseen sisältyä tällaisia elementtejä?

Toisin kuin Vicinuksen esiinnostamat tapaukset Ottilia ei ollut niitä opettajia, joita tytöt heti ihastuksissaan piirittivät, vaan hän herätti lähes kaikissa ainakin aluksi vain pelon- ja kunnioitukseksensensaisia tunteita. Ottilialla itsellään oli kuitenkin selvästi halu lähentyä erityisesti joitakin jatkolaisia; hän ei siis tieten tahtoen halunnut välttää persoonallisten ystävyysuhteiden ja kiintymyksen syntymistä, kuten esimerkiksi Pedersenin tutkimien collegeiden johtajattarilla oli tapana.³²⁶ Tästä yhtenä merkinä hän pyrki muuttamaan puhuttelutapoja vähemmän muodollisiksi. Hilla Castrén kirjoittaa ystävälleen Alma Hildéenille: ”Minä menin sitte

³²² Ottilia Stenbäck Naemi Ingmanille 14.1.1890. K. 18, IPA, KA.

³²³ Ottilia Stenbäck Naemi Ingmanille 14.1.1890; 30.7.1890. K. 18, IPA, KA. Ks. myös esim. Ottilia Stenbäck Hilda Käkikoskelle 7.3.1909. HKA 328:7:27 SKS KIA; ”Tyttökoulusta erotessa” Ottilia Stenbäck elokuu 1919. K. 11, SSA, KA.

³²⁴ Siltala 1992, 53.

³²⁵ Vicinus 1985, 194-195.

³²⁶ Pedersen 1987, 265.

sanomaan Tiilalle hyvästi. Hän kysyi taas miksen ole --- käynyt siellä. Sitte hän (jo kolmannen kerran ainakin) sanoi että minä kutsuisin häntä ”tädiksi” ja hän minua ”Hillaksi”.³²⁷ Hilla ei selvästikään ollut järin innostunut lähemmästä tuttavuudesta toisin kuin esimerkiksi Hilda Käkikoski, jolle ”tätikauppoja” ehdotettiin kesällä 1884, vuotta ennen jatko-opiston aloittamista.³²⁸

Lähennyttyään näin entisestään opettajaansa Hilda uskaltautui kertomaan vihdoin myös tarkoin varjelemansa ”syvän, kipeän” salaisuuden rakastumisestaan erääseen teologian ylioppilaaseen ja pettymyksestään kun tämä yllättäin kihlautuikin toisaalle. Sydänsurusta toivuttuaan Hilda oli havahtunut huomaamaan, että ”tuo tunne” voisi kerran erottaa hänet kalleimmista, koulusta ja Tiila-tädistä; oli siis keskityttävä olennaiseen. Ottilian lohduttavasta vastauskirjeestä voi aistia peitellyn tyytyväisyyden siitä, että ”yksityisonni” ei ollut vienyt hänen rakasta oppilastaan. Yhteys oli taas syventynyt, eikä Hilda säästellyt itseään eikä kukkaroaan halutessaan olla mieliksi Ottilialle.³²⁹ Vastalahjaksi hän sai nauttia Ottilian huolenpidosta; vähävarainen Hilda jopa asui opettajansa luona jatko-opiston alussa.³³⁰

Jatkoverit huomasivat pian Hildan erityisen aseman.³³¹ Läheiset ystävät Alli Nissinen ja Natu Piispanen saivat kuulla ylistäviä lausuntoja opettajastaan, jonka viileän ulkokuoren alle eivät itse vielä nähneet. Vähän kerrassaan tapahtui kuitenkin lähentymistä, ja Ottilian seura alkoi tuntua yhä halutummalta. Alli ja Natu raportoivat Hildalle omista yhteyden kokemuksistaan: kirjeen tai kielokimpun saaminen oli jo mieltä kuohahduttavaa, mutta mitkään sanat eivät tuntuneet riittävän kuvaamaan kahdenkeskisiä hetkiä Tädin kanssa. Hildan kuvaukset Ottilian kanssa viettämästään ajasta olivat kuitenkin astetta intiimimpiä kuin toisten; hän oli viettänyt eräänkin iltapäivän kuusen alla Tädille ääneen lukien. Merkillepantavaa on, että herttaisista keskusteluhetkistä ja kävelyretkistä kerrottaessa kirjeen vastaanottajan mahdollista kateutta tai ulkopuolisuuden tunnetta haluttiin lieventää tai kenties lisätä ”olisitpa täällä kolmantena” tai ”Me muistelimme Sinua usein!” –lausahduksilla³³². Natu ei ainakaan voinut olla ironisoimatta tammikuussa 1887 Hildalta saamansa ”huomion” laatua:

³²⁷ Hilla Castrén Alma Hildéenille 23.12.1894. K. 35, HCA, KA.

³²⁸ Ottilia Stenbäck Hilda Käkikoskelle 27.7.1884. HKA 328:7:2 SKS KIA. ”Tädiksi” kutsumisesta myös esim. Alli Nissinen Hilda Käkikoskelle 15.7.1886 HKA 326:81:3 SKS KIA; Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 8.5.1887. HKA 327:20:9 SKS KIA. 326:81:3.

³²⁹ Hilda Käkikoski Ottilia Stenbäckille 15.3.1885. K. 12, SSA, KA; Ottilia Stenbäck Hilda Käkikoskelle huhtik. 1885, 2.1.1886. HKA 328:7:11,15 SKS KIA.

³³⁰ Hilda Käkikoski Amanda Sjöströmille 2.10.1885. Mk. 158, HKA, SKS KIA.

³³¹ Ks. esim. HSJ 1929, 244 (Naemi Ingman).

³³² Alli Nissinen Hilda Käkikoskelle 5.6., 15.7.1886. HKA 326:81:2,3 SKS KIA; Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 9.6., 28.12.1886, 19.1., 10.3., 8.5., 4.8.1887. HKA 327:20:1,3, 5,7,9,16 SKS KIA; Hilda Käkikoski Natu

”Wai, te muistitte minuakin istuessanne yhdessä neiti Stenbäck’in kamarissa vuoden viimeisenä iltana? Oi, kuinka te olette kultaiset! Kun ei vaan Käksi olisi liian paljon muistuttanut siitä! Olihan neiti Stenbäck’illä niin paljon tärkeämpää päässään.”³³³

Hildan kuvaus uuden vuoden vastaanottamisesta pää Tiila-tädin sylissä ja Ottilian maininnat monista Hildan tekemistä ”rakkauden palveluksista”³³⁴ viestivät läheisyydestä, jonka myös Tuula Juvonen on havainnut tutkiessaan Käkikosken naissuhteita. Vaikka Hildan ja Ottilian suhde ei hänen laatimallaan rakkaus ja kaipaus –akselilla kovin korkealle ylläkään, huokuu intensiivisestä kirjeenvaihdosta hänen mukaansa kuitenkin voimakas keskinäinen välittäminen ja huolenpito.³³⁵ Seksuaalisen intohimon sijaan suhteen keskiössä näyttäisikin olevan Hildan ”äidittömyyttä” ja Ottilian lapsettomuutta hoitava tiivis yhteys. Hilda otti kaiken mahdollisen tuen ja huolehtimisen vastaan, ja Ottilia kiintyi vähitellen suojattiinsa niin, että otti hänet ikään kuin perheenjäseneksi ja pyysi olla ”äitiä lähinnä”.³³⁶

Mahdollisuus toteuttaa käytännössä omaa äidillisyyttä ja kokea ”lapsen” rakkautta ei ollut lainkaan itsestäänselvyys Ottilian tapaiselle virkanaiselle, joka naimattomuusvalinnallaan ja työhön suuntautumisellaan oli sulkenut itseltään normaalin äitiyden tien. Virkanaisen, varsinkin johtavassa asemassa olevan, asemaan liittyi henkistä yksinäisyyttä,³³⁷ jota ei lieventänyt mahdollisten perheenjäsenten tai sukulaisten fyysinen läsnäolo. Tyttöjen korkeampaan koulutukseen liittyvät epäluulot ja julkinen paine saivat johtajattaret myös käyttäytymään korostetun asiallisesti, jopa miesmäisiä ominaisuuksia jäljitellen,³³⁸ mikä saattoi antaa heistä hyvinkin etäännyttävän vaikutelman. Ottilia oli itse surullisen tietoinen asemansa ja voimakkaan luonteensa muokkaamasta koleasta kuvasta; useimmat jatkolaiset eivät koskaan tulleet tuntemaan toista, herkkää ja lämmintä puolta hänessä.³³⁹ Paljon puhuva onkin Allin toteamus ”jos häntä tunnettaisiin enempi niin kaikki asiat olisivat toisin.”³⁴⁰

Kyettyään luomaan lämpimät suhteet muutamiin oppilaisiin Ottilia halusikin pitää lujasti kiinni saavuttamistaan läheisyyden lähteistä. Esimerkiksi Naemi sai osakseen rakkauden ja kaipauksen ilmauksia: ”Soisi niin mielellään, etteivät rakkauden siteet, jotka kerran ovat tulleet

Piispaselle 7.7.1888. HKA 323:9:1 SKS KIA.

³³³ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle loppiaisena 1887. HKA 327:20:4 SKS KIA.

³³⁴ Ottilia Stenbäck Hilda Käkikoskelle päiväämätön, todennäk. syyskesä 1888. HKA 328:7:33 SKS KIA.

³³⁵ Juvonen 1994, 20.

³³⁶ Ottilia Stenbäck Hilda Käkikoskelle 27.7.1884, 29.8.1886. HKA 328:7:2,17 SKS KIA.

³³⁷ Vicinus 1985, 41.

³³⁸ Vicinus 1985, 41-42, Jallinoja 1983, 62.

³³⁹ Haahti 1956, 353, 355. Ks. myös Jatko-opiston vuosikertomus 1925-1926, 5-7. Db:1, HSJA, KA (Ines Nevanlinna). Feminiinisen ja maskuliinisen puolen yhdistämisen vaikeudesta myös Vicinus 1985, 152.

³⁴⁰ Alli Nissinen Hilda Käkikoskelle 15.7.1886. HKA 326:81:3 SKS KIA.

solmituiksi, pääsisi raukeamaan.”³⁴¹ Hildan suhteen Ottilialla oli haaveita jopa yhteisestä tulevaisuudesta: hänestä olisi ”rakasta” elää ja asua, ehkäpä työskennelläkin yhdessä.³⁴² Vicinuksen mukaan läheistä suhdetta varjosti opettajan kannalta aina menettämisen pelko; liian tiukka ote saattaisi rikkoa koko rakennelman. Opettajan kokema menetyksen tunne on Vicinuksen tulkinnassa aina rajumpi kuin oppilaan, koska kyse oli myös vallasta: vanhempi pystyi monin tavoin hallitsemaan nuorempaa.³⁴³ Ottilia olikin hyvin herkkä aistimaan kiintymyksensä kohteen mahdollista vetäytymistä, kuten Naemin kohdalla aiemmin on jo tullut ilmi.

Suurelle osalle jatkolaisista suhde Ottiliaan jäi siis pelon ja jännityksen asteelle, mutta toisessa ääripäässä yhteydestä muotoutui mitä luontevin ja hellin. Paitsi hengellisestä yhdessä kasvamisesta, Ottilia ja hänelle läheisiksi tulleet jatkolaiset saivat nauttia älyllisistä keskusteluista ja myös ikäeron tuomista myönteisistä puolista. 1800-luvun koulutettujen naisten ystävyysuhteita tutkinut Siltala kuvaa eri-ikäisyyden sävyttämää suhdetta yhteydeksi, jossa ”nuorempi nainen sai jakaa emansipoituneemman kumppanin itsenäistä voimaa, kun taas vanhempi saattoi pitää nuorta esikuvanaan tämän elinvoiman ja vielä tarvelemättömien kehitysmahdollisuuksien vuoksi”.³⁴⁴ Ottilian ja lähimpien oppilaiden tiiviissä yhteydessä on kuitenkin nähtävissä myös sitovaa riippuvuutta; toisen osapuolen pakonomainen tunnustusten suoltaminen ja toisen riipustautuminen menettämisen pelossa viestivät itsenäisen tilan kapeudesta ja omien rajojen häilyvyydestä.

³⁴¹ Ottilia Stenbäck Naemi Ingmanille 10.7.1889. K. 18, IPA, KA. Ks. myös esim. 14.1.1890.

³⁴² Ottilia Stenbäck Hilda Käkikoskelle 27.7.1884, huhtikuu 1885. HKA 328:7:2,11 SKS KIA.

³⁴³ Vicinus 1985, 196.

³⁴⁴ Siltala 1999, 598.

5. Ystävät

”Mitä minä olisin sinutta”

Elokuussa 1894 Aina Ristonmaa kirjoitti ystävälleen Hilja Hahnssonille:

”Luultavasti Sinä kuulit keväällä Elna Steniuksen ja Lyydi Immosen aijotusta kesämatkasta. He tekivätkin sen. --- tulivat --- yhdeksi illaksi luokseni tänne maalle. Oli erittäin hauska viettää nuo hetket yhdessä. Irene Mendelin kävi myös kerran luonamme, samoin Hilla Castrén, jotka molemmat asuvatkin täällä. Siinä kaikki mitä olen seurustellut jatkolaisten kanssa kesän kuluessa. Mutta kohtahan kokoonnumme taas kaikki sinne pääkaupunkiin. Herra suokoon meidän ilolla tavata toisemme.”³⁴⁵

Kesäkuukausina jatko-opistolaiset olivat hajaantuneina omille kotiseuduilleen tai sukulaisten luokse ympäri Suomea. Lukuvuosien aikana solmittuja ystävyysuhteita pidettiin yllä kirjeiden välityksellä, mutta kesään saattoi sisältyä myös suunniteltuja tai yllätyksellisiä tapaamisia. Odotettu tai odottamaton kohtaaminen kaivattujen ystävien kanssa muodostui usein pitkän kesäajan kohokohdaksi ja saattoi aiheuttaa varsinaisen tunnevyöryn, kuten kävi Alli Nissiselle Iisalmen kesässä 1887:

”Wenhe kohahti rannalle... ja samassa tuokiossa olin – lämpöisten, herttaisten ystävieni keskellä... niin ystävieni... ei riitä se sana vielä kertomaan niistä tunteita joita tunsin! --- Minä olisin tahtonut heidät kantaa käsilläni --- Oli hirveän ikävä erota heistä.”³⁴⁶

Syksyinen kokoontuminen pääkaupunkiin toi yhteen vanhat ja uudet ystävykset; osa ystävyysuhteista periytyi jo tyttökouluajoilta, kun taas toiset olivat saaneet alkunsa ehkä vasta edellisenä talvena. Edellä mainituista Aina Ristonmaa ja Hilja Hahnsson olivat 30 muun kanssa aloittaneet jatko-opistossa syksyllä 1892, ja seuraavana syksynä tähän joukkoon olivat liittyneet Elna Stenius ja Lyydi Immonen Kuopion lakkautetusta jatko-opistosta. Ensimmäistä vuottaan jatkolla oli samana syksynä aloittamassa Hilla Castrén, kun taas Irene Mendelin oli juuri edellisenä keväänä saanut tietotodistuksen, mutta jatkanut vielä opettajaopintojen parissa. Alli Nissisen ja hänen kirjeensä vastaanottajan Hilda Käkikosken yhteinen opintie taas oli alkanut syksyllä 1885 osana 35 nuoren naisen joukkoa.³⁴⁷

Opiskelun alkaminen merkitsi useimmille jatkolaisille kortteerielämää. Mieleisen asuinpaikan ja huonetoverin saaminen ei aina ollut itsestään selvää, mutta asumisjärjestelyjen osuessa kohdalleen tuli mahdolliseksi olla läheiseksi koetun ystävän kanssa yhdessä parhaimmillaan miltei ympärivuorokautisesti. ”Toivon, kallis Hilda, ett’ en tule liian myöhään pyynnölläni saada

³⁴⁵ Aina (Ristonmaa) Hilja Hahnssonille 2.8.1894. Jyväskylä. Hilja Krohnin arkisto 536:83:1 SKS KIA.

³⁴⁶ Alli Nissinen Hilda Käkikoskelle 29.6.1887. HKA 326:81:5 SKS KIA.

³⁴⁷ HSJ 1929, 327-506 (elämäkerrallisia tietoja jatko-opiston oppilaista); Godenhjelm 1912, 250-292 (Jatko-opiston oppilaat 1881-1905). Kuopioon oli perustettu jatko-opisto Helsingin mallin mukaan 1892, mutta se joutui lopettamaan toimintansa oppilaiden vähäisen määrän vuoksi jo ensimmäisen vuoden jälkeen. Haahti 1956, 368.

asua sinun kanssasi, saada jakaa ruumiin ja sielun ravintoa ja tarpeita sinun kanssas”³⁴⁸, muotoili Naemi Ingman Hilda Käkikoskelle viitisen viikkoa ennen syyslukukauden alkua vuonna 1886. Toive kävi toteen, ja Naemi ja Hilda asuivat yhden lukuvuoden ajan huonetovereina Malminkadun ”bolagissa”.³⁴⁹ Naemin sanoista nousee voimakkaana esiin halu elämän kokonaisvaltaiseen jakamiseen: ihannetilassa ravituiksi tulisivat niin ruumis kuin sielukin. Päällimmäisenä sielun tarpeena monilla jatkolaisilla näyttää olleen jatkuva ajatustenvaihto samanhenkisen ystävän kanssa; katkokset tämän perustarpeen tyydyttämisessä saattoivat johtaa yksinäisyyden ja tyhjyyden tunteisiin varsinkin jos henkinen tasapaino oli vain yhden läheisen ystävyysuhteen varassa. Hilda Blomqvistin joutuessa luopumaan paikastaan Hilja Hahnssonin äidin pitämässä kortteerissa raskainta oli juuri irrottautuminen *jokapäiväisestä seurustelusta*. Uuden majapaikan ajattelemisen ei lämmittänyt: ”Sinä et ole siellä, Hilja kulta.”³⁵⁰

Vaikka pääsy korkeampiin opintoihin eli jatko-opistoon olisi ollut haaveiden täyttymys, opintojen sisällöllinen vaatavuus ja itsenäisen vastuunoton vaatimus saattoivat yllättää. Ystävän tuki jaksamista ja itseluottamusta vaativassa opiskelussa oli usein korvaamatonta; esimerkiksi Hilja Hahnssonin ystäväpiiriin kuulunut Ida Järvinen ei olisi oman arvionsa mukaan selviytynyt harjoitustuntien pitämisestä ilman muiden rohkaisua.³⁵¹ Hilda Blomqvistin kokemus ystävydestä ”uutta elinvoimaa, uutta rohkeutta ja uskallusta”³⁵² antavana kuvaa ystävyuden merkitystä laajemminkin mielessä jatkolaisten elämässä. Vaikka halu pyrkiä opettajaksi tai ylipäätään jatkaa opintoja vielä tyttökoulun jälkeenkin oli sinänsä osoitus itsenäisestä ja rohkeasta mielestä, usko itseen ja tulevaisuuden suhteen tehtyihin valintoihin oli monilla jatko-opistovuosina koetuksella. Uutta elinvoimaa virtasi tällöin nimenomaan samassa tilanteessa olevilta tovereilta. Poikkeaminen ”normaalista” naisen elämäkulusta ja tiivis yhteiselo jaettuine vaikeuksineen ja tulevaisuudennäkymineen loivat jatko-opistossa syntyneisiin suhteisiin erityisen syvyyden tai lisäarvon, kuten Ollila seminaarissa alkunsa saaneita ystävyysuhteita kuvatessaan luonnehtii.³⁵³

Jatko-opistolaisten ystävyysuhteet olivat erityislaatuisuudessaankin osa 1800-luvun naisten

³⁴⁸ Naima (Naemi Ingman) Hilda Käkikoskelle 23.7.1886. HKA 326:75:2 SKS KIA.

³⁴⁹ HSJ 1929, 242 (Naemi Ingman).

³⁵⁰ Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 21.12.1896. Hilja Krohnin arkisto 536:79:1 SKS KIA. Theodolinda Hahnssonin pitämästä koulukortteerista Haahti 1956, 343; 1958, 82. – Yksinäisyydestä ja tyhjyyden tunteesta myös esim. Hilla Castrén Alma Hildéenille 17.4.1896. K. 35, HCA, KA.

³⁵¹ Ida Järvinen Hilja Hahnssonille 12.6.1895. Hilja Krohnin arkisto 542:53:1 SKS KIA. Ystävän tuesta opiskelun tuntuessa vaikealta myös esim. Tellervo 1891, 33-36 (”Teppe”).

³⁵² Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 23.11.1897. Hilja Krohnin arkisto 536:79:3 SKS KIA.

³⁵³ Ollila 1998, 126.

maailmaa. Tytöt oppivat pienestä pitäen paitsi naiselle kuuluvien kodin tehtävien hoitoa myös suhteiden luomista ja ylläpitoa: äitiä seuraten he näkivät naisten etsivän toisistaan ymmärrystä ja turvaa, huolien ja ilojen jakamista, arvostusta ja läheisyyttä. Ensimmäiset ystävänsä tyttäret löysivätkin luonnollisesti äidin ystävä- ja sukulaisverkostoista. Läheisillä ystävyysuhteilla oli tärkeä rooli tyttöjen kasvussa: ne opettivat intiimiyttä ja sosialisoivat naisten maailmaan.³⁵⁴ Hengellisen elämän jakaminen oli myös olennainen osa naisten elämää, ja Vicinuksen mukaan hengellisen kehityksen tukeminen olikin yksi tärkeimmistä tekijöistä intensiivisiin suhteisiin kannustamisen taustalla.³⁵⁵ Liian voimakasta kiintymistä ystävään ei kuitenkaan pidetty suotavana, sillä tyttärien tuli pysyä tunteissaan sidottuna perheeseen ja erityisesti äitiin aina naimisiinmenoon saakka. Jo tyttökouluun meno saattoi kuitenkin tuoda fyysisen etäisyyden lisäksi myös henkistä etäisyyttä äidin ja tyttären suhteeseen: Vicinus pitää omatoimisesti solmittuja ystävyysuhteita tytön ensimmäisinä itsenäistymisaskelina.³⁵⁶ Jatko-opistolaisten kohdalla Helsingin kaukainen sijainti useimpien kotipaikasta ja ylipäätään tyttökoulun jälkeiset vuosien opinnot uusine ystävyysuhteineen olivat omiaan eriyttämään tyttärien ja äitien maailmoja yhä kauemmas toisistaan.

Ymmärrystä, tukea ja läheisyyttä kaipaavat jatkolaiset etsivät toveripiiristä itselleen samanhenkistä ystävää, sielunkumppania. Luonnollisinta oli löytää ystävä samaan aikaan aloittaneista, mutta saattoi käydä niinkin, että kaiken uuden edessä koettu epävarmuus johti tuen hakemiseen pidemmällä olevien jatkolaisten joukosta. Esimerkiksi Hilda Blomqvistin ja Hilja Hahnssonin suhteessa kokemus toisen osapuolen kokeneisuudesta, kypsyydestä ja äidillisestä huolehtimisesta sai tarvitsevamman hakeutumaan lämmön lähteelle. Vaikka Hilda ja Hilja olivatkin samanikäisiä, on Hiljan roolissa paljon samaa kuin tutkimuksessa esiintuodussa ”korvikeäidin” asemassa: nuoremmat tytöt saattoivat neuvojen ja tuen tarpeessaan asemoida itsensä riippuvaisen tyttären paikalle suhteessa vanhempaan opiskelijaan.³⁵⁷ Paitsi äidillisyydestä oli erikäisten suhteissa usein kysymys ainakin aluksi nuoremman suunnalta myös ihailusta. Esimerkiksi ensimmäisten joukossa jatko-opiston käynyt Lydia Stenbäck herätti yleisesti ihailua nuoremmissa tytöissä jo pelkästään fyysisen olemuksensakin ansiosta. Eräs Lydian seuraan hakeutunut oli häntä kolme vuotta nuorempi Hilda Käkikoski, ja läheisempi tutustuminen sai heidät vähitellen huomaamaan välillään vallitsevan syvän sielunkumppanuuden.³⁵⁸

³⁵⁴ Degler 1980, 76; Ollila 1998, 121-122; Smith-Rosenberg 1979, 317, 321-322; Vicinus 1985, 188.

³⁵⁵ Vicinus 1985, 36. Uskonnollisuuden merkityksestä naisten elämässä myös esim. Ollila 1998, 64-65.

³⁵⁶ Vicinus 1985, 34-35. Ks. myös Smith-Rosenberg 1979, 323.

³⁵⁷ Smith-Rosenberg 1979, 324; Vicinus 1985, 189.

³⁵⁸ Juvonen 1994, 54-55.

Erityisiä ulkoisia tai sisäisiä ominaisuuksia omaava veti luonnostaan muita puoleensa herättäen samalla tunteiden koko kirjon. Lahjakas ja rohkea Onerva Lehtinen intensiivisine katseineen oli omien sanojensa mukaan hyvin tärkeä henkilö omassa tuttavapiirissään: ”Toverini rakastivat, vihasivat, jumaloivat, kadehtivat, ihailivat minua.”³⁵⁹ Ollilan mukaan myös Naemi Ingman kuului valovoimaisiin persooniin; hän säteili ympärilleen lämpöä ja rakkautta.³⁶⁰ Omassa aineistossani varsinainen keskushahmo ystävyiden saralla näyttää olevan Hilda Käkikoski, joka parin vuoden sisällä Lydian kanssa lähentymisestä oli saanut alati yhteyttä kaipaavalle sielulle kumppanin useasta jatkolaisesta. Eläväisen Hildan ”eteenpäin pyrkimiseen innostuttavaa seuraa” janoavia riitti jonoksi asti. Bertha Pipisen sanoista voi aistia luovuttamisen makua hänen odottaessaan vastausta kolme kuukautta aiemmin esittämäänsä pyyntöön viettää aikaa Hildan kanssa: ”Varmaan sinua ei miellytä minun tuumani, haet haus Kempaa seuraa kuin minun – varmaan olet jo sopinut toisten kanssa”.³⁶¹

Pelko torjutuksi tulemisesta ei ainakaan vähentänyt epävarmuutta, jota moni jatkolainen koki yrittäessään solmia tai pitää yllä ystävyyssuhdetta. Oli uskallettava lähestyä toista, tuoda esiin omat tunteet ja ottaa vastaan mahdollisen vetäytymisen tuottama tuska. Jos arka sydämen raottaminen sitten palkittiinkin kiinnostuksella ja ystävyydellä, syntyi nopeasti tarve avata sydän toiselle aivan kokonaan, viimeistä sopukkaa myöten. Tunnustelevan varovaisuuden ja kaiken näyttävän avoimuuden yhdistelmä, joka oman paikan hakemiselle ystävän silmissä ja sisimpien ajatusten esiintuomiselle oli luonteenomaista, käy ilmi Natu Piispasen kirjeestä Hilda Käkikoskelle:

”Kiitos, kiitos, rakas kultainen Käki, kirjeestäsi! Ajattelinpa jo toispäivänä ja eilen: saanko-han jo ruveta odottamaan kirjeen Sinulta? Mutta järkevämmät ajatukset kohta tunkivat syrjään nuo itsekkäät toiveeni. Onhan sinulla niin monta vanhaa ystävää; ensin he ja sitten vasta Natusi. --- älä, rakas Käki, ajattele minusta noin paljon hyvää – kirjeestäsi tuntuu siltä kuin sitä tekisit --- Tuntuupa melkein siltä, kuin olisin tahtonut Sinua pettää. --- Onhan sydämmeni niin täynnä syntiä ja puutteita, niin ruma, niin musta. Olisinkohan antanut Sinulle siitä väärän kuvan? --- minun täytyi jollekulle puhua noista asioista, ja Sinä, kultainen Käki, osoitit mulle, että tahdoit kuunnella, mitä pikku raukalla oli juttelemista. Silloin avasin Sinulle sydämmeni. Mutta enkö päästänyt Sinua oikein sisälle? Etkö tunkenut myöskin siihen --- jossa niin hyvin viihtyvät nuo pahat taipumukset, nuo ilkeät ajatukset”³⁶²

”Pahojen taipumusten”, heikkouden, huonouden ja puutteellisuuden tuominen päivänvaloon, jopa perusteellisen käsittelyn aiheeksi, on keskeinen piirre jatkolaisten toisilleen kirjoittamissa

³⁵⁹ Nieminen 1982, 24; Kortelainen 2006, 28-29.

³⁶⁰ Ollila 1998, 136.

³⁶¹ Bertha Pipinen Hilda Käkikoskelle 25.1.1889, 20.4.1889. HKA 327:21:5, 327:21:6 SKS KIA.

³⁶² Natu Piispasen Hilda Käkikoskelle 9.6.1886. HKA 327:20:1 SKS KIA.

kirjeissä. Laiskuudesta ja vääristä arjen valinnoista tehdyt raportoinnit ja tunnustukset³⁶³ ovat vain alkusoittoa, sillä sielun syvyyksistä oli löydettävissä *korskeutta ja itsekkyyttä, rakkauttomuutta ja kärsimättömyyttä, vetelyyttä ja epäpuhtautta, haluttomuutta ja voimattomuutta*³⁶⁴. Tärkeintä tuntui olevan kaikin keinoin varmistua siitä, että ystävälle ei muodostu petollisen myönteistä kuvaa itsestä; hänen haluttiin tunkeutuvan syvälle *pieneen ja pahaan sydämeen, näkevän kylmyyden, kovuuden ja karkeuden*³⁶⁵.

Natu kuvasi sydämensä olevan paitsi ruma ja musta, myös täynnä syntiä. Uskonnollisesti viritteillä jatkolaisilla kriittiseen itseanalyysiin kietoutuukin tiiviisti sielun tilan hengellinen arviointi. Anna Sarlin paljasti erään joulun jälkeen kuunnelleensa ilosanoman julistusta ”lukituin korvin, kylmin, suljetuin sydämin”. Hän oli jo aiemmin pyytänyt ystävää rukoilemaan puolestaan, jotta sielu ei takertuisi turhuuteen ja kylmä ja haluton sydän avautuisi Jumalan sanalle. Signe Willberg tunnusti Selmalle rukouksensa olevan ”tavan vuoksi tehtyjä”, eikä hän kauhukseen huomannut edes katuvansa asiaa kunnolla. Hilla Castrén taas halusi Alma-ystävän tietävän epätoivon tuskasta, jonka tunne omasta syntisyydestä aiheuttaa.³⁶⁶ ”Ripittäytymisten” vastaanottamista tuli joidenkin osalle erityisen paljon; esimerkiksi Maria Stenrothia lähestyttiin usein hengellisten kysymysten aiheuttaman ahdistuksen vallassa.³⁶⁷ Jatkolaisten tilityksissä kuuluu pietismin kaiku: todellinen kristitty toi julki sisäisen elämänsä. Oma huonous ja kykenemättömyys oli syytä todeta yhä uudelleen, sillä itsetyytyväisyys vieroitti Jumalasta.³⁶⁸

Osa jatkuvan itsetutkiskelun löydöksistä liittyy ajatteluun ja luovaan toimintaan. Naemi yltyi soimaamaan itseään Käki-ystävän kehuttua, kuinka Naemin kanssa ”paraiten käy monesta asiasta jutteleminen”:

”Minä puutun kaikkeen, pintapuolisesti käsittän kaikki, mutta en missään kykene syvemälle tunkemaan. Ja, ennen kaikkea minussa ei ole itsenäisyyttä, ei pennin vertaa. Minä tietten tai tietämättä aina olen vieraalla pohjalla.”³⁶⁹

³⁶³ Esim. Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 21.12.1896, 23.11.1897. Hilja Krohnin arkisto 536:79:1,3 SKS KIA; Hilda Blomqvist Selma Rytkoselle 22.8.1895. A:34, ESA, KA; Aina Ristonmaa Hilja Hahnssonille 2.8.1894. Hilja Krohnin arkisto 536:83:1 SKS KIA; Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 11.7.1887. HKA 327:20:14 SKS KIA.

³⁶⁴ Lydia Stenbäck Hilda Käkikoskelle 25.6.1886. HKA 328:6:10 SKS KIA; Olga Söderman Selma Rytkoselle 6.11.1897. A:34, ESA, KA; Signe Willberg Selma Rytkoselle 19.7.1893, 18.7.1895. A:34, ESA, KA; Hilla Castrén Alma Hildéenille 17.4.1896. K 35, HCA, KA.

³⁶⁵ Naimi (Naemi) Ingman Hilda Käkikoskelle 19.8.1888. HKA 326:75:4 SKS KIA. Sydämen kylmyydestä ja kovuudesta myös esim. Aina Ristonmaa Hilja Hahnssonille 2.8.1894. Hilja Krohnin arkisto 536:83:1.

³⁶⁶ Anna Sarlin Anna Bährille 29.12.1882, 5.6.1881, 21.6.1880. K.2, BSA, KA; Signe Willberg Selma Rytkoselle 26.1.1893. A:32, ESA, KA; Hilla Castrén Alma Hildéenille 6.11.1898. K. 35, HCA, KA. Omien rukousten kriittistä tarkastelua myös esim. Hilda Käkikoski Natu Piispaselle 7.7.1888. HKA 323:9:1 SKS KIA.

³⁶⁷ Jauhiainen 1929, 180.

³⁶⁸ Siltala 1992, 246-251.

³⁶⁹ Naemi Ingman Hilda Käkikoskelle 9.3.1888. HKA 325:58:2 SKS KIA

Tunne omien ajatusten vaillinaisuudesta ja pohjaamisesta liikaa muualta tulevaan vaikutukseen tuntui todella vaivaavan useita jatkolaisia. Natu koki itsensä henkisesti hitaaksi ja kypsymättömäksi. Hilda Blomqvist tunsu surua siitä, ettei hän oman arvionsa mukaan koskaan tulisi luomaan mitään itsenäistä eikä kohoaisi yli ”jokapäiväisyyden mittamäärän”. Hilla valitti olevansa kurja, raukka, epäitsenäinen olento ilman luonnetta ja varmuutta. Ystävä sen sijaan oli toista maata: ”Alma, --- sinä olet niin luja, niin itsenäinen.”³⁷⁰

Oman vajavaisuuden rinnalla ystävä näyttäytyikin luonteenpiirteineen ja edesottamuksineen lähes täydellisenä. Ystävä oli *esimerkki nöyryydessä ja alttiiksi-antavaisuudessa*. Hän oli *kelvollinen ja totinen, kärsivällinen ja hyvä*. Ystävä *osasi ja ymmärsi* paljon paremmin kaikki, ja hän pystyi ammentamaan kokemuksistaan uutta *intoa ja työkykyä*. Hämmästyttävää oli ystävän osoittama *ansaitsematon rakkaus*, jota pahuuden, kehnouden ja virheiden ympäröimä osapuoli sai kokea. Ystävä *antoi niin paljon, mutta vaati vähän*.³⁷¹ Kokemus ystävästä moraalisenä ja hengellisenä suunnannäyttäjänä tuli Alli Nissisen uneen:

”sinä seisoi varoittavana, vakaana tienviittaajana edessäni osoittaen polkua sinne, jonne kaikkein tulee pyrkiä ja minä itkin ja kuuntelin sydän täynnä suloista riemua ja sinä, sinä olit niin kirkas ja kaunis. --- itkin, mutta en surusta, se oli kaipausta vaan.”³⁷²

Itsen vähättelyn ja toisen ylistämisen toistuminen kirjeestä ja kirjoittajasta toiseen johtaa pohtimaan sanojen ja ilmausten takana mahdollisesti piileviä syvempiä merkityksiä. Vesa Vares on tutkinut 1800-luvun lopun jatkolaisten kanssa samaa ikäluokkaa olevien Helmi Krohnin ja Maila Winterin kirjeenvaihtoa, jossa ystävykset aivan samoin kehuivat toisen henkisen ja hengellisen kehityksen sekä epätietoisyyden tasoa ja peilasivat tähän omaa puutteellisuuttaan. Hänen tulkinnassaan osapuolet tietoisesti tai tiedostamatta toivoivat, että toinen vastaanottaessaan ylistystä vuorostaan vähättelisi itseään ja kohottaisi toista.³⁷³ Vaikka omassa aineistossani vastavuoroisuuden olemassaoloa ei kirjeiden puuttumisen vuoksi voi läheskään jokaisen ystävyysuhteen kohdalta todistaa, sen läsnäolon voi silti aistia vahvasti. Ystävykset tuntuvat monessa tapauksessa olevan suorastaan riippuvaisia toisen tietynlaisesta

³⁷⁰ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 29.12.1887. HKA 327:20:20 SKS KIA; Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 23.11.1897. Hilja Krohnin arkisto 536:79:3 SKS KIA; Hilla Castrén Alma Hildéenille 23.8.1896, 20.10.1898, 29.7.1899. K. 35, HCA, KA.

³⁷¹ Lydia Stenbäck Hilda Käkikoskelle 25.6.1886. HKA 328:6:10 SKS KIA; Naimi (Naemi) Ingman Hilda Käkikoskelle 19.8.1888. HKA 326:75:4 SKS KIA; Signe Willberg Selma Rytöselle 23.1.1896. A:34, ESA, KA; Ida Järvinen Hilja Hahnssonille 11.9.1896. Hilja Krohnin arkisto 542:53:6 SKS KIA; Lydia Stenbäck Anna Bährille 3.2.1882. K. 5, SSA, Ka; Lydia Stenbäck Hilda Käkikoskelle 30.10.1884, 6.1.1885. HKA 328:6:4, 328:6:7 SKS KIA. Ansaitsemattomasta rakkaudesta myös esim. Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 25.6.1886, loppiainen 1887. HKA 327:20:2, 4. SKS KIA.

³⁷² Alli Nissinen Hilda Käkikoskelle 30.7.1884. HKA 326:81:1 SKS KIA. – Uskonnollisesta itsen väheksymisestä ja ystävän korottamisesta Natu Piispanen kirjeissä Hilda Käkikoskelle myös Friberg 2005, 39.

³⁷³ Vares 2005, 76-77, 99-101.

reaktiosta. Asetelmaa sopii selittämään Siltalan näkemys yksilöitymisen ja tarvitsevuuden suhteesta: mitä enemmän ihmiset toivovat kannattelevaa yhteyttä toisiltaan, sitä enemmän heidän on vahvistettava toistensa erillistä persoonaa. Mitä enemmän kehityshaasteita ihmisellä on, sitä vahvempi on hänen riippuvuutensa tarjolla olevasta yhteydestä.³⁷⁴

Kannattelevan yhteyden keskiössä vaikuttaa jatkolaisilla olevan elämisen ja olemisen ihannekuva, joka tuntui omalta osalta saavuttamattomalta, mutta sai täyttymyksensä ystävässä. Molempia kannatteleva ihanne oli kuitenkin luotava sanoilla eläväksi yhä uudestaan, sillä ihannehahmo ei oikeastaan ollut kumpikaan osapuolista, vaan eli heidän välillään, kuten Siltala hieman varttuneemman Hilda Käkikosken erästä ystävyysuhdetta analysoidessaan toteaa. Odotusarvo hyväksyvistä vastavuoroisuudesta lupasi paljon, ja pettymys olikin suuri, jos toive kaiken jakamisesta ei toteutunutkaan.³⁷⁵ Oman avoimuuden ja luonnollisuuden törmäminen ymmärtämättömyyteen ja torjuntaan kuvastuu Ilma Eerikäisen Hilja-ystävälle osoittamista onnettomista sanoista:

”Tovereilta en ole saanut muilta kirjeitä kuin Titalta. En tiedä, muut eivät ehken ole niin suoria ja tuo esiin puutteellisuksiani ja senvuoksi eivät virka mitään siitä, että kirjeeni eivät heitä miellytä. Titalle en vaan osaa mieliksi kirjoittaa. Milloin olen liian suruinen, million liian iloinen --- Sopiva en ole milloinkaan.”³⁷⁶

Katkelma kertoo paitsi toiveiden sortumisesta ystävilta saatavan ymmärryksen suhteen, myös arvioinnista, jota ystäviin välillä hyvinkin suorasukaisesti kohdistettiin. Jatkolaiset eivät ainoastaan halunneet kumppanin näkevän suoraan omaan sydämeensä, vaan halusivat myös tunkeutua syvälle toisen sisimpiin ajatuksiin ja tunteisiin. Selviä huomautuksia ystävän epätäydellisyydestä on Ilmalla itselläänkin mielessä, joskin ajallisen välimatkan päästä lausuttuina:

”--kelvottomana kaluna tulen luoksesi; jos et minusta välitä, niin viskaa pois luotasi. Olet aikoinaan ollut minulle hyvin paljon, pidin Sinua melkein ihmistä korkeampana olentona. Huomasinhan kyllä sitten, että onhan Sinullakin ihmisellisiä heikkouksia --- mutta sitä hyvää, jonka ensin näin, eivät ne peittäneet. Senvuoksi olenkin oppinut Sinua ymmärtämään paremmin kuin monet muut tovereistamme, jotka syystä tai toisesta enemmän katsoivat heikkoja puoliasi.”³⁷⁷

Toisinaan ystävän henkisten säröjen tunnistaminen saattoi toimia rohkaisuna oman sydämen avaamiseen. Bertha Pipinen oli kokenut useimpien tuttaviansa olevan häneltä ”hermetisesti suljettuna” heidän omituisen tasaiselta vaikuttavan mielenlaatunsa takia, ja hän koki suurta

³⁷⁴ Siltala 1999, 699.

³⁷⁵ Siltala 1999, 609-610.

³⁷⁶ Ilma Eerikäinen Hilja Hahnssonille 28.12.1898. Hilja Krohnin arkisto 537:30:9 SKS KIA. Ystävän ymmärtämättömyydestä myös esim. Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 25.8.1898. A:2/28-29, JPA, KA.

³⁷⁷ Ilma Eerikäinen Hilja Hahnssonille 28.12.1898. Hilja Krohnin arkisto 537:30:9 SKS KIA. Toisten luonteiden analysoimisesta myös Rönholm 1999, 116.

helpotusta havaittuaan Hilda Käkikoskessa ”sisällisiä epätasaisuuksia”: ”Sinussa itsessäsi niin usein epätoivon myrskyt raivoavat, sinähän ymmärrät toistenkin vaikeata tilaa!”³⁷⁸ – Kaiken kaikkiaan toverien heikkojen puolien ”katsominen” – tunkeutuminen, arviointi ja kritisointi – tuo mieleen Siltalan herännäistutkimuksessa esiintyvän ajatuksen vanhempien tunkeilevien nuhteiden jatkumisesta ystävien opastuksena.³⁷⁹ Ystävät liittyvät näin samaan valvonnan jatkumoon, jossa lapsuuskodin kasvattajilla ja osalla opettajistakin on paikkansa. Valvojista vaativin oli kuitenkin oma sisäinen ääni.

Omien ajatusten analysoimisessa ja kanavoimisessa oli kirjoittamisella keskeinen rooli. Juvosen tulkinnassa Hilda Käkikoski loi kirjoittamalla ”toisen minän”, jonka avulla hän valvoi omia ajatuksiaan ja kävi henkisiä taisteluja. Pohdinnat elämän tärkeistä kysymyksistä piirtyivät paperille joko päiväkirjan tai kirjeiden muodossa.³⁸⁰ Kirjoittamisen tärkeys ja suorastaan välttämättömyys täydelle olemiselle kuvastuu Selma Rytkösen kokemassa autiuden ja tyhjyyden tunteessa erään syyslukukauden alussa, kun kirjoitustarpeet olivat vasta tulossa tavarajunan mukana: ”Tuntui, kuin toinen puoli koko ihmisestä itsestä olisi ollut poissa.”³⁸¹ Viktoriaanista kirjoittamisen kulttuuria tutkineen Peter Gayn mukaan kirjeisiin kutoutuikin olennainen osa kirjoittajaa itseään, pala sielua. Lähettäjän painotukset kirjeiden salaisuudesta ja vaatimukset polttamisesta ilmentävät niiden merkittävyyttä itsen avaamisen areenana.³⁸²

Myös uskonnollisten ajatusten hahmottamisessa kirjoittamisella oli merkittävä asema. Ollila pitää esimerkiksi Naemi Ingmanin hengellisiin asioihin keskittyvää päiväkirjaa tapana rakentaa uskonnollisia kokemuksia ja omaa minää.³⁸³ Monien jatkolaisten kirjeissä oman elämän kulkua ja varsinkin pettymyksiä käsitellään toistuvasti Jumalan tahdon ja oman tahdon välisen ristiriidan valossa. Ystävät saavat lukea yrityksistä tyytyä Jumalan päättämään kohtaloon, kun toiveet eivät täyty tai erilaiset yllättävät elämänkäännteet järkyttävät mieltä. Sisaren kuolemasta ystävälle kirjoittaessaan Ida Järvinen löytää lopulta murheellisesta asiasta kasvattavan puolen: muistutukset katoavaisuudesta ovat tarpeellisia estäessään liiallisen kiintymisen maailmaan.³⁸⁴ Naemin jouduttua keskeyttämään opintonsa saa ystävä kuulla Jumalan kanssa käydystä taistelusta, jonka päätteeksi Naemi ymmärtää kaikella olevan tarkoituksensa, eikä tämäkään

³⁷⁸ Bertha Pipinen Hilda Käkikoskelle 25.1.1889. HKA 327:21:5 SKS KIA.

³⁷⁹ Siltala 1992, 272-273.

³⁸⁰ Juvonen 1994, 16-17.

³⁸¹ Selma Rytkönen Aron Rytköselle 6.9.1895. A:7, ESA, KA.

³⁸² Gay 1995, 329.

³⁸³ Ollila 1998, 148.

³⁸⁴ Ida Järvinen Hilja Hahnssonille 11.9.1896. Hilja Krohnin arkisto 542:53:6 SKS KIA. Ks. myös Vares 2005, 102; Ollila 1998, 162-163.

”läksy” ole siis turha.³⁸⁵

Mielen tasapaino on kuitenkin usein vain hetkellinen, sillä eri suuntiin vetävien ajatusten taistelu ei jätä rauhaan omaa paikkaa ja identiteettiä etsivää. Gay on osoittanut, kuinka 1800-luvun kuluessa lukuisat aineelliset ja henkiset murrokset aiheuttivat ihmismielissä kasvavaa levottomuutta. Totuttujen ajattelu- ja käyttäytymismallien kohdatessa uusia virtauksia huoli oman minän pysyvyydestä pakotti valitsemaan tavan, jolla selvitä hajoamatta muutosten pyöri-tyksessä. Toisessa ääripäässä oli oman sisimmän varjelu, pidättyminen ja puolustautuminen kaiken uuden edessä ja toisessa ajatusten vapaa lento ja itsen rohkea tutkailu. Poikkeaminen julkisesti perinteisistä arvoista saattoi merkitä rajautumista yhteisön ulkopuolelle ja vaati siten vain harvoilta löytyvää erityistä rohkeutta, mutta päiväkirjat ja kirjeet täyttyivät ”alastoman sydämen” vuodatuksesta. Kirjoittamalla saavutettu avoimuus ja rohkeus ei kuitenkaan kokonaan poistanut itsen kätkemisen ja vapauttamisen taistelua: myös jatkuva sisäisen maailman riitasointu tallentui paperille.³⁸⁶

Ehkä juuri sielussa riehuvan epävarmuuden vastapainoksi ystävydestä haettiin elämään harmoniaa ja sopusointua. Varesen mukaan ystävyys palveli turvallisemman ja ideaalisemman minän saavuttamista mikäli se oli ”oikeanlaista”: ehdottomaan luottamukseen perustuvaa, syvää ja epäitsekästä. ”Henkiystävien” piti pystyä samaistumaan toisiinsa kaikessa, ja suurissa arvokysymyksissä oli löydettävä yksimielisyys. Ystävyys tuli ylipäätään kohota mahdollisimman henkiseksi ja palvella jotain suurempaa.³⁸⁷ Hilda Käkikosken mielestä ystävien toisilleen antamat lupaukset olivat ”tyhjää touhua”, jos ystävyys perustana eivät olleet ”jalot aatteet, ylevät pyrinnot”: ”Me tahdomme luoda silmämme johonkin, joka on --- hetkellistä tunnetta syvemmällä, jonka päämäärä on hetkellisyyttä kauempana, ja uskonpa, että ymmärrämme toisiamme.”³⁸⁸

Ystävyys sidettä pidettiin merkittävänä ja vakavana asiana; sitä saatettiin verrata jopa avioliittoon. Ibsenin ajama aviopuolisoiden saumattoman henkisen ykseyden ihanne vaikutti Juvosen mukaan esimerkiksi Lydia Stenbäckin ja Hilda Käkikosken käsitykseen ihanteellisen

³⁸⁵ Naemi Ingman Lilli Rainiolle 24.4.1888. Lilius-suvun arkisto 446:92:13 SKS KIA. - Jumalan ja oman tahdon hankauksesta myös esim. Hilla Castrén Alma Hildéenille 30.5.1894, 6.11.1898. K. 35, HCA, KA; Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 25.8.1898. A:2/28-29, JPA, KA.

³⁸⁶ Gay 1995, 310, 325, 345-346.

³⁸⁷ Vares 2005, 74-75.

³⁸⁸ Hilda Käkikoski Anni Kyanderille 18.11.1886. Mk. 167, HKA, SKS KIA.

ystävyyden luonteesta.³⁸⁹ Lydiasta oli paheksuttavaa, että jotkut ”tuhlasivat” tunteitansa liian monelle ja avasivat sydämensä pyhyiden liian kevein perustein: ” --- se on ikäänkuin – henkistä polygamiaa”. Ystävyys ei saanut olla ”blott till Lyst”, sillä niin kuin elämän pyhimmässä liitossa, myös ystävydessä osapuolilla oli suuria velvollisuuksia täytettävänä. Lydian mielessä ystävyiden velvollisuudet kiteytyivät kolmeen pääkohtaan: ”Koetetaan olla suorina, koetetaan ymmärtää toisiamme ja kasvattaa toisiamme – silloin on ystävydellämme joku tarkoitus.”³⁹⁰

Halu asettua ystävän suoran arvioinnin kohteeksi käy ilmi esimerkiksi Signen Selmalle esittämästä konkreettisesta toiveesta:

” --- sitten pyytäisin sitä mitä niin monta kertaa ennenkin olen sinulta pyytänyt, nimittäin että sanoisit ja luetteloisit minun monia suuria vikojani mulle ensi kirjeessäsi --- Läksytä nyt minua oikein ---se tekisi niin ihmeen hyvää minulle. Elä yhtään kaunistele, Selma kulta”.³⁹¹

Pyrkiminen parempaan oman henkisen kehityksen suhteen oli mielessä myös Naemilla, kun hän toivoi saavansa jakaa asunnon lisäksi sielun tarpeet Hildan kanssa: ” --- toivon, Hilda, että autat minua ensi vuonna vakaantumaan, – että minua kasvatat, kehität.” Vuoden yhteiselon jälkeen Naemi kiitti ystävää kärsivällisyydestä.³⁹² Hilda itse piti Juvosen mukaan erittäin tärkeänä ystäviltä saatavaa ohjausta ja kritiikkiä; hän halusi tulla paremmaksi *yhdessä taistellen*.³⁹³ Siltala nostaa esiin Hildan jo nuorena ilmenneen tarpeen pitää aina lähellä joku ihminen, jonka kanssa ajatella, käydä henkisiä taisteluita, ihailla luonnon kauneutta ja lukea.³⁹⁴ Jatko-opistoaikana yhteisen lukemisen kaipuu sai Hildan jakamaan ystävilleen hengellisiä kirjoja ilmeisenä toiveenaan saada aikaan keskustelua.³⁹⁵ Yhteiseen henkiseen kasvuun sisältyikin useimpien jatkolaisten kohdalla olennaisena osana hengellinen ulottuvuus: ystävät paitsi rohkaisivat toisiaan uskossa, opettelivat yhdessä vastaanottamaan Jumalan armoa ja pohtivat kuinka voisivat antautua kokonaan Jumalalle, myös yrittivät muodostaa yhteistä kantaa tanssin synnillisyyteen ja muihin mieltä askarruttaviin uskon ja elämän kysymyksiin.³⁹⁶

³⁸⁹ Juvonen 1994, 57. Ibsenistä Nieminen 1951, 25, 119.

³⁹⁰ Lydia Stenbäck Hilda Käkikoskelle 25.6.1886. HKA 328:6:10 SKS KIA. Suoruuden ja avomielisyyden vaatimuksesta myös Lydia Stenbäck Hilda Käkikoskelle 20.7.1886. HKA 328:6:11 SKS KIA ja esim. Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 20.8.1897. A:2/28-29, JPA, KA. Ymmärtämisestä myös esim. Hilla Castrén Alma Hildéenille 6.11.1898. K. 35, HCA, KA: ”Ystävyshän on kahden sielun täydellistä toistensa ymmärtämistä”.

³⁹¹ Signe Willberg Selma Rytököselle 26.1.1893. A:34, ESA, KA.

³⁹² Naima (Naemi Ingman) Hilda Käkikoskelle 23.7.1886, 19.6.1887. HKA 326:75:2,3 SKS KIA.

³⁹³ Juvonen 1994, 80, 95.

³⁹⁴ Siltala 1999, 607.

³⁹⁵ Ks esim. Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 25.6.1886, 19.1.1887. HKA 327:20:2,5 SKS KIA. Hengellisistä kirjoista keskustelua myös esim. Manda Hilda Käkikoskelle 18.4.1888. HKA 326:50:2 SKS KIA; Signe Willberg Selma Rytököselle 26.1.1893. A:34, ESA, KA.

³⁹⁶ Ks. esim. Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 11.7.1887. HKA 327:20:14 SKS KIA; Naima (Naemi Ingman) Hilda Käkikoskelle 17.10.1885. HKA 326:75:1 SKS KIA; Aina Ristonmaa Hilja Hahnssonille 2.8.1894. Hilja Krohnin arkisto 536:83:1 SKS KIA; Hilla Castrén Alma Hildéenille joulukuu 1893, 30.5.1894. K. 35, HCA, KA; Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 25.6.1886. HKA 327:20:2 SKS KIA; Signe Willberg Selma Rytököselle 26.1.1893. A:34, ESA, KA.

Erilaiset kannat tärkeissä kysymyksissä olivat todellinen uhkatekijä ystävydessä, sillä ne murensivat ystävyuden perustana olevaa täydellistä yksimielisyyttä. Kun Lydian ja Hildan keskusteluissa uskon olemuksesta oli ilmennyt epäilyjä mielipiteitten eroavaisuuksista, Lydia kiirehti korjaamaan tilannetta: ”Toivoisin niistä sopivamme.”³⁹⁷ Toisinaan kävi kuitenkin niin, että erot katsantokannoissa kävivät ylivoimaisen suuriksi, eikä löytynyt enää myöskään halua näkökantojen sovittamiseen. Esimerkiksi Natun ja Hildan ystävyuden hiipumiseen saattoi Minna Fribergin mukaan osaltaan vaikuttaa se, että omassa uskossaan epävarmemmaksi muuttunut Hilda ei enää kyennyt kohtaamaan Natun iloista ja luottavaista uskoa. Uskonasioiden kärjistyminen vaikutti oleellisesti myös Lydian ja Hildan väleihin: Lydian kääntymisen vapaakirkollisuuteen sai koko kristillisyyden tuntumaan Hildasta ahdistavalta pakkopaidalta ja jo muutenkin haalistunut ystävyys päättyi.³⁹⁸ Erimielisyyksiä ystävien välille saattoi aiheutua myös suhtautumisesta poliittiseen tilanteeseen: Hilda Blomqvist ja Hilja Hahnsson ajoivat ystävytensä vereslihalle olemalla vastakkaisilla puolilla helmikuun manifestin julkaisemisen suhteen. Hilda puolusti ponnekkaisesti omaa näkökantaansa:

–”En luule, että täydellistä yksimielisyyttä voi aikaansaada muutoin kuin että jompikumpi itsenäisyytensä menettää, mutta siihen kauppaan minä en suostu – etkä Sinä liioin. Itsenäisyyteni tahdon säilyttää --- vaikkakin menettäisin jok’ ikisen ystäväni!”³⁹⁹

Osapuolten ollessa näin tietoisia halustaan ja kyvystään pitää kiinni omista periaatteistaan ollaan jo varsin kaukana Siltalan kuvaamasta samankaltaisuuden vaatimuksen synnyttämästä tilasta, jossa jompikumpi menettää kykynsä pitää puoliaan yksilönä.⁴⁰⁰ Vaikka jatkolaisten ystävyysuhteissa olikin runsaasti toista miellyttämällä aikaansaatua intensiivistä yhteisyyttä, on niissä osittain nähtävissä myös kasvua erillisen yksilön suuntaan. Vicinuksen mukaan suhteet ystäviin olivatkin samalla tutkimusmatka itseen: ne vahvistivat itsetuntemusta ja toisinaan myös yksilöllisyyttä – joskus jopa erillistä identiteettiä suhteessa muihin.⁴⁰¹ Irtautumisen ja toisiin liittymisen ristiveto tulee näkyviin Hilda Käkikosken analysoidessa ajattelunsa kehitystä opettajalleen Otilia Stenbäckille kahden jatko-opistovuoden jälkeen:

–”Siitä asti kun lakkasin tyrkyttämästä itselleni muiden katsantotapoja, olen alkanut vähitellen löytää tietä omaan itseeni ja enemmän samalla anteeksi antamaan muille ja olemaan muista riippumattomampi. Voi toki, jos oikein itsensä tuntisi, jos oikein olisi varma siitä, mitä itse tietää, itse tahtoo --- mulla on heikko tahto.”⁴⁰²

³⁹⁷ Lydia Stenbäck Hilda Käkikoskelle 30.10.1884 HKA 328:6:4 SKS KIA. Erimielisyyden vaarasta ystävyydelle myös Vares 2005, 75.

³⁹⁸ Friberg 2005, 20-21, 39-40. Hildan ja Lydian ystävyuden loppumisesta myös Juvonen 1994, 56. Erimielisyydet hengellisyydessä konfliktin luojina myös Vicinus 1985, 200-201.

³⁹⁹ Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 3.4.1899. Hilja Krohnin arkisto 536:79:21 SKS KIA.

⁴⁰⁰ Siltala 1999, 598.

⁴⁰¹ Vicinus 1985, 188.

⁴⁰² Hilda Käkikoski Otilia Stenbäckille 7.8.1887. HKA 323:24:4 SKS KIA.

Samaan aikaan kun Hilda opetteli löytämään tietä itseensä, hän vaikuttaa olleen monille ystävilleen tärkeä suunnannäyttävä ja tukipylväs. Hänestä välittyvä usko ja luottamus mahdollisuuksiin ja tulevaisuuteen tulee voimallisesti esiin esimerkiksi vastauskirjeessä onnettomalle tyttökouluikäiselle ystäväälle Anni Kyanderille, jonka toive jatko-opistoon pääsemisestä oli kuivumassa lopullisesti kokoon:

”Tahdomme tässä puhua kuin suorat, kelpo ystävät, toimia kuin itsenäiset, jalot naiset. --- paina hetkeksi pääsi syliini, tynny! --- älä masennu, Anni, sinä olet nuori, nosta pääsi. --- Nytkö Sinä et voisi vielä tulla eteväksi naiseksi? Nyt jos koskaan, kun koettelemus ja taistelu ovat henkeäsi karkaisseet, antaneet ajatukselle siivet, nyt on se saavutettavissa, mikä elämässä on parasta.”⁴⁰³

Siltalan tulkinnassa itseään etsivien naisten suoranainen ripustautuminen Hildaan liittyy tinkimättömän moraalien ja itsekasvatuksen tuottamaan vakauteen, jonka pohjalta taustastaan kohonnut, itsensä orvoksi kokenut Hilda onnistui huokumaan kodin ilmapiiriä toisille ja kannattelemaan heidän vapautumisestaan itsetietoisiksi naisiksi.⁴⁰⁴ Oman, lähinnä jatko-opistoaikaa koskevan aineistoni valossa voi ajatella, että Hildasta ulospäinkin näkyneet *sisälliset epätasaisuudet* olivat osaltaan vaikuttamassa niin monien tovereiden hakeutumiseen vaikeine sielun tiloineen juuri hänen lähettyvilleen. Täydellisenä vastakohtana avoimelle ja aidolle Hildalle voi tutkimieni jatkolaisten joukossa nähdä itsensä kätkeneen ja seuransa tarkoin valinneen Ilta Bergrothin. Hän kertoi Oulun-ystävälleen Jenny Simeliukselle: ”Olen taistellut monta kovaa taistelua, josta ehkä kukaan ei ole tiennyt, sillä ”jag kan skämta och jag kan le”, vaikka sydän itkisikin.”⁴⁰⁵

Vaikka ystävyiden ihanteiden ja oman kasvun risteyskohdassa välillä kipinöikin, ystävän tuki elämän ja ajatusten myrskyissä tuntui korvaamattomalta. Ymmärtävän ystävän luota löytyi ”turvapaikka”⁴⁰⁶, ystävä auttoi pimeästä valoon. Alma sai lukea Hillan kiitolliset sanat:

” --- usein kun sinä sanot jotain, on se aivan kuin näkisin omat hämärrät, epäselvät ajatukseni selvinä ja kirkkaina. Minä ajattelen monta kertaa, että mitä minä olisin sinutta. Kuinka minun on sinua paljosta kiittäminen. Sinä olet selvittänyt minulle niin monta, monta asiaa.”⁴⁰⁷

”Sulje minut sylihisi”

Syvän henkisen yhteyden vastinparina ystävyyteen kuului useiden jatkolaisten kohdalla fyy-

⁴⁰³ Hilda Käkikoski Anni Kyanderille 18.11.1886. Mk. 167, HKA, SKS KIA.

⁴⁰⁴ Siltala 1999, 607, 699. Ks. myös Juvonen 1994, 95.

⁴⁰⁵ Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 25.8.1898, 28.9.1897. A:2/28-29, JPA, KA.

⁴⁰⁶ Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 21.12.1897. Hilja Krohnin arkisto 536:79:4 SKS KIA.

⁴⁰⁷ Hilla Castrén Alma Hildéenille 4.11.1896. K. 35, HCA, KA.

sinen läheisyys. Kirjeissä kertautuu ajatuskulku, jossa sydämen ollessa ”täysi” syntyy voimakas halu päästä avaamaan sitä toisen viereen: ”...se ei koskaan, se halu, voi tulla tyydytetyksi näin ”par papier”. Ei, siihen vaaditaan hetkeä, jolloin istutaan ”sylitysten, sielutusten”.”⁴⁰⁸ Tapaamista odotellessa mieli vaeltaa muistoihin yhteisistä hetkistä ”suurten mäntyjen varjossa”, ”Eläintarhan rotkossa”, Kaivopuiston rannalla, ”Vihriölän salin pienessä vihreässä sohvassa” tai ”pappilan kulmakamarissa”. Muistot tulvivat suuteloita ja syleilyjä, käsitysten ja kaulatusten olemista.⁴⁰⁹

Usein kirjoittaja kuvaa istuvansa pienessä huoneessaan pöydän ääressä ja tuntevansa, että toinen paraikaa ajattelee häntä. Mielikuvat ystävistä täydentyvät pöydällä olevalla valokuvalla ja muistojen hetkiin liittyvällä kivellä tai haalistuneella kukalla.⁴¹⁰ Gay korostaa yksityisen tilan tarjoaman rauhan tärkeyttä 1800-luvun kuluessa itseään ja suhdettaan toisiin yhä kiivaammin tutkiville ihmisille: huone ehjine seinineen on metafora piilopaikasta jossa yksilö voi saavuttaa sisäisen vapauden itsensä aukaisemiselle. Aukaisemisessa kirjoittaminen oli luonnollisesti avainasemassa, ja läheisten ihmisten suhteen kirjeillä osoitettiin kiintymystä sekä korvattiin kaivattua fyysistä läsnäoloa. Kirjeissä ajatusten ja tunteiden ilmaiseminen – myös pidättyvyyden rajojen rikkominen – oli helpompaa kuin kasvatusten.⁴¹¹ Huoneen rauhassa tihentynyt tunnelma sai ajatukset lentämään ystävän ”lämpöiseen kamariin”⁴¹². Natu kirjoittaa Hildalle kesäkuussa 1887:

”...jos olisit lähempänä, saisit siitä (kirjeestä) ja kaikesta muusta, minkä olet mulle antanut, suukkosen niin lämpimän, kuin ikinään ystävä voi ystävälleen antaa, Oi, jospa olisit – mutta olisi ihmeellinen halu sinua puristaa nyt juuri, puristaa niin että kyllä tietäisit, että olisit vallattoman Pitun kynsissä. --- nyt astun mielikuvituksessani sisälle pikku kamariisi. On jo myöhäinen ilta, kello lienee noin puoli yhdentoista ajoissa. Ehkäpä Käkeni toki vielä on valveilla, koska on niin kaunis valoisa ilta. Panen pääni syliisi ---”⁴¹³

Natu oli aloittanut kotiopettajattarena Uudellakirkolla kolme kuukautta aiemmin ja ikävöiden

⁴⁰⁸ Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 15.11.1899. A:2/28-29, JPA, KA. Ks. myös esim. Hilda Käkikoski Lydia Stenbäckille 14.3.1885. HKA 323:23:3 SKS KIA.

⁴⁰⁹ Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 8.2.1899. A:2/28-29, JPA, KA; Hilla Castrén Alma Hildéenille 4.11.1896. K. 35, HCA, KA; Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 6.11.1887. HKA 327:20:18 SKS KIA; Lydia Stenbäck Anna Bährille lokakuu 1881. K.5, SSA, KA; Tilda L. Selma Rytköselle 3.12.1896. A:34, ESA, KA. Ks. myös Vares 2005, 81-82 ja Sulkunen 1995, 34-35.

⁴¹⁰ Esim. Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 9.6.1886, 13.6.1887. HKA 327:20:1,12 SKS KIA; Hilda Käkikoski Lydia Stenbäckille 29.1. (1885). HKA 323:23:5 SKS KIA; Lydia Stenbäck Hilda Käkikoskelle juhannusaattona 1884. HKA 328:6:1 SKS KIA. Muistoesineiden tärkeydestä Gay 1995, 328.

⁴¹¹ Gay 1995, 172, 317-319, 326.

⁴¹² Manda (todennäk. Amanda Pelkonen) Hilda Käkikoskelle ja Naemi Ingmanille 12.12.1886. HKA 326:50:1 SKS KIA. Toisen huoneeseen astumisesta mielikuvituksessa myös esim. Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 21.12.1896. Hilja Krohnin arkisto 536:79:1 SKS KIA; Selma Rytkönen Maiju Pöyhöselle 3.10.1897. IAE, MPA, KA.

⁴¹³ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 13.6.1887. HKA 327:20:12 SKS KIA.

odottanut Hildalta kirjeitä; postin tullessa hän oli aina vapisten toivonut ja pelännyt. Pääsiäisen ja vapun välisenä aikana oli järjestynyt yhdessäoloa Helsingissä: ”Oma Käkeni, juuri tähän aikaan – kello on nyt 10 illalla – lepäsin viime Keski viikkona sinun sylissäsi. Nyt koetan mielikuvituksessa taas ruveta samaan asentoon, se oli niin hyvä ja mukava Pitulle.”⁴¹⁴ Fyysisen yhteyden muistelemisen ja ylläpitämisen kirjeen välityksellä on tavoitteena myös Anna Sarlinilla hänen lähestyessään kaimaystävää: ”Anna jos olisit täällä, varmaan heti suuteleisin sinua, mutta suudellaan nyt ajatuksissa ainakin. Tehdään niin.”⁴¹⁵

Jatkolaisten toisilleen suuntaamat suudelmat ja syleilyt on nähtävä osana naisten välistä läheisyyttä, joka oli luonnollinen osa kanssakäymistä tutkittavana aikana. Naisten ja miesten maailmojen ollessa etäällä toisistaan ja keskinäisten suhteiden tiukasti säädeltyjä ja kontrolloituja olivat naiset tottuneet hakemaan toisistaan paitsi turvaa ja ilojen ja huolien jakamista myös fyysistä huolenpitoa.⁴¹⁶ ”Ruumiin tarpeilla”, joita Naemi Ingman jo aiemmin esiin tulleessa kirjeessä toivoo voivansa jakaa ystävän kanssa, voikin näin ollen tulkita tarkoitettavan myös halua saada ruumiillista lämpöä ja kosketusta. Naemin ja Hildan bolagissa ahkerasti vierailleen Natun seuraavana syksynä muistelemisissa tuokioissa lähekkäin oleminen näyttäytyy usein toistuvana ja yhteisesti jaettavana asiana: ”Onkohan siellä vielä ikkunan edessä pikku pöytä, tuolit kummallakin puolella? --- istuin minä tuolilla Naimi sylissä”.⁴¹⁷

Paikoin hyvinkin kepeän ja iloluontoisen läheisyyspuheen rinnalla erottuu Natua yllä mainitulle pääsiäisvierailulle odottavan, päiväkirjaa kirjoittavan Hildan sanojen tummempi pohjaväri:

”Odotan Pitu ystävääni, joka on illalla tullut kaupunkiin. Hän tulee pian luokseni. Pian suljen hänet syliini, tunnen tuon sydämen, rakkaan, jalon sydämen sykkivän vasten omaa, paha sydäntäni. Oi Jumala, rakkaudessani on liian paljon kiihkoa. Enköhän saa siitä kärsiä. Tulkoon vaan kärsimystä, kunhan oppisin jalosti rakastamaan.”⁴¹⁸

Jo vuosia aiemmin, ystävyiden Lydiaan ollessa syvimmissä vaiheessaan, Hilda oli soimannut itseään samasta asiasta:

”Pelkään, että rakkaudessani nyt piilee paljon itsekkäisyyttä, paljon virvatulta, kiihkoa, vaikka joskus luulen olevani siitä vapaa --- Täytyy tunnustaa – (ja miksi en sitä tunnustaisi koska se niin on?) – etten ole ollenkaan niin vapaa ”ihailemisesta” ja kiihkotulesta” niin kuin sanoin.”⁴¹⁹

Voimakkaasti tunteneen ja alati ajatuksiaan analysoineen Hildan itsekriittiset mietteet nostavat

⁴¹⁴ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 10.3., 8.5.1887. HKA 327:20:7,9 SKS KIA.

⁴¹⁵ Anna Sarlin Anna Bährille 7.9.1880. K.2, BSA, KA.

⁴¹⁶ Esim. Perkin 1989, 288; Degler 1980, 150; Smith-Rosenberg 1979, 311-313, 317-318, 321.

⁴¹⁷ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle ja Alfhild Piispaselle 3.10.1887. HKA 327:20:17 SKS KIA.

⁴¹⁸ Hilda Käkikosken päiväkirja ”Pääsiäispäivänä” 1887. K. Ila, HKA, SKS KIA.

⁴¹⁹ Hilda Käkikoski Lydia Stenbäckille 30.1.1885. HKA 323:23:2 SKS KIA.

tuonaikaisesta naisten välisestä läheisyydestä esiin sävyjä, jotka saavat tarkastelemaan sitä monivivahteisemmassa valossa. Hildan sanoista ”Sulje minut sylhisi, Lyydi, se tuntuu niin hyvältä”⁴²⁰ samoin kuin Natun muistelusta hyvältä tuntuneesta asennosta Hildan luona löytyy synkkiin ajatuskulkuihin sysännyt alkutekijä, nautinnon saaminen fyysisestä läheisyydestä. On vaikea sanoa, johtuivatko Hildan ”vääränlaisiin” tunteisiin liittyvät kokemukset voimakkaammasta halusta läheiseen kanssakäymiseen kuin muilla vai oliko hän vain kaikin tavoin herkempi itsensä arvioimisessa, mutta tutkimassani aineistossa hänen ristiriitaisuutta huutavat tekstinsä poikkeavat huomattavasti muiden suurelta osin läheisyyden tuottamaan iloon keskittyvistä ilmauksista. Juvosen mukaan ihanteellinen ystävyys oli Hildan mielessä siveellisesti puhdas ja siten vapaa itsekkäistä ajatuksista ja sentimentaalisesta haaveilusta; nautinnonhalu, ”kiihko” ja mustasukkaisuus myrkyttäisivät jalon ystävyyssuhteen.⁴²¹ Itsekieltämys oli tie oikeaan onneen: Siltala tulkitsee Hildan ajatelleen, että ystävä ei saanut olla omien hellyyden-tarpeiden tyydyttäjäksi vaan kasvattaja ja kasvinkumppani. Henkiseen kilvoitteluun keskittymällä itsekkään kiihkon yliotteelta oli mahdollisuus välttyä.⁴²²

Naisten välisten suhteiden mahdollinen seksuaalinen tai eroottinen luonne on pohdituttanut useita tutkijoita. Juvonen on paneutunut Hilda Käkikosken naissuhteisiin etsien kirjeistä merkkejä halusta fyysiseen läheisyyteen ja halun toteuttamiseen. Hänen tulkinnassaan kirjeiden maininnat ja toiveet ruumiillisesta kanssakäymisestä syleilyineen ja suuteluineen, käytetyt hellittelysanat ja -kieli sekä omistussanat ovat todiste siitä, että naisten välillä oli rakkaussuhteita. Halun suuntautuessa toisiin naisiin joutui Käkikoski kumppaneineen jatkuvasti peittelemään käytöstään sekä itseltään että muilta ja näin hillitsemään haluaan. Lydian ja Hildan ”jos jompikumpi meistä olisi mies” -tyyppiset kommentit ovat Juvosen mukaan vahva merkki siitä, että naiset tiedostivat suhteensa laadun ja että sen poikkeavuus esti vapaan elämisen. Vicinus huomauttaa, että on mahdotonta tietää, kuinka laajalti naiset ovat olleet tietoisia omasta seksuaalisuudestaan; jotkut melko selvästi ovat, kun taas toiset eivät kenties lainkaan.⁴²³ – Vaikka Juvonen päätyy pitämään Käkikosken naissuhteita osana lesbouden historiaa, on loppulema kuitenkin joustava: ottaen huomioon Hildan ihastukset myös muutamiin miehiin tärkeintä ei tuntunut olevan anatominen sukupuoli vaan yhteensopivuus. Birgitta Holm luonnehtii ilmiötä termillä ”glidande skala” esimerkkinään tutkimansa Ruotsin naisliikkeen johtohahmon Lydia Wahlströmin toteamus: ”sak samma om kvinna eller man”. Siltalakaan ei

⁴²⁰ Hilda Käkikoski Lydia Stenbäckille 14.3.1885. HKA 323:23:3 SKS KIA.

⁴²¹ Juvonen 1994, 80.

⁴²² Siltala 1999, 603.

⁴²³ Juvonen 1994, 18-19, 63, 80-81; Vicinus 1985, 158.

halua luokitella historian henkilöitä seksuaalisuuden nykyluokkiin, mutta hän näkee kuitenkin selvästi homoseksuaalisen dynamiikan. Onerva Lehtisen ystävyysuhteista kirjoittaneesta Anna Kortelaisesta on naivismia ajatella, etteikö intohimoisessa, hellittelyä ja mustasukkaisuutta sisältäneessä ystävään ihastumisessa olisi ylipäätään ollut seksuaalisuutta: pelkkä Onervan luoma katse sai rakastuneet tärisemään.⁴²⁴

Ollilan mukaan seksuaalisuutta on korostettu liikaa 1800-luvulla eläneiden suhteita tulkitessa. Hän korostaa rakkauden ja seksuaalisuuden eroa ja erilaisia rakkauden muotoja vastakohtana nykyiselle seksuaalisoidulle rakkaudelle: miehen ja naisen välisen rakkauden lisäksi oli olemassa ystävien tai sisarusten keskinäinen rakkaus ja kristillinen lähimmäisenrakkaus. Kaikki nämä muodot saattoivat saada nykyajan silmin katsoen eroottisia sävyjä, mutta hellyydenosoituksia tarkasteltaessa mahdollisen piilevän erotiikan ja luonnollisen kosketuksentarpeen välinen raja on Ollilan mielestä vaikeasti hahmotettavissa. Siltalan mukaan tuonaikaiseen siveellisyyteen kuului huomattava annos ylevöitettyä, sosiaalisesti hyväksyttyä eroottisuutta. Hänen oletuksensa on, että vaikka tunteita purettiin rohkeasti kirjallisessa muodossa, rakkaus ei kanavoitunut syleilyjä ruumiillisemmaksi. Ulvros on samoilla linjoilla: suhteissa oli läheisyyttä, intohimoa ja intensiivistä rakkautta, mutta ei seksuaalisia tekoja. Juvonen sen sijaan uskoo, että koska naisten keskinäisten suhteiden oletettiin olevan epäseksuaalisia, on mahdollista, että toteuttaessaan ajassa sallittua läheisyyttä he laajensivat läheisyyden tapoja nimeämättä niitä seksuaalisiksi.⁴²⁵

Käkikoskea hengellisyyden näkökulmasta tutkineella Minna Fribergillä on tämän seksuaalisuudesta Juvosen tulkintaa kritisoiva näkemys. Hänen mukaansa Käkikoski ei tietoisesti kieltäytynyt heteroseksuaalisuudesta, vaan kaipasi ennen kaikkea sielunkumppania, naista joka antaisi hellyyttä äidin sijaan. Kaipuu läheisyyteen ei siis lähtenyt seksuaalisesta tarpeesta, mutta sukupuolinen halu saattoi herätä hellyydenosoitusten myötä. Fribergin mukaan Käkikoski pyrki torjumaan eroottiset tunteet, koska halusi olla uskollinen Jumalalle – Juvosen tulkinnassa *joutui* olemaan.⁴²⁶ Maarit Leskelä-Kärki, joka on perehtynyt jatko-opiston käyneen Aune Krohnin erään pitkäaikaisen ystävyysuhteen piirteisiin, huomauttaa että nimenomaan naisten vahva uskonnollinen vakaumus panee epäilemään suhteiden fyysisyyttä. Hän vaatiikin ottamaan vakavasti naisten omat puheet ja määrittelyt ystävyysuhteen luonteesta.⁴²⁷ Jatkuva paini ystävien merkityksestä suhteessa Jumalaan ja kristittyinä elämiseen on joka tapauksessa nähtävissä esi-

⁴²⁴ Juvonen 1994, 97-98; Holm 1996, 280; Siltala 1999, 610; Kortelainen 2006, 26-28. Ks. myös Vicinus 1985, 158 ja Rönnholm 1999, 185.

⁴²⁵ Ollila 1998, 130, 134; Siltala 1999, 598, 607; Ulvros 1996, 195; Juvonen 1994, 49. Ks. myös Vares 2005, 84.

⁴²⁶ Friberg 2005, 55-56.

⁴²⁷ Leskelä-Kärki 2001, 248-249. Ks. myös Ollila 1998, 133.

merkiksi tässä 20-vuotiaan Hildan päiväkirjamerkinnässä:

”Wirvatulia ovat ihanteet ja aattehet, jolleivat ne saa valoaan aatteiden aatteesta: uskosta Kristukseen. Mitä ovat ystävät, jotka usein sydämestäni saavat ensimmäisen sijan?”⁴²⁸

Ajatus Jumalan ensisijaisuudesta ja jonkinasteisilla väärillä teillä olemisesta ystävyys saralla tulee esiin myös Natun sanoissa Hildalle:

”Suokoon Jumala, että sydämmeni ensi sijassa olisi Hänen omaisuutensa! Silloinhan puhtaalla omallatunnolla voisin ja saisin kiintyä myöskin ihmisiin, toisiin enemmän, toisiin vähemmin ---”⁴²⁹

Puhdas omatunto, puhdas siveellisyys, epätsekkyyks – saavuttamattomalta tuntuneeseen seesteisyyden tilaan pyrittiin rukoillen ja taistellen. Siltalan mukaan Hilda koki jatkuvan kaipuun läheisyyteen itsekkääksi pyyteeksi, joka ystävän oli autettava tukahduttamaan. Yhdessäolon aikaansaaman liiallisen tunteellisuuden vaaran välttämiseen tähtäävää kilvoittelua käytiin hyödyllisin henkisin harrastuksin; nimenomaan uskonelämän koetukseksi tulkitussa taistelussa tärkeimpiä aseita oli yhteinen raamatunluku.⁴³⁰ Vicinus toteaaakin, että seksuaalisuuteen – kuten myös muihin elämänalueisiin – liittyvät konfliktitilanteet johtivat juuri uskonnolliseen tutkiskeluun, ei psykologiseen.⁴³¹ Uskonnollisuuden käyttövoima oli Juvosen mukaan kahtalainen: se loi sekä yhteisyyttä että turvallista etäisyyttä liian kiihkeän tuntuiseksi kasvaneessa yhteydessä.⁴³² – Kaikki elämänalueet kattava hengellisyys oli monin tavoin turvaa, jatkuvuutta ja sisältöä tuova asia useimpien jatkolaisten elämässä, mutta erityisesti suhteessa ystävään koettuun läheisyyteen tulee ahdistusta ja ristiriitaa sisältävistä teksteistä etsimättä vaikutelma yrityksestä ahtautua tiettyyn ennaltamäärättyyn ja paikoin sopimattomalta tuntuneeseen uskonnon muovaamaan muottiin. Voisikin ehkä ajatella, että pysymisessä ”uskollisena” Jumalalle ei Hildalla tovereineen ollut vaikuttimina joko haluaminen tai joutuminen vaan kummatkin yhdessä.

Täydellisenä vastakohtana Onervalle, jota myös kiersi ihailevien ja rakastuvien ystävien sankka joukko mutta joka Niemisen mukaan ei tuntenut vilpittöntä kiintymystä moneenkaan⁴³³, Hilda kiintyi jatko-opistoaikanaan syvästi lukuisiin ystäviinsä. Hän koki olevansa riippuvainen toisten antamasta tuesta ja läheisyydestä, mikä aiheutti Fribergin mukaan surua.⁴³⁴ Suhteessa Lydiaan, ensimmäiseen suurista tunteita nostattaneeseen ystävään, oli sattunut ennen jatko-opiston aloit-

⁴²⁸ Hilda Käkikosken päiväkirja lokakuu 1884. K. Iia, HKA, SKS KIA.

⁴²⁹ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 25.6.1886. HKA 327:20:2 SKS KIA.

⁴³⁰ Siltala 1999, 602, 604.

⁴³¹ Vicinus 1985, 289.

⁴³² Juvonen 1994, 57-58.

⁴³³ Nieminen 1982, 24.

⁴³⁴ Friberg 2005, 55.

tamista voimakas kokemus kohtaamattomuudesta, jonka seurauksena tapahtunut etäännyminen sai Hildan yrittämään riuhtaisua irti muihin tukeutumista: ” --- silloin minä huomasin, että minun täytyi tulla toiseksi, minä huomasin, että minun täytyi yksin kärsiä, oppia, yksin kantamaan ja kantamaan kuin mies!”⁴³⁵ Aiemman täyden avoimuuden ja toiselle uskoutumisen saaman kolauksen koulimana hän alkoikin kontrolloida itseään yhä enemmän, mikä käy ilmi tyttökouluajalle ystävälle Anni Kyanderille toisena jatkosyksynä osoitetuista sanoista:

”Usein on sydämeni täynnä; usein rientäisin ystäväni luo sanomaan niin paljon; vaan silloin en aina uskalla kirjoittaa, koska tiedän olevani hetken lapsi ja puhuvani usein sitä, mitä hetkellinen tunne tuo sydämeen.”⁴³⁶

Pyrkimys pysyä Hildan toivomalla kaidalla tiellä sydämen asioissa näyttäytyy Alli Nissisen pelossa, että hänen kirjeensä ”heti alusta käy liian sentimentaaliseksi, joka on meidän molempien perusaatteita vastaan.”⁴³⁷

Hildan yllä mainitusta kirjeestä löytyvä toki hieman liioitteleva toteamus, ettei hän ”juuri koskaan kirjoittele kirjeitä” saa vahvistusta ystäväjoukon useista ”Käen kukkumista” odottavista, toisinaan huolestuneistakin kyselyistä. Syksyllä 1888 ikävöivä Natu ei enää uskaltanut ”vaivata” Hildaa kolmannella kirjeellä vaan kyseli vuorostaan jatkolla olevalta sisareltaan, mikä ”rakkaalla Käelläni” oikein on.⁴³⁸ Yhteydenpidon yksisuuntaisuus tai toiveiden täyttymättömyys sai toisinaan aikaan epäilyä toisen halukkuudesta jatkaa ystävyyttä. Naemi oli pitkään haaveillut yhteisestä kesänvietosta ”Kausalan kauneutta” katsellen ja Vähä-pappilan pikku kamarissa yhdessä istuen ja kirjoitti suurin sanoin, että ystävyuden ylläpitämiseen tarvittaisiin aikaa ja halua – jota Hildalla oli tähän asti ollut enemmän kuin muilla. ”--- taitaa jo sekin olla lopussa”, päätyi Naemi lopulta toteamaan.⁴³⁹ Riittävän suuren molemminpuolisen halun vaatimus esiintyykin monissa kohdissa aineistoani. Lydian ollessa yksin opintomatalla Saksassa ja kohdatessa siellä viimein suurin toivein odotetun jatkoveri Anna Sahlstenin ei toivottua läheisyyden iloa ja riemua syntynytkään: Ottilia-sisar sai lukea Annan ”flegmatisesta” reagoinnista syleilyihin ja suuteluihin. Lydian ”palava halu” ”tyydyttää” hellyyden osoittamisen

⁴³⁵ Hilda Käkikosken päiväkirja 8.5. (todennäk. 1887). K. IIa, HKA, SKS KIA.

⁴³⁶ Hilda Käkikoski Anni Kyanderille 18.11.1886. Mk. 167, HKA, SKS KIA.

⁴³⁷ Alli Nissinen Hilda Käkikoskelle 5.6.1886. HKA 326:81:2 SKS KIA. Ks. myös Naemi Ingman Hilda Käkikoskelle 29.3.1888. 325:58:3 SKS KIA.

⁴³⁸ Natu Piispanen Alfhild Piispaselle 21.11.1888. 329:68:1 SKS KIA. Ks. myös Alli Nissinen Hilda Käkikoskelle 5.6.1886. HKA 326:81:3 SKS KIA; Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 10.3.1887. HKA 327:20:7 SKS KIA; ”Mesikämmen” Hilda Käkikoskelle 11.4.1886. HKA 326:62:2 SKS KIA; Maria Halsi Hilda Käkikoskelle 26.11.1888. HKA 325:12:1 SKS KIA.

⁴³⁹ Naemi Ingman Hilda Käkikoskelle 9.3.1888. HKA 325:58:2 SKS KIA.

tarpeensa ei tuottanut yhteyden täydellistävästä vastarakkautta: ” --- tahdon sitä myös saada”.⁴⁴⁰

Erikoiselta vaikuttava piirre tiiviin ystävyysuhteen hiipumisvaiheessa on uudesta ihastuksesta ja ihastumisen synnystä kertominen, jopa hyvinkin seikkaperäisesti. Lydia oli tavannut kesällä 1886 Tammisaarella ”kelvon, totisen, syvä-aatteisen tytön” nimeltään Hilma Lassenius, ja kirjoitti Hildalle, kuinka pitkällisen katselun ja punastelun jälkeen viimein seurasi tutustuminen, ja ”puhkesi esiin mitä kumpanenkin oli piiloittanut”. Seuraavassa kirjeessä kerrottiin yhdessä yöpymisestä. Tietty epäily tietojen arveluttavuudesta vastaanottajan kannalta näyttää jäytävän Lydian mieltä: ”Ehkä Sinun nyt tekisi mieli lähettää viime kirjeeni minulle takaisin, että mielitin mielipiteitäni ystävydestä. Mutta voin vakuuttaa Sinulle, että ne kyllä ovat entisellään.”⁴⁴¹ Natsu taas oli tutustunut syksyllä 1888 ”neiti Helenaan”, jonka kanssa vietetyistä ”herttaisista hetkistä” monine suukkosineen Natsu raportoi Hildalle muistaen toki huomioda myös vanhan ystävänsä: ”Olemme sinusta monesti jutelleet --- hän pitää sinusta hyvin paljon.”⁴⁴² On arvoitus, johtuiko Hildan juuri tuolloin ilmennyt vastaamattomuus kirjeisiin nimenomaan näistä tiedoista, ja oliko tällainen kertoilu ylipäättään aivan luonnollista kuulumisten vaihtoa, äärimmäisen avoimuuden periaatteen noudattamista vai kenties yritys herättää mustasukkaisuutta.

Siltalan tulkinnassa naisten välisen ystävyuden ihannellassa oli kyse hyväksyvistä vastavuoroisuudesta, jossa osapuolet saivat ilahduttaa toisiaan omana itsenään mutta myös levätä hyväksymisessä tekemättä mitään.⁴⁴³ Friberg toteaa, että Käkikosken oli jatkuvan itsensä ja muiden analysoinnin, Jumalan hyväksynnän etsimisen ja kiinnittymispelon vuoksi vaikea levätä ystävyysuhteissaan.⁴⁴⁴ Aineistoni runsaassa Hilda koskevassa materiaalissa loistaa yksi kohta, jossa Hilda tuntuu hetkellisesti saavuttaneen rauhan. Hän oli jatko-opiston jälkeisenä kesänä, tehtyään ”tulisten tentaamipuuhiin” jälkeen yli kuukauden tiiviisti suomennostyötä, saapunut Otilian kanssa Haikkoon erälle huvilalle. Natsu sai pian lukea:

”Miten ihanaa on elää! ajattelin. Kaunista ulkona, jotenkin tyyntä sisällä. Ei ole mitään valtaavia suruja, ei toivottomia sydämen taisteluita, ei tuskallisia epäilyksiä, ei toivotto-
muutta ---”⁴⁴⁵

Keskittyminen työhön ja konkreettinen välimatka suruja, taisteluita ja epäilyksiä aiheuttavaan

⁴⁴⁰ Lydia Stenbäck Otilia Stenbäckille 21.11.1884. K. 5, SSA, KA.

⁴⁴¹ Lydia Stenbäck Hilda Käkikoskelle 20.7., 6.8.1886. HKA 328:6:11,12 SKS KIA. Samasta ihastuksesta myös Lydia Stenbäck Anna Stenbäckille 16.7.1886. K. 5, SSA, KA.

⁴⁴² Natsu Piispanen Hilda Käkikoskelle 15.10.1888. HKA 327:20:34 SKS KIA.

⁴⁴³ Siltala 1999, 610.

⁴⁴⁴ Friberg 2005, 48.

⁴⁴⁵ Hilda Käkikoski Natsu Piispaselle 7.7.1888. HKA 323:9:1 SKS KIA.

ystäväjoukkoon näyttävät luoneen edellytykset sisäiselle tyyneydelle, mutta eräs Natun huomi-
oima seikka on vähintään yhtä oleellinen: ”Tiila tädin lempeä hoito on tehnyt sydämmellesi niin
hyvää --- ”.⁴⁴⁶ Vanhemman, äidillisen aseman omanneen naisen huolehtivassa vaikutuspiirissä
lepääminen tuli mahdolliseksi.

Tutkimieni jatkolaisten suhde ruumiilliseen läheisyyteen ja sen sanoittamiseen vaihteli
äärimmäisyydestä toiseen: jotkut eivät lähettäneet yhtä ainutta virtuaalista syleilyä tai suutelua,
kun taas joidenkin kirjeet täytyivät hellittelysanoista ja yhdessäolon sykehdyttävistä muistoista.
Useimmat läheisyydestä nauttineet eivät kyseenalaistaneet haluaan ja kaipaustaan eivätkä ko-
keneet tarvetta erillisyyteen, mutta muutamien kohdalla kehollisuuden ylle laskeutui
itsetutkiskelun ja kamppailun aikaansaama varjo. Etenkin voimakkaasti tunteva Hilda pyristeli
yhteydentarpeen ja itselle asetetun yksin pärjäämisen vaatimuksen ristiaallokossa todeten kerta
toisensa jälkeen olevansa loputtoman riippuvainen toisen läheisyydestä. Maarit Leskelä on
modernin yksilöllisyyden syntymistä Aino Kallaksen kohdalla tutkiessaan korostanut ”heik-
kouden”, toisiin tukeutuvuuden, kautta muotoutuvaa subjektia, vuorovaikutuksen olennaisuutta,
vastakohtana usein ihanteeksi nostetulle autonomiselle yksilölle. Itseyden rakentuminen toisen
kautta onkin näin mahdollista nähdä vahvuutena. Rakkauden kokemuksessa ”heikkous” kristal-
lisoituu; erilliset mielet ja ruumiit virittyvät sopusointuun, ja toisen tuntemaksi tuleminen auttaa
näkemään itsen. Toiseen ihmiseen kohdistuva halu onkin siis halua tulla tunnistetuksi.⁴⁴⁷
”Tahtoisin sulkea sinut syliini ja viihdyttää tulsia tunteitasi; olisimme hiljaa hiljaa vaan: sydän
vasten sydäntä, poski vasten poskea”⁴⁴⁸, soinnutteli Lydia Hildalle.

⁴⁴⁶ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 2.9.1888. HKA 327:20:32 SKS KIA.

⁴⁴⁷ Leskelä 2000, 217-219.

⁴⁴⁸ Lydia Stenbäck Hilda Käkikoskelle 25.7.1884. HKA 328:6:2 SKS KIA.

6. Tulevaisuus

”Hirmuinen ristiriitaisuus, joka seuraa naisen kohtaloa!”

Ester Elfving kirjoitti syyskuun alussa 1891 ystävälleen Hedvig Wählbergille:

”Eikö ole vähän koomillista, kun niin monta jatkolaista tänä kesänä on mennyt kihloihin? Kuopion laulujuhlassa tapasin M. Pelkosen ja hänen pastorinsa. He olivat niin iloisen näkösiä, että oikein teki hyvää katsoa. – Ja kuka olisi aavistanut, että O. Reijonen niin pian tarttuisi! Minä ainakin luulin, että hän sydämessään vähän halveksi toista sukupuolta, en ainakaan koskaan olisi voinut kuvata häntä semmoisissa oloissa, joihin hän nyt joutuu. Hänen sulhasensa, A. Fabritius, on maanviljelijä ja omistaa maatilan Liperissä – ajattele Olgaa oikeana maanemäntänä! Kuka olisi uskonut? – Kyllä hämmästyin vähän kun kuulin N.Grahnfeltin kihlauksesta, mutta hän ainakin tietää mitä tekee, kun siitä on ollut niin kauan kysymystä.”⁴⁴⁹

Esterin kihlaussumasta kepeästi käyttämä sana ”koomillista” kuvastaa jatko-opistossa vallinnutta, Godenhjelmien luomaa vapauden henkeä, jossa yksilön elämänvalintoja ei pyritty etukäteen ohjailemaan eikä jälkikäteen tuomitsemaan. Ottilian edustamalla opettajakutsumukseen liitetyvällä naimattomuuseetoksella oli varmasti oma vaikutuksensa, mutta vuosien 1881-1905 jatkolaisista n. 40 % avioitui – huomattava osa pian jatko-opiston jälkeen, opettajaopinnot suoritettuina. Godenhjelm kommentoi naimisiinmenoprosenttia kirjassaan suorastaan positiivisessa valossa: hänestä oli ”erittäin ilahuttavaa”, että ”perhe-elämäkin runsain määrin saa hyväksensä käyttää jatko-opiston antamaa sivistystä”.⁴⁵⁰ Vares toteaa, että vain täydellisesti opettajakutsumuksen sisäistänyt saattoi syyttää toista opettajaksi aikonutta väärästä valinnasta. Tällöinkin kriittiset mielipiteet ilmaistiin monesti asianosaiselle enemmän tai vähemmän verhotusti, mikä näkyy esimerkiksi Sulkusen käsittelemässä seminaarin käyneen ja yllättäen kihlautuneen Mandi Cantellin ystävien suhtautumisessa radikaaliin käänteeseen.⁴⁵¹

Tuomitsemisen sijaan jatkolaisten kihlauutisoinneista paistaakin usein syvä hämmästyminen. Kuka olisi uskonut -ihmettely liittyy yleisen yllätyksellisyyden lisäksi usein sulhaskandidaattien luonteeseen, elinoloihin tai ikään. Bertha Pipisen oli vaikea käsittää, kuinka Sigrid Enehjelmien ”vakavassa, juhlallisessa” kihlatussa ”vielä lempi sydämessä sykki”.⁴⁵² Ilta Bergroth yllätti lähimmät ystävänsä ja kohahdutti koko elinpiiriään sekä Helsingissä että Oulussa kihlautumalla heti opintojensa päättymistä seuraavana syksynä 43-vuotiaan tiedemiehen ja runoilijan Aukusti Valdemar Forsmanin (myöh. Koskimies) kanssa. ”Kuka olisi uskonut, että nuori kaunis Ilta ottaisi laulajan, joka on häntä itseään niin paljon vanhempi; lähti Wäinämöiselle Ainoksi”⁴⁵³,

⁴⁴⁹ Ester Elfving Hedvig Wählbergille 7.9.1891. K. 157, HSA, KA.

⁴⁵⁰ Godenhjelm 1912, 238-239.

⁴⁵¹ Vares 2005, 79; Sulkunen 1995, 14-15.

⁴⁵² Bertha Pipinen Hilda Käkikoskelle 20.4.1889. HKA 327:21:6 SKS KIA.

⁴⁵³ Edit Hällfors Jenny Simeliukselle 22.10.1899. A:1/70, JPA, KA. Ks. myös Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle

päivitteli Edit Hällfors. Aina uutinen ei kuitenkaan ollut suuri yllätys, mikä näkyy esimerkiksi Hilda Blomqvistin Hilja Hahnssonille kirjoittamista suorasukaisista sanoista Ellinor Wikströmin kihloista kuultuaan: ”Sinne meni sekin ylioppilaskokelas. Ja parasta olikin, sillä minusta ainakin, Ellinor sopii paremmin rouvaksi kuin ylioppilaaksi.”⁴⁵⁴

Ystävien ja tuttavien luonnetta sekä tehtyjä ja mahdollisia tulevia valintoja avioitumisen suhteen arvioitiin hyvinkin tarkasti; Ida Järvinen ja Hilja Hahnsson tekivät jopa listan niistä jatkolaisista, joiden eivät uskoneet menevän koskaan naimisiin – ja laskivat itsensä samaan joukkoon.⁴⁵⁵ Kihlautumiset näyttivät usein myös herättävän jonkinasteista pelkoa lähimmän ystävänkin menemisestä pian ”samaa tietä”, vaikka asia tokaistiinkin yleensä näennäisen huolettomaan tyyliin: ”Annahan toki pieni viittaus edeltäpäin, jotta en aivan ällistyisi, kun nimesi sanomalehdissä näen.”⁴⁵⁶ Bertha Pipisen Hilda Käkikoskelle osoittama leikillinen ”jääkäämme me kaksi uskollisiksi jatkolaisiksi”⁴⁵⁷ -vetoomus kertoo osaltaan myös tärkeäksi tulleen ystäväjoukon hupenemisen aiheuttamista tunteista. Kihlautuminen oli konkreettinen menetys toveripiirille, minkä huomasi myös Lydia Stenbäck heti ensimmäisenä syksynä jatko-opiston oltua toiminnassa vasta kaksi kuukautta: ”--- on eronnut näinä päivinä eräs hauskimpia tyttöjä meidän luokalta – Hilda Veijola Oulusta; hän on mennyt kihloihin l. kahleihin, jotka nyt vetävät häntä pois seurastamme. Oikein on ikävää ---”.⁴⁵⁸

Alun katkelmassa oleva Naemi Granfeltin kihlautumiseen liittyvä toteamus ”hän ainakin tietää mitä tekee” nousee erityisen merkitykselliseksi, kun sitä tarkastelee kirjoittaja Ester Elfvingin oman tilanteen valossa: hän oli keskellä kiihkeää ja hermoja koettelevaa prosessia, jossa suhde mieheen oli käynnistänyt perusteellisen itsetutkiskelun ja raastavan epävarmuuden kauden. Paras ystävä ja jatkoveri Hedvig Wählberg – joka samaisena kesänä oli mennyt kihloihin ”Jussinsa” (Kaarlo Juho Ståhlberg) kanssa – sai vastaanottaa osan tuskaisista ajatuksista, loput piirtyivät päiväkirjan sivuille.

Tutustuminen filosofian maisteri ja farmaseutti Karl Theofron Hällströmiin oli saanut Esterin

15.11.1899. A:2/28-29, JPA, KA ja Vilma Calamnius Jenny Simeliukselle 29.10.1899. A:3/45, JPA, KA.

⁴⁵⁴ Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 22.8.1898. Hilja Krohnin arkisto 536:79:10 SKS KIA.

⁴⁵⁵ Ida Järvinen Hilja Krohnille 2.4.1906. Hilja Krohnin arkisto 542:53:19 SKS KIA.

⁴⁵⁶ Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 22.8.1898. Hilja Krohnin arkisto 536:79:10 SKS KIA. Ks. myös Vilhelmiina Auer Selma Rytköselle 19.9.1897. A:34, ESA, KA; Bertha Pipinen Hilda Käkikoskelle 20.4.1889. HKA 327:21:6 SKS KIA; Edit Hällfors Jenny Simeliukselle 22.10.1899. A:1/70, JPA, KA; Vilma Calamnius Jenny Simeliukselle 29.10.1899. A:3/45, JPA, KA.

⁴⁵⁷ Bertha Pipinen Hilda Käkikoskelle 20.4.1889. HKA 327:21:6 SKS KIA

⁴⁵⁷ Bertha Pipinen Hilda Käkikoskelle 20.4.1889. HKA 327:21:6 SKS KIA

⁴⁵⁸ Lydia Stenbäck Anna Bährille 5.11.1881. K. 5, SSA, KA.

pohtimaan syvällisesti ensinnäkin rakkauden ja avioliiton olemusta ja ihannetta. Luettuaan Juhani Ahon Lastuista kuvauksia rakkaudesta, joka näyttäytyi ”tyhjänä, savun tapaisena” sisällään vain ”haihtuvaa mielialaa, hurmausta ja suloista uneksimista” hän ei enää ihmeteltyt, miksi avioliitot muuttuvat ”jokapäiväisiksi ja mehuttomiksi” ja keskustelunaiheet puolisoitten väliltä loppuvat. Rakkaudesta voi tulla todellista ja se voi säilyä vain, jos antautuu ensin ”reflekteeraamaan” itseään ja toista läpikotaisin. Vain ”kahden sielun itsetietoinen yhtyminen” yhteisen päämäärän saavuttamiseen saa aikaan kestävän rakkauden, jossa puoliset yhdessä pyrkivät ”jalostumiseen ja elintehtävänsä täyttämiseen” täydentäen näin toinen toistaan.⁴⁵⁹

Onnellisuuden mahdollisuuksia avioliitossa pohtivat myös muutamat muut aineistoni jatkolaiset; sysäyksenä mietintöihin toimi paitsi ympärillä tapahtuva pariutumisen myös ajan henki. 1880-1890 -luvuilla keskusteltiin ja kirjoitettiin paljon avioliiton heikkouksista, ja juuri puolisoitten välisen henkisen yhteyden puute nähtiin suurena syynä epäonnisiin liittoihin.⁴⁶⁰ Esterin tapaan esimerkiksi Lydia oli saanut ”surullisia käsitteitä avioelämästä” lukemastaan kirjallisuudesta. Hän seurasi läheltä Hilda-ystävän rakastumista teologi Kaarleen ja oli huolissaan, vaikka tiesi Hildan tutkivan itseään ja mielitettyään avoimin silmin: onnelliset ja sopusointuiset avioliitot olivat hänen mukaansa harvassa. Joitain vuosia myöhemmin Hilda itse oli huolehtijan roolissa sisarpuolensa yllättäin kihlauduttua ja korosti pontevasti perinpohjaista tutustumista ”näkyväisen ja ulkonaisen” sijasta toinen toisensa luonteisiin; vain niin puoliset voisivat rehellisesti auttaa toisiaan paremmissa pyrinnoissa.⁴⁶¹

Reflekteerauksen tuloksena Esterille selvisi kauhistuttava tosiasia: vaikka Karl Hällström oli ”hienoin sielu”, johon hän oli koskaan tutustunut, hän ei voisi antautua tälle ennen kuin luonteesta paljastuneet ratkaisevat ongelmat olisi voitettu. Karl oli Esterin mielestä heikko ja toimeton. Rakkaus saattoi versota vain pyrinnoissa ja toiminnassa, joten miehen täytyisi löytää elämänsä päämäärä ja toimia ”innolla sen elähtämänä”. Esterin muodostaman käsityksen mukaan Karlin suunnitelmat proviisorintutkinnon suorittamisesta ja apteekki-alasta olivat nimittäin innottomia eivätkä vastanneet hänen ominta luonnettaan ja taipumuksiaan; Esterin mielestä hänen olisi pitänyt kaikella tarmollaan yrittää saada harrastustasolla olleesta musiikki-alasta itselleen ammatti, sillä vain musiikista puhuttaessa ”koko hänen olentonsa” heräsi eloon. Koko syksyn 1891 ja seuraavan talven Ester toivoi ja rukoili päiväkirjassaan, että Karl

⁴⁵⁹ Ester Elfvingin päiväkirja 14.5.1891. K. 67, ESTA, KA.

⁴⁶⁰ Esim. Nieminen 1951, 29, 119; Vicinus 1985, 290-291.

⁴⁶¹ Lydia Stenbäck Hilda Käkikoskelle juhannusaattona 1884. HKA 328:6:1 SKS KIA; Hilda Käkikoski Amanda Eklundille 15.9.1888. Mk. 158, HKA, SKS KIA. Ks. myös esim. Ellinor Wikströmin päiväkirja 15.10.1893. K. 6, IPA, KA; Hilla Castrén Alma Hildéenille 23.12.1894. K. 35, HCA, KA.

osoittaisi asettaneensa päämääränsä korkealle ja omaavansa voimaa saavuttaa sen.⁴⁶² –

Mieheissä nähty innottomuus ei ollut vain Esterin yksityisajattelun aiheena, sillä jatko-opiston Tellervo-albumissa – juuri kyseiseltä vuodelta 1891 – nimimerkki ”E” käsittelee samaa teemaa pohjautuen Ahon romaaniin Yksin. Kirjoittajan mukaan päähenkilöä vaivasi innon ja jalojen pyrintöjen puute sekä särkynyt ja uupunut henki, eikä tällainen tyyppi ollut hänen mielestään poikkeus: ”blaseeratuin” kasvoin ja innottomin sydämin nuoret miehet haluavat naisten antautuvan heille, eikä takaisin annettavana ollut kuin heikkoja voimia ja tylsistyneitä tunteita. ”Voiko, ja saako nainen siihen tyytyä?” kysyy ”E”.⁴⁶³

Karlin heikkoudet eivät kuitenkaan olleet ainoa ongelma, joka Esterin mieltä suhteen jatkamisessa ja ajatuksessa mahdollisesta yhteiselämästä kalvoi. Hän oli ehtinyt jo syksyn mittaan kiintyä saamiinsa ensimmäisiin opetustöihin ja huomannut itsessään intoa, voimia ja kykyä – lisäksi tarjolle näytti tulevan muitakin kiinnostavia tehtäviä. Kaiken tämän ”ihanan ja avaran työalan” jättäminen ja vapaasti ja ”itsemääräävästi” toimimisen loppuminen alkoikin tuntua yhä vaikeammalta. Ester epäili, voisiko hän tuntea itseään tyydytetyksi sillä elämän alalla ja niissä oloissa, joihin Karl hänet veisi, mutta ”sydänkammioista sijan anastanut” voimakas tunne veti kuitenkin tähän tuntemattomaan suuntaan. ”Hirmuinen ristiriitaisuus, joka seuraa naisen kohtaloa! – Mikä sinut sovittaa?” Hedvig, jonka puoleen Ester epätoivoisena kääntyi, tarkasteli vapausteemaa vastikään onnellisesti kihlautuneen näkökulmasta. Hän tunsi vahvasti, että syvän sielunyhteyden ja yhdessä kehittymisen ytimessä puoliset olivat edelleen vapaita persoonia ja että miehensä hyvässä ohjauksessa hänellä oli mahdollisuus todella löytää itsensä ja ”kungstankensa”. Hänestä ei tulisi kopiota miehestä vaan itsenäinen ihminen, joka tietää mitä haluaa ja miksi niin haluaa.⁴⁶⁴

Esterin tuska työn menettämisestä ja ilmaukset halusta olla vapaa ja itsenäinen näyttäytyvät tutkimieni jatkolaisten joukossa poikkeuksellisen voimakkaina. Esimerkiksi Iltasta tuntui kyllä ikävältä *sulhon vaatiessa* erota oppilaistaan ja hän koki että miehelle lupautuessa pitää luopua paljosta, mutta sopeutuminen ajatukseen kävi suhteellisen kivuttomasti, ja pian hän jo iloitsi Valdemarilta saamistaan ”pianiinosta ja Singerin masiinasta”.⁴⁶⁵ Esterin kohdalla ollaan kaikin tavoin kaukana alistumiseen perustuvasta naiskuvasta ja perinteisestä, vielä vallitsevana olevas-

⁴⁶² Ester Elfvingin päiväkirja 14.5.1891, 14.11., 1.12.1891, 18.2.1892. K. 67, ESTA, KA.

⁴⁶³ Tellervo 1891, 194 (nimimerkki E.). Samasta teemasta myös Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 8.2.1899. A:2/28-29, JPA, KA.

⁴⁶⁴ Ester Elfvingin päiväkirja 24.10., 17.11.1891. K. 67, ESTA, KA; Ester Elfving Hedvig Wählbergille 23.11.(1891). K. 157, HSA; Hedvig Wählberg Ester Elfvingille 23.11., 28.11.1891. K. 46, ESTA, KA.

⁴⁶⁵ Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 15.11.1899. A:2/28-29, JPA, KA.

ta aviosuhdedynamiikasta, jossa nainen passiivisesti myötäilee miestä. 1800-luvun lopulla oli-kin osana yhteiskunnan yleistä individuaatioprosessia muotoutumassa toveruuteen ja henkiseen tasaveroisuuteen perustuva avioliittomalli, jonka perustana oli tietoisuus itsestä yksilönä ja sen suhteesta toiseen.⁴⁶⁶ Jatko-opistossa tätä uudenlaista ajatusta aviosuhteesta kahden tasa-arvoisen ja itsenäisen ihmisen tunnesiteenä edusti Vasenius.⁴⁶⁷ Godenhjelm otti naiskasvatuskysymyksen yhteydessä kantaa aviopuolisoiden suhteesta käytyyn keskusteluun toteamalla, että sivistynyt mies voi saada sivistyneestä naisesta vertaisensa kumppanin, joka ymmärtää hänen rientoinsa.⁴⁶⁸ Sovinnaisiin käsityksiin vahvasti nojaava Rein taas koki tarpeelliseksi muistuttaa, että mies saattaa pitää lempeää ja nöyrää naista parempana kuin ”ponteavaa ja itsehensä luottavaa”; itsenäisyys verotti rakastettavuutta.⁴⁶⁹ Nämä hieman vanhemmat kollegat tarkastelivat kumpikin asiaa miehen näkökulmasta; Vaseniuksen ajatuksissa sen sijaan oli keskiössä nainen ja hänen kasvunsa itsetietoisuuteen. Ester vaikuttaakin olleen kasvussa jo hyvin pitkällä: hän vaati miehen paitsi muokkaavan omaa luonnettaan myös ymmärtävän *hänen rientoinsa*.

Gay on nostanut 1800-luvun lopusta esimerkkejä naisista, jotka olivat nirsoja miesten suhteen, halusivat säilyttää itsenäisyytensä ja vaativat että mies jakaa heidän intressinsä. Eräs heistä kiteytti tuskansa kysymykseen, miksi naiselle on ylipäättään annettu sekä lahjakkuutta että rak- kautta, kun niitä molempia ei kuitenkaan pysty elämässä täysipainoisesti toteuttamaan.⁴⁷⁰ ”Hirmuinen ristiriitaisuus”, joka Esterinkin sai epätoivoiseksi, ravisteli myös Sulkusen tutkimaa Mandi Cantellia. Hän joutui yllättävän kosinnan seurauksena käymään repivän taistelun paitsi sisäistämänsä opettajankutsumuksen ja toisaalta houkuttelevaksi nousseen vaimon kutsumuksen välillä myös hengellisyyden alueella: miehen olisi pitänyt muuttaa uskonelämänsä Mandille kelpaavampaan suuntaan. Sulkunen tulkitsee uskonnollisten vaatimusten ankaruuden ilmen- tävän ratkaisun teon sietämätöntä vaikeutta; Mandi tavoitteli ehdoillaan ehkä sovitusta omalle syyllisyyttäkkin aiheuttaneelle luopumiselleen nuoruutensa kutsumuksesta. Hengellisen elämän yhteensovittamisen epäonnistumisesta huolimatta Mandi päätyi lopulta valitsemaan vaimon osan, mutta pyrki pitämään kiinni jo omaksumastaan itsenäisestä naisroolista.⁴⁷¹ Ester, jonka vaatimukset miehen luonteenheikkouksien korjaamisesta voi samoin nähdä osana oman luopumisprosessin vaikeutta, sovitteli kevään tullen mielensä riitasoinnut – ”meillä on vir-

⁴⁶⁶ Sulkunen 1995, 54. Ks myös esim. Pedersen 1987, 318-319; Vicinus 1985, 290-291. Naisen alistumisesta avio- liitossa esim. Frykman ja Löfgren 1979, 85; Häggman 1994, 100-102; Räisänen 1995, 85-90.

⁴⁶⁷ Häggman 1994, 132-133.

⁴⁶⁸ Valvoja 1883, 103-105. ”Naissivistys ja naisopistot I.” B.F. Godenhjelm.

⁴⁶⁹ Valvoja 1883, 672. ”Naisten valituksista” Th. Rein. - Vasenius ja Rein kiistelivät lehtien palstoilla naisasiasta. Häggman 1994, 131-132.

⁴⁷⁰ Gay 1995, 339-340; Gay 1984, 432-433.

⁴⁷¹ Sulkunen 1995, 29, 54-55.

heemme voitettavina kumpaisellakin” – ja kertoi sydän täynnä iloa ja rauhaa Hedvigille, että liitolla on nyt vahva perustus, molemminpuolinen ”förståelse” ja rakkaus. Kaikki pelot ja epäilykset vihdoin Karlille avoimesti puhuttuaan hän oli tullut vakuuttuneeksi, että saisi tulevaisuudessakin elää sellaista elämää, joka häntä ”täydelleen tyydyttää”: ”Miten erilaiselta mahtaisi tuntua, jos sormus riistäisi minulta vapauden ja tasa-arvoisuuden. Nyt olen yhtä itsenäinen kuin ennen ja persoonallisuuteni saa minussa kehittyä niin pitkälle kuin suinkin voi.”⁴⁷² Varsin modernina miehenä näyttäytyvän Karlin Esterille antamat lupaukset ”vapaasta tiestä kehitykseen ja työhön”⁴⁷³ eivät olleet sanahelinää: tulevina vuosina Ester toimi muun muassa jatko-opiston ruotsin kielen ja kirjallisuuden opettajana Vaseniuksen rinnalla.⁴⁷⁴ Siltalan sanoin: subjektin saattoi tunnistaa vain toinen subjekti.⁴⁷⁵

Suuremmalla osalla aineistoni jatkolaisista, jotka kävivät läpi pidemmän tai lyhyemmän sisäisen taistelun miesasian suhteen, lopputulos oli toinen. Yhtenä syynä pidättäytymiseen olivat juuri Mandin tapauksessa esiin tulleet uskonnollisuudesta kumpuavat vaatimukset: Naemi Ingman kertoi veljelleen repineensä rakastamansa miehen sydämestään, koska tämä ei rakastanut Herraa. Helppoa se ei ollut ollut, mutta Naemi ei halunnut tinkiä tärkeimmästään. Hän halusi olla ”puhdas Kristuksen morsian” vaikka ruumis ja sielu kärsisivät; Kristus pystyisi tyydyttämään hänen tarpeensa.⁴⁷⁶ Toisinaan kyse oli yksinkertaisesti riittävän rakkaudentunteen puuttumisesta, kuten Alma Hildénin ja Hilla Castrénin tapauksissa. Ystävykset painivat koko jatko-opistoajan ja vuosia sen jälkeenkin ”Kaarlon” ja ”Kyöstin” aiheuttamien ailahtelevien mielenliikkeiden kanssa ja janosivat apua toisiltaan. Tunteita ruodittiin perinpohjaisesti ja ratkaisua pohdittaessa käytiin läpi myös järkisyyt; puntariin joutuivat niin kotitaloustaito, terveys kuin taloudelliset seikatkin. Vaikka lopulta aikaansaatu päätös kirveli, tuntui se kuitenkin oikealta: todellinen nainen ei halua vain olla miehelle mieliksi ja näin uhrata itseään.⁴⁷⁷

Haluun pysytellä yksin vaikutti joissain tapauksissa jo varhaisessa vaiheessa muodostunut käsitys itsestä naimattomana. Esimerkiksi Hilda Käkikoski oli tuntenut jo hyvin nuorena olevansa ”epänaisellinen olento, jota ei voida rakastaa, joka ei ketään voisi tehdä onnelliseksi”,

⁴⁷² Ester Elfving Hedvig Wählbergille 7.7.1892. K. 157, HSA, KA; Ester Elfvingin päiväkirja 22.2.1892 ja kesäkuu 1892. K. 67, ESTA, KA. Naisen halusta säilyttää avioiduttuakin oma älyllinen identiteetti ks. esim. Rönholm 1999, 183; Copelman 1996, 176-177, 181.

⁴⁷³ Ester Elfving Hedvig Wählbergille joulukuu (1892). K. 157, HSA, KA.

⁴⁷⁴ Godenhjelm 1912, 122.

⁴⁷⁵ Siltala 1999, 570.

⁴⁷⁶ Naemi Ingman Santeri Ingmanille 9.4.1891. K. 10, IPA, KA. Ks. myös Naemi Ingman Lilli Rainiolle 24.4.1888. Lilius-suvun arkisto, 446:92:13 SKS KIA. Ks. myös Ollila 1998, 64-65.

⁴⁷⁷ Hilla Castrén Alma Hildénille vuosina 1893-1902. K. 35, HCA, KA.

minkä takia hän taisteli vuosikausia teologian opiskelija Kaarleen kohdistunutta ihastumisen tunnetta vastaan. Jossain vaiheessa hän kuitenkin tuli siihen – myöhemmin virheelliseksi huo- maamaansa – käsitykseen, että hänen ”salaiseen lempeensä” oli vastattu, jolloin sisäinen kamppailu sai aivan uudet mittasuhteet: ”kuka olen, mikä on päämääräni” -havahtuminen törmäsi ”synti on vastustaa taivaan tulta” -pelkoon. Epätoivoinen tuskailu sai yhtäkkiä järky- tyksen- ja helpotuksensekaisen lopun, kun posti toi pienen paperilapun, jossa oli Kaarlen ja ”vieraan neiden” nimet.⁴⁷⁸ Ottilian saatua tietää oppilaansa kokemasta sieluntaistelusta ja sen lopputuloksesta hän lohdutti omiin kokemuksiinsa pohjaten, että Hilda tulee vielä löytämään onnen täydellisempänä kuin millaisena se ”yksitysonnen” toteutuessa olisi ilmentynyt. Ottilial- la oli ennen seminaariin menoaan ollut pettymykseen johtaneita haaveita erään Gustaf Johans- sonin (tuleva arkkipiispa) suhteen, mutta opettajakutsumuksen vahvistuttua hän oli ”kiittänyt Herraa”, että silloinen oma tahto ei toteutunut. Myöhemmin ilmaantuneiden kosijoiden aikaan- saama houkutus oli Tuulion mukaan lyhytaikainen; tarvittiin vain yksi valvottu yö.⁴⁷⁹

Tavattuaan Kaarlen yllättäen monta vuotta myöhemmin, raittiuskokouksessa kesällä 1888, Hilda kirjoitti Natulle kuinka kummallista oli katsella ajassa taaksepäin ja muistella noita monivuotisia tuskallisia taisteluita; nyt oli kaikki hyvin, eikä hänellä ollut mitään toiveita siitä, että suhde olisi muu kuin ystävyysuhde. Hildan vaiheista tietoinen mutta itse miesten suhteen aivan kokematon Natu oli puolestaan juuri edellisenä keväänä uskaltanut kertomaan Hildalle haluavansa hänkin ehkä joskus saada tuntea, millaista olisi rakastaa miestä.⁴⁸⁰ Kesällä eräs ”nuori herra” – ”kunnan mies kaikenpuolisesti, uskonnollismielinen ja puhdas” – olikin sitten halunnut viettää hänen kanssaan aikaa: puutarhan ”kiikkulaudalla” istuen oli ahkerasti juteltu. Kun mies yhtäkkiä olikin ehdottanut lähemmän tuttavuuden tekemistä, Natu oli säikähtänyt, rientänyt kamariinsa ja joutunut kuumeisen pelon ja ahdistuksen valtaan. Ajatuksen taas kul- kiessa hän oli saanut kirkastuskokemuksen:

”Sain nim. yht’äkkiä katsoa syvälle omaan sydämmeeni, ja huomasin että pitää mun paljon, paljon rakastaa ennenkuin saattaisin asettaa kaikki entiset rakkaani, vanhemmat, sisaret, ystävät, kaikki tyyni toiseen sijaan. Ell’ei Herra tuommoista ihmeellistä tunnetta syyttä- mällä sydämmeeni viittaa mulle tietä, niin kuljen niin, niin mielelläni yksinäni elämän mat- kan. --- Oli tuo vähän kamalata. – Mitä Käki tästä arvelee, kun Pitukin jo on tuommoista

⁴⁷⁸ Hilda Käkikosken päiväkirja 11.5.,16.5.1881, 15.2.1884. K. Ila, HKA, SKS KIA; Hilda Käkikoski Lydia Stenbäckille 14.3.1885. HKA 323:23:3 SKS KIA; Hilda Käkikoski Ottilia Stenbäckille 15.3.1885. HKA 323:24:1 SKS KIA. – Hildan naimattomuuspäätöksestä ja naisellisuuden saamasta kolauksesta Kaarlen kihlautuessa myös Juvonen 1994, 36-40.

⁴⁷⁹ Ottilia Stenbäck Hilda Käkikoskelle huhtikuu 1885. HKA 328:7:11 SKS KIA; Tuulio 1950, 51, 58-59, 111. Esim. Lucina Hagmanilla samankaltainen ajatus naimattomuusvalintansa siunauksellisuudesta Ollila 1998, 66. Vaikeudesta kestää oman tahdon toteutumattomuutta Ottilia Stenbäckin päiväkirja 8.11.1871. K. 10, SSA, KA.

⁴⁸⁰ Hilda Käkikoski Natu Piispasselle 7.7.1888. HKA 323:9:1 SKS KIA; Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 7.4.1888, HKA 327:20:24 SKS KIA.

kokenut?”⁴⁸¹

Toiseen sijaan joutuminen saattoi ystävälle olla yhtä suuri koettelemus kuin avioituvalla irtautuminen tutusta elämänpiiristä. Naemi oli joutunut jo Sigrid Enehjelmin kohdalla toteamaan, että kihlautuneet ovat ”kuin kuolleet ystävilleen”, ja ”Mandiansa” (alun lainauksessa mainittu M. Pelkonen) hän ei olisi halunnut millään ”antaa pois” – ainakaan kenellekään muulle kuin omalle veljelleen. Hilla tunsu hetkittäin suurta epätoivoa Alman pohtiessa vielä omaa ratkaisuaan ja kirjoitti kuvitelleensa jo, että saisi olla ystävän kanssa ikuisesti: ”kun hän sinut saa, olet minulle menetetty --- se käy aina niin”.⁴⁸² Yllä humoristisena esiintuotuun ”jääkäämme me kaksi uskollisiksi jatkolaisiksi” – ajatukseenkin sisältyi myös todellinen, henkilökohtainen pelko ystävän menettämisestä ja toisaalta unelma yhteisestä tulevaisuudesta: Bertha maalaili samassa yhteydessä kuvaa hänestä ja Hildasta asumassa yhdessä.⁴⁸³ Vares on tulkinut, että vaikka pettymyksen tunne ystävän avioituessa oli luonnollinen, se ei ollut moraalisesti aivan luvallinen, sillä naisen ”ylin” kutsumus oli edelleen tulla aviovaimoksi ja äidiksi: olisi ollut itsekästä varata ystävä itselle tällaisen ylevän tehtävän sijaan.⁴⁸⁴ Eriytyminen perinteisestä naisen elämäkulusta vaati vahvaa minuutta, joka näyttäytyy Molariuksen mukaan paitsi yksilöllisen tietoisuuden voimistumisena myös toleranssin kasvuna muiden ratkaisuja kohtaan.⁴⁸⁵ Hallitusta mielestä kertoi siis kyky tuntea myös vilpittömästi iloa toisen onnesta, mikä joidenkin jatkolaisten reaktioissa toteutuukin.

Toive asumisesta yhdessä ystävän kanssa kumpusi naimattomuuden valitsemiseen liittyvään pelkoon yksinäisyydestä; koska sekä perhettä että uraa ei ollut mahdollista saada, oli päätöksenteossa läsnä kohtalokkaan lopullisuuden tunne. Naisten välinen syvä yhteys ja toisilleen antama tuki oli useimmille välttämätön voimavara, jota ilman suurta rohkeutta vaativaa virkanaiseuden valintaa naimattomuuden ja perheettömyyden seurauksineen olisi ollut vielä vaikeampi tehdä. Yhteisöllisyyteen kasvaneiden pelko yksinäjämisestä osoittautui useimmissa tapauksissa turhaksi: oman ”perheen” saattoi perustaa paitsi asumalla ystävän tai sukulaisen kanssa myös ottamalla – joko omasta halusta tai olosuhteiden pakosta – hoidettavakseen sukulais- tai kasvatilapsia.⁴⁸⁶ Aineistossani tämä näkyy koko laajuudessaan Selman ja Maijun kohdalla: ollessaan

⁴⁸¹ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 2.9.1888. HKA 327:20:32 SKS KIA.

⁴⁸² Naemi Ingman Santeri Ingmanille 21.11.1890. K. 10, IPA, KA; Hilla Castrén Alma Hildéenille 1.1.1902. K. 35, HCA, KA. Ystävyysuhteen joutumisesta koetukselle toisen avioituessa esim. Ollila 1998, 135-136; Rönnholm 1999, 181-182; Kortelainen 2006, 28.

⁴⁸³ Bertha Pipinen Hilda Käkikoskelle 20.4.1889. HKA 327:21:6 SKS KIA.

⁴⁸⁴ Vares 2005, 79. Naisen ylimmästä kutsumuksesta esim. Ottilia Stenbäck Anna Stenbäckille todennäk. 23.7.1883. K. 18, SSA, KA; Signe Willberg Selma Rytököselle 2.9.1897. A:34, ESA, KA.

⁴⁸⁵ Molarius 1997, 302.

⁴⁸⁶ Ks. esim. Ollila 1998, 96-105, 114-115; Rönnholm 1999, 117-118; Sulkunen 1995, 36-37; Vicinus 1985, 41-44.

yhtä aikaa opettajina Haminassa heidän yhteisessä kodissaan asui koulua käyviä Maijun nuorempia sisaruksia, ja myöhemmin Selma ryhtyi Hertta-siskonsa kuoltua sijaisäidiksi kuudelle orvoksi jääneelle lapselle.⁴⁸⁷

Vaikka naimattomuus 1800-luvun lopussa edelleen oli myös kohtalonomainen tila, johon erinäisistä syistä ajaututtiin – esimerkiksi Ollilan tutkima joensuulainen käsityöopettaja Emilia Hällström oli ollut kiinnostunut sittemmin Esterin naineesta serkustaan Karlista ja eräästä toisesta apteekkialan miehestä, mutta toiveet raukesivat⁴⁸⁸ – oli se yhä useammin tietoinen päätös. Naimattomuuteen oli naisten työntekomahdollisuuksien lisääntyessä alettu liittää positiivisia piirteitä⁴⁸⁹, mikä monien jatkolaistenkin ajatusmaailmassa on selkeästi nähtävissä. Avioitumisen lopulta valinnut Ester kiteytti yksin jäämisen houkuttelevimman sisällön ajattellessaan tilannetta, jossa hänen ja Karlin yhteensopivuusongelma jäisi ratkaisematta: ”Olenhan silloin valinnut ”paremman puolen”. Jään vapaaksi, saan toimia laajalla alalla, saan kehittyä johonkin ihanaan elintehtävään.”⁴⁹⁰ Naimattomuusvalinta näyttäytyy tutkimieni jatkolaisten kohdalla eri syiden pohjalta tehtynä vahvana yksilön ratkaisuna, johon päätymissä olennaisena tekijänä oli tietoisuus omista kyvyistä ja haluista sekä usein myös kirkas näkyvä tulevaan tärkeäksi koettuun elämäntehtävään. Muutamien avioituneidenkin kohdalla nähty tinkimättömyys itseä tyydyttävän aviomiehen ja oman henkisen kehittymisen suhteen on vahva todiste syvästi sisäistetystä uskosta naisen todelliseen mahdollisuuteen valita, mitä jatko-opiston avara henkinen ilmapiiri oli osaltaan ollut herättämässä tai vahvistamassa.

”Edessä loistava pedagoogin baana”

”Luuletko, että tästä lapsesta koskaan opettajaa tulee? Itse sitä ainakin suuresti epäilen. Tuntuu siltä kun en lainkaan olisi kehittynyt vaan olisin aivan samalla asteella kuin tänne tullessani. Ja, entä tietoni pintapuolisuus sitten! --- opetukseni on väritöntä, elotonta ja kaikin puolin puutteellista, en voi antaa oppilailleni puoletkaan siitä mitä tahtoisin antaa. --- Väliin tuntuukin siltä, että tekisin oikeammin valita itselleni uusi työala, joka olisi vähemmän vastuunalainen. Mutta mikä?”⁴⁹¹

Ensimmäisessä opettajanpaikassaan Hämeenlinnassa syksyllä 1898 aloittanut Hilda Blomqvist oli lokakuuhun mennessä täynnä epäilyä kykyjensä riittämisestä. Tunne monin eri tavoin ilme-

⁴⁸⁷ Maiju Pöyhönen Selma Rytöselle (todennäk. toukokuu) 1902. A:34, ESA, KA; Johan Pöyhönen Maiju Pöyhöselle 27.5.1902. IAe, MPA, KA; Maiju Pöyhönen Johan ja Nora Pöyhöselle 4.12.1902. IAa:4/35, APA, KA; Hertta Kyyrö Selma Rytöselle 14.10.1926. A:34, ESA, KA; Anders Josef Europaeuksen jälkeläisten sukumatrikeli 1994, 80.

⁴⁸⁸ Ollila 1998, 60-61.

⁴⁸⁹ Ks. esim. Gleadle 2001, 184; Kent 1990, 83-84; Rönnholm 1999, 120; Vicinus 1985, 18, 37; Jallinoja 1983, 83.

⁴⁹⁰ Ester Elfvingin päiväkirja 1.12.1891. K. 67, ESTA, KA.

⁴⁹¹ Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 16.10.1898. Hilja Krohnin arkisto536:79:14 SKS KIA.

nevästä puutteellisuudesta ja syvä epävarmuus ylipäättään itsen sopivuudesta opettajaksi leimasi huomattavan monen muunkin aineistoni jatkolaisen varhaisia työkokemuksia. Jatko-opistoaikaa ennen ja sen aikanakin vallinnut innostus ja varmuus suhteessa tulevaan tärkeään tehtävään tuntui useassa tapauksessa laimenneen tai hävinneen kokonaan ja vaihtuneen lamaanukseksi tai jopa ahdistukseksi. Koska näin voimakkaan muutoksen taustalla ei liene ollut pelkkä itsekriittisen analysoinnin voimistuminen, herää kysymys, oliko opettajaopintojen sisällössä tai toteutuksessa kenties jotain, joka oli omiaan horjuttamaan uskoa itseän ja omaan tulevaisuuteen opettajana.

Kolmantena eli viimeisenä opintovuotena oli opettajatodistuksen saamiseen tähtäävillä – joita oli valtaosa kaikista jatkolaisista – edellisistä vapaaseen valintaan perustuvista vuosista poikkeava, säännöllinen ja määrätty opinto-ohjelma. Silloin oli tarkoitus keskittyä aineista vain kasvatukseen, tehdä ”valmistavia” opetusharjoituksia, tutustua omien aineiden opetusmenetelmiin, kuunnella vähintään 100 tuntia opetusta tyttökoulussa ja pitää kolme harjoitustuntia kussakin aineessa. Harjoitustunneilla oli jatko-opiston kyseisen aineen opettajan ja jatkotovereiden lisäksi läsnä yksi jäsen Pedagogisesta johtokunnasta, jonka muodostivat Godenhjelm-pariskunta sekä kasvatustieteen opettaja ja tyttökoulun johtajatar Otilia Stenbäck. Tuntien jälkeen pidettiin ”kriittikki”, johon kaikki läsnäolijat saivat ottaa osaa.⁴⁹²

Kasvatukseen perehtymisessä käytetyistä suomenkielisistä kirjoista pitkäaikaisimmaksi näyttää tutkittavana ajankohtana nousseen Z. J. Cleven Koulujen kasvatustieteen O. Wallinin Kansakoulun yleinen kasvatustieteen- ja opetustieteen oli tärkeänä opintolähteenä noin vuosikymmenen ajan: niin kasvatustieteen kuin muidenkin tieteenalojen oppikirjoja oli 1880-luvulla vielä niukasti saatavilla. Jatkolaisista moni itse asiassa sijoittui lopulta kansakoulualalle, joten kirjan anti siltäkin osin puolusti paikkaansa. Uudet oppikirjat pääsivät heti ilmestyttyään käyttöön: 90-luvun puolivälistä lähtien jatkolaisten kasvatustieteen lukulistalle nousi M. Johnssonin Kasvatustieteen luennoita -kokoomateos.⁴⁹³ Sekä oppikirjojen seikkaperäisten neuvojen ja vaatimusten että arviointien konkreettisten käytännön tilannekuvien perusteella muodostuu kuva opettajuudelle ja opettajan persoonalle asetetuista ihanteista.

⁴⁹² Godenhjelm 1912, s. 137, 192-193; HSJ 1929, 86. – Harjoitustuntien arvioinnista ei ole säilynyt lähteitä, joten pohjaan käsitykseni arvioinnin perusteista Arvostelupöytäkirjoihin ja Pedagogisen johtokunnan pöytäkirjoihin, joissa arvioidaan ns. käytöllistä koetta suorittaneiden näyttötunteja. Jatko-opiston siirryttyä valtion haltuun v. 1886 alettiin siellä näet määräysten mukaisesti järjestää käytöllisiä kokeita, joiden läpäiseminen hyväksytysti oikeutti viranhakuun valtion tyttökouluissa. Godenhjelm 1912, 198. – Oletukseni siis on, että harjoitustuntien ja käytöllisten kokeiden arvostelussa kiinnitettiin huomiota samantyyppisiin seikkoihin; olivathan arvioijina toimivat henkilötkin aivan samoja.

⁴⁹³ Godenhjelm 1912, 158-160. Ensimmäisinä vuosina käytössä oli myös H. R. Rüeegin Kasvatustieteen oppikirja.

Hildan kokemus opetuksensa väriltömyydestä ja elottomuudesta sekä kaikinpuolisesta puutteellisuudesta peilautuu koetuntien arvosteluissa toistuvasti korostettuihin huomioihin opettajan persoonan ja esityksen luomasta yleisvaikutelmasta. Kokelas sai tuntea työnsä onnistuneeksi, jos hänen tuntiaan kuvattiin sanoilla ”sujuva ja hauska”, ”vilkas ja johdonmukainen”, ”virkeä ja varma”. Sen sijaan vähemmän imartelevia olivat lausunnot ”hidas ja ykstoikkonen”, ”ikävä ja pedanttinen”, ”hermostunut ja hätiköivä”, ”köyhä ja kuiva”.⁴⁹⁴ Vilkkkaus oli yksi kiitetyimmistä ominaisuuksista, ja koska siihen tai sen puutteeseen kiinnitettiin runsaasti huomiota, yrittivät kokelaat saavuttaa sen vaikka väkisin: ” --- tunti epätasainen: opettaja tavoitteli vilkkautta, mutta meni liikoisiin ---”.⁴⁹⁵ Vilkkkaus liittyi opettajan oikeanlaisen mielenlaadun vaatimukseen, joita kasvatusoppien kirjoittajakin peräänkuuluttivat: Johnsson painottaa, että opetuksen tulee herättää iloista ja reipasta tunnetta; Wallin lukee tarvittaviin ominaisuuksiin raittiin ja hilpeän mielenlaadun ja Cleve iloisen ja suruttoman mielialan.⁴⁹⁶ Tämän oli Selma Rytkönenkin jo valmistavien opetusharjoitusten aikana huomannut: ”Kaikista muistutetaan, siitakin onko käytös kyllin puoleensa vetävä”⁴⁹⁷, kirjoitti hän kotiin.

Hilda Käkikoski oli muutaman viikon kolmatta opintovuotta käytyään tullut siihen tulokseen, että ”opettajakisällinä” oleminen tulee olemaan tärkeää mutta raskasta aikaa.⁴⁹⁸ Lokakuussa harjoitustuntien alkamisen aattona hän oli pelonsekaisen tietoinen monista konkreettisista mahdollisuuksista epäonnistua:

” --- alkaa jo meillä opettajantoimet. Minä en ole vielä yhtään kertaa astunut luokan eteen, sillä ensi tiistaina on ensimmäinen tuntini. Pelkään kovin, kun pitää astua suuren luokan eteen, kaikki kumppanit, useimmat opettajat kuuntelemassa pitkin seiniä ja kaikki virheet kirjoitetaan muistoon ja tunnin loputtua luetaan esiin. Siinä tulee virhettä jos jonkinlaista: mikä on sanonut olis, kun piti sanoa olisi, mikä on puhunut liian hiljaa, mikä on unohtanut jonkun oppilaan kysymyksettä, mikä viitannut karttakepillä oppilaita sensijaan, että olisi sanonut nimen. --- Saa nähdä, minkä virheen minä teen.”⁴⁹⁹

Hildan mainitsemat moitteet liittyvät puhumisen taitoon, jonka arvioinnissa sujuvuuden ja selkeyden lisäksi korostui oikeakielisyys: monet kokelaat olivat alkuperältään ruotsinkielisiä eivätkä välttämättä hallinneet suomea läheskään täydellisesti. ”Teki hirmuisia kielivirheitä”,

– Vuosien 1881-1905 jatkolaisista opettajina toimi 396, joista kansakouluissa 126. Godenhjelm 1912, 237-238.

⁴⁹⁴ Sanat on poimittu Arvostelupöytäkirjoista (Arv. pk.) ja Jatko-opiston pedagogisen johtokunnan pöytäkirjoista (Ped. joht. pk), HSJA, KA.

⁴⁹⁵ Ar. pk. 14.10.1889. HSJA, KA.

⁴⁹⁶ Johnsson 1895, 82; Wallin 1883, 297; Cleve 1886, 379.

⁴⁹⁷ Selma Rytkönen Aron Rytköselle 27.9. (1896.) A:7, ESA, KA.

⁴⁹⁸ Hilda Käkikoski Amanda Eklundille 18.9.1887. Mk. 158, HKA, SKS KIA.

⁴⁹⁹ Hilda Käkikoski Amanda Eklundille 8.10.1887. Mk. 158, HKA, SKS KIA.

saatettiin arvosteluun kirjata.⁵⁰⁰ Jatko-opistossa oltiin luonnollisesti tarkkoja juuri tässä asiassa; pitihän sieltä valmistuneista tulla nimenomaan suomenkielisten koulujen opettajia ja esimerkiksi kielen taitajia. Sekään ei silti vielä riittänyt, että oppilas ymmärsi opettajan puhetta ”ei ainoastaan sanain, vaan myös merkityksen ja sisällisen asun puolesta”, vaan esitystä oli osattava elävöittää hauskoilla kertomuksilla, vertauksilla ja kuvauksilla; opettajan puheenparren tuli olla ”osoite hänen ajatustensa rikkaudesta ja vilkkaudesta”.⁵⁰¹

Tulevien aineenopettajien kohdalla kaiken perustana oli luonnollisesti oman alan tietojen moitteeton hallinta, mutta sen pohjalta oli kyettävä kohoamaan syvällisemmälle henkiselle tasolle. Alussa siteeratussa kirjeessä Hilda Blomqvist tuskaili tietojensa pintapuolisuuutta: jatko-opistosta saadut kiitettävät ja hyvin kiitettävät arvosanat tuntuivat nyt mitättömiltä, kun kysyttiin *tosi* tietoa. Esimerkiksi historian opetuksessa hän oli mielestään vailla ”kehittyntä, kypsyyntä ajatus- ja arvostelun kykyä”. ”Se vaatii lujaa siveellistä maailmankatsomusta --- mistä minä sen otan?” parahti hän Hilja-ystävälle. Cleven kirjasta Hilda lienee lukenut, että tieteilin sivistys yksinään ei riitä, vaan opettajan on omistettava tiedot omakseen, jotta niistä tulisi olennainen osa hänen persoonallisuuttaan ja jotta hänen itsenäinen arvostelukykynsä tätä kautta kehittyisi. Itsekasvatuksen hedelmänä vahvistuisi kyky herättää oppilaissa rakkautta tietoon ja halua työhön.⁵⁰² Hilda koki nimenomaan tämän hedelmän olevan vielä aivan raaka: toisten kasvattaminen ja ohjaaminen jaloon ja hyvään tuntui ”lujan ja varman elämänkatsomuksen” puutteen takia mahdottomalta.⁵⁰³ Omakohtaisiksi tuntuivat tulleen Johnssonin sanat ”sitä, mitä ei itsellään ole, ei voi toiselle antaa, vaikka olisi kaikkien suunnitelmain ja metodien mestari.”⁵⁰⁴ – Cleve korostaa lisäksi, että opettajan tuli olla täydellisen varma kaikissa sanoissaan; hänen piti oppilaiden silmissä edustaa järkähtämätöntä totuutta. Totuudellisesti puhuminen oli parhaimmillaan luonnonlahjan tapainen ominaisuus ja yhteydessä hyvään ”kasvattaja-aistiin”.⁵⁰⁵ Hilda Käkikoski oli eräällä kuuntelutunnilla saanut kosketuksen vakaaseen ja varmaan opetustaitoon ja kirjoitti vaikuttuneena päiväkirjaansa:

”Olin kuuntelemassa neiti Ingmania II lla luokalla. Minä katsoin lapsia. He loivat kaikki silmänsä vakaasti, täynnä luottamusta opettajaansa, joka vakuutuksesta, täynnä uskoa ja luottamusta heille puhui.”⁵⁰⁶

⁵⁰⁰ Ped. joht. pk. 29.9.1893. HSJA, KA. Oikeakielisyydestä, selkeydestä ja sujuvuudesta ks. myös esim. Arv. pk. 26.9., 15.12., 16.2.1888, 6.12.1889, 14.5.189; Ped. joht. pk. 27.10.1892, 10.5.,13.5., 13.9., 29.4.1893. HSJA, KA.

⁵⁰¹ Rüegg 1871, 274, 276. Esityksen elävöittämisestä esim. Arv. pk. 23.11.1891; Ped. joht. pk. 25.1.1893, 16.3.1894, 26.2.1896. HSJA, KA.

⁵⁰² Cleve 1886, 380, 382, 387. Ks. myös Johnsson 1895, 86, 111; Wallin 1883, 309.

⁵⁰³ Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 10.11.1898. Hilja Krohnin arkisto536:79:15 SKS KIA.

⁵⁰⁴ Johnsson 1895, 144.

⁵⁰⁵ Cleve 1886, 356-357.

⁵⁰⁶ Hilda Käkikosken päiväkirja 18.3.1887. K. Ila, HKA, SKS KIA.

Wallin nostaa ”opettaja-avuista” ensimmäiseksi rakkauden. Opettajan tuli rakastaa ammattiaan, lapsia, kansaansa ja Jumalaa. Rakkaus aisaparinaan kärsivällisyys korostuu myös Lucina Hagmanin Ensimmäinen koulu -kirjassa, jota alkeisopetuksen harjoitteluun valmistautuvat jatkolaiset kaiken ohella lukivat.⁵⁰⁷ Jatkolta v. 1895 päässeen Olga Södermanin, joka oli päättänyt hankkia kokemusta myös kansakoulualalta, hyvät aiheet toimia rakastavassa hengessä joutuivat Porvoon ylemmässä kansakoulussa koetukselle. Hän oli joutunut käyttämään runsaasti aikaa ja voimavaroja likaisten ja huonosti käyttäytyvien lasten siistimiseen ja ojentamiseen, ja tilitti tuntojaan jatkooverilleen ja tulevalle kälylleen Selmalle:

”--- tarvittaisiin täällä tarmokkaita, innokkaita opettajia, jotka juuri kasvavan polven sydämeen saisivat istutetuksi pyrkimyksen parempaan. Minä en ole täällä paikallani, sen tiedän ja siitä kärsin. Joka päivä muistan, että olen kuin ”kilisevä kulkunen ja helisevä vaski” ja mitäpä muuta olisinkaan silloin kun vaan ajattelen vetäytyä syrjään tästä elämän todellisuudesta. Tuhansia huokauksia olen lähettänyt korkeuteen että sieltä valuisi enemmän lämmittävää rakkautta minun sydämeeni. Sitähän minulta puuttuu! Sääli vain noita lapsiraukkoja, mutta kärsivällisyyttä ei vaan tahdo riittää.”⁵⁰⁸

Rakkaudellisuudessa pysymistä saattoi kenties helpottaa, jos omasi opettajuuden erityisen lahjan, luonnollisen taipumuksen, joka ilmeni Wallinin mukaan sydämen vaatimuksena eli ”sisällisenä” kutsumuksena antautua tähän tärkeään toimeen. Clevekin edellyttää luonnollista taipumusta, mutta pitää ratkaisevana tekijänä halua: tärkeää oli, ”ettei kukaan antau opettajan toiminta-alalle, joka ei huomaa oman halunsa itseänsä sille alalle johtavan.” Wallin ei suosittele luottamaan ensikädessä haluun: ”vieraat sivutarkoitukset” kuten aineellisten etujen houkutukset olivat ”harvoin koulun siunaukseksi”. Opettajan tulikin hänen mukaansa tutkia tarkasti itseään ja motiivejaan sekä ennen alalle antautumistaan että siellä toimiessaan. Jos luonto soti jaloa tehtävää vastaan – koulutyö tuntui orjuudelta ja vapaana siitä oli onnellisin – oli parasta luopua ajoissa.⁵⁰⁹ Hilla Castrén, joka oli kuuden jatko-opistoa seuranneen vuoden aikana kokeillut opettajan työtä useissa paikoissa, kirjoitti Alma-ystävälle rehellisesti itsetutkiskelunsa tuloksista:

”Voitko Sinä oikein elää opettajatoimesta? Minulle se aina on ollut näin: pakkoelämä opettajana ja sitte oma elämäni. Kärsin semmoisesta kaksinaisuudesta. Tahtoisin toimialan, johon voisin koko henkeni panna. Opettaja-toimi on kyllä suuri ja korkea, mutta sen ihanne tuntuu minulle saavuttamattomalta, pyrkiminen siihen niin toivottomalta.”⁵¹⁰

Sisällinen kutsumus on Wallinin mukaan ytimeltään Jumalan antama; hän perustelee kutsumuksen olemusta useilla raamatunkohdilla. Opettajan ammatti oli pyhä: opettaja toimi paitsi

⁵⁰⁷ Wallin 1883, 306. Hagman 1882, 15-16.

⁵⁰⁸ Olga Söderman Selma Rytköselälle 6.11.1897. A:34, ESA, KA.

⁵⁰⁹ Wallin 1883, 297-298; Cleve 1886, 375, 378. Nurmen mukaan Cleve ei korostanut kutsumusta yhtä paljon kuin Wallin; kutsumusta tärkeämpi oli teoreettis-käytännöllisen opettajankoulutuksen merkitys. Nurmi 1964, 68-69.

⁵¹⁰ Hilla Castrén Alma Hildéenille 1.1.1902. K.35, HCA, KA.

lasten ja isänmaan, myös Jumalan palvelijana, ja hänen piti kaikessa pyrkiä Kristuksen seuraamiseen. Hengellisyyden tuli ilmetä jokapäiväisessä elämässä, ja opettaja-avuista yhden Wallin onkin nimennyt jumalanpeloksi. Opettajan oli vietettävä kristillistä ”uskon-elämää” kaikkine siihen kuuluvine muotoineen.⁵¹¹ Hengellisyyttä opettajuuden peruspilarina oli voimakkaasti tähdentämässä Otilia, jonka ajatuksia ja vaikutusta on käsitelty jo aiemmin. Otilian esilläpitämä ihanne ”taivaallista elämää maan päällä” elävästä opettajasta sisälsi vaatimuksen jatkuvasta itsekasvatuksesta ja sisäisestä taistelusta uskonnon voiman eläväksi tekemisessä.⁵¹² ”Täydellisyyteen ikävöiminen” ei luonnollisesti koskenut ainoastaan hengellistä ponnistelua vaan ulottui opettajuudessa kehittymiseen kokonaisvaltaisesti. Wallin kehottaakin päivittäiseen vakavaan itsetutkiskeluun, jonka tuloksena mahdollinen vääränlainen puhe, mieliala tai huolimattomuus karsiutuisivat.⁵¹³

Hengellisen esikuvallisuuden ohella opettajan edellytettiin olevan elämäntavoiltaan esimerkillinen. Wallinin mukaan lapsi tuli paitsi valmistaa yhteiskunnan kelpo jäseneksi, myös ”kohottaa siveelliseksi olennoiksi”, mihin huikentelevainen tai kevytmielisyyteen taipuvainen ei kyennyt. ”Siveellisesti vakaantunut”, nuhteetonta elämää elävä opettaja oli esikuvana koko ympäröivälle yhteisölle. Kohtuus ruuassa ja juomassa, siisteys, yksinkertainen puku, uusimman muodin ja turhamaisuuden karttaminen kuuluivat vaaditun elämänsänteen piiriin.⁵¹⁴ – Ilta Bergroth oli kiinnittänyt heti jatko-opiston aloitettuaan huomiota opettajien ulkonäköön ja kommentoi sitä lievän ironisesti: ”Tyttökoulun opettajattaret ovat oikein tyypejä pedagoogeista: pikkupuffisia, kankeat kaulukset kaulassa, sileät bluusit, lasisilmät useimmilla päässä, ja ankara miini kasvoilla.”⁵¹⁵ Tulevaisuudennäkymä minimalistisine pukeutumistyylyineen ja vakavahenkisine harrastuksineen – ”kyllähän se olisi hyvä jos voisi kokonaan antautua vakaiseksi, mutta ei tahdo voida jättää huvejakaan aivan kokonaan”⁵¹⁶ – ei houkutellut. Iltalla oli ylipäättään vaikeata sopeutua opiskeluun jatko-opistossa, eikä tilannetta helpottanut ajatus epäsopivuudesta aiottuun ammattiin. Lisävalaistusta antaa Edit Hällfors, joka oli siirtynyt Iltan kanssa samaan aikaan Oulun jatko-opistosta Helsinkiin:

”Iltta raukka, hän piinautuu täällä jatkossa, näyttää kuin olo siellä tulisi hänelle päivä

⁵¹¹ Wallin 1883, 295, 297, 304, 307. Opettajan työstä uskonnollisena kutsumuksena esim. Pedersen 1987, 255-257.

⁵¹² Tellervo 1900, 94-95; Tuulio 1950, 229.

⁵¹³ Tellervo 1891, 209 (O. Stenbäck); Wallin 1883, 311.

⁵¹⁴ Wallin 1883, 295-296, 309. Ks. myös Cleve 1886, 379-380, 390-391. Cleve ei Wallinin lailla korostanut opettajan esikuvallisuutta. Tämä johtui Nurmen mukaan siitä, että hän oli enemmän oppi- kuin kansakoulumiehiä. Nurmi 1964, 68.

⁵¹⁵ Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 28.9.1897. A:2/28-29, JPA, KA. Ironinen lausunto tyyppillisen ”pedagoogin” ulkonäöstä ja luonteesta myös esim. ”Lehtinen päiväkirjastani” Nimimerkki Tuisku. Näin mejjän kesken -lehti (todennäk. 1901). Hb:2, HSJA, KA.

⁵¹⁶ Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 10.2.1898. A:2/28-29, JPA, KA.

päivältä pahemmaksi. Ajattele kuitenkin mistä hän luopui kun ei valinnut musiikkia, joka on hänen elämänsä. En usko että hän lukee kauemmin kuin tämän vuoden jatkossa. Jos halu ja taipumus ovat kokonaan toisaalla on luonnollista, että ihminen ei voi menestyä semmoisessa työssä joka sotii niitä vastaan.”⁵¹⁷

Seuraavana kesänä Ilta kirjoitti katuvansa välillä hirveästi, että alkoi ”petokissaksi”, mutta aloitti Editin epäilyistä huolimatta syksyllä ”kunnianarvoisena 3:s Jatkolaisena”.⁵¹⁸ Vastahankainen tunne ei kuitenkaan väistynyt; helmikuussa hän ehkä jo hieman epätoivoisena ironisoi tilannettaan: ” --- onhan mulla olevinaan päämäärä, edessä loistava pedagogin baana!”⁵¹⁹ Ilta ei kaikesta päätellen saanut suoritetuksi opettajaopintoja loppuun – hän on niitä harvoja aineistoni jatkolaisia, joiden kohdalla matrikelissa on merkintänä ainoastaan T. eli tietotodistus.⁵²⁰

Vastenmielisyys erilaisia opettajan ulkoiselle ja sisäiselle olemukselle sekä luonteelle asetettuja vaatimuksia kohtaan leimasi myös Onerva Lehtisen ajattelua. Hän suoritti kyllä opettajaopinnot erinomaisin arvosanoin⁵²¹, mutta koki jo varhaisessa vaiheessa, että opettajan työn tuoma ”tyydytys ei vastaa hankaluuksia”:

”Tulla opettajaksi! Väkisinkin ivan väreet leikkivät huulillani. No miksi ei? Minuahan on imarreltu erinomaiseksi pedagogin aluksi. Toiselta puolen se on intressanttiakin. Ja innostumaan minä saisin oppilaani. Siitä olen varma. Mutta toiselta puolen, se ilmapiiri ahdistaa. Olen kai liian epämoraalinen sitoakseni itseni esikuvaksi lapsille. Voisinhan tietysti, mutta en tahtoisi kaavamaisuuteen asti hillitä itseäni. En tahdo tulla kopioksi noista opettajatradiatiooneista! Toiseksi skeptillinen kantani vaikeuttaisi tehtävääni. Mitään dogmia en voi opettaa, se sotii vapaamielisyyttäni vastaan --- ”⁵²²

Onervan kohdalla poikkeuksellista on paitsi mielipiteiden voimakkuus ja loppuun asti pohditut vahvat päätelmät myös ongelmaton suhde vääjäämättömään lopputulokseen: todettuaan olevansa kertakaikkisen haluton muuntautumaan kaavoihin ja ”traditiooneihin” sopivaksi hän ei vaivannut itseään asialla enempää, vaan päätti olla ryhtymättä moiseen ahdistavaan toimeen. Suurin osa itsensä jollakin tavalla epäsopivaksi kokeneista sen sijaan yritti ankarasti ponnistellen ahtautua annettuun muottiin. Opettajaopintojen aikana eteen kasvanut vaatimusten viidakko oli nostattanut jo entisestäänkin voimakkaan itsekritiikin tasoa; Jyväskylän seminaaria tutkinut Hänninen toteaaakin tavoitteen nimenomaan olleen, että opettaja oppii arvioimaan itseään ulkopäin. Tulevien opettajien persoonallisuuden muokkaamisessa todella nähtiin vaivaa, sillä heistä oli tarkoitus kasvaa itsensä, ympäristönsä ja kasvatettavansa hallitsevia yksilöitä.⁵²³

⁵¹⁷ Edit Hällfors Jenny Simeliukselle 19.10.1897. A:1/70, JPA, KA.

⁵¹⁸ Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 25.8., 2.10.1898. A:2/28-29, JPA, KA.

⁵¹⁹ Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 8.2.1899. A:2/28-29, JPA, KA. Ironinen suhtautuminen opettajuuteen myös Laina Finnberg Hilda Hahnssonille 22.12.1894. Hilja Krohnin arkisto539:5:4 SKS KIA.

⁵²⁰ Godenhjelm 1912, 252.

⁵²¹ Nieminen 1982, 23.

⁵²² Nieminen 1982, 31-32.

⁵²³ Hänninen 1994, 90-93. Ks. myös Siltala 1999, 234.

Itsensä hallitsemisen ja hillitsemisen katsottiin olevan kaiken perusta ja avain kehittymiseen, ja paradoksaalisesti siitä saattoi seurata myös tietynlaista vapautta: Vicinuksen mukaan itsekontrollin avulla opettajan oli mahdollista saavuttaa ”oma tila” ja itsenäisyyden tunne.⁵²⁴

Opettajuutensa alkumetreillä oleville jatkolaisille tuonkaltaiseen tilaan oli vielä kosolti matkaa; kohtalonkysymyksenä oli tasapainon saavuttaminen vaatimusten ja oman persoonan vaikeassa ja toisinaan mahdottomassa yhteensovittamisessa. Opettajuuteen ensin suhteellisen helposti solahtanut Lydiakin törmäsi rajoihinsa, kun hän koki vaadittavan paitsi ruumiin myös ”sielun puristumista kureliiviin”⁵²⁵.

Eriasteiset epäsovinnaisuuden, kykenemättömyyden, kypsymättömyyden, huonouden, puutteellisuuden tai innottomuuden kokemukset suhteessa tulevaan tai jo käsillä olevaan opettajantyöhön⁵²⁶ johtivat monen jatkolaisen kohdalla itsen vähättelyyn ja arkuuteen mahdollisia paikkoja mietittäessä tai haettaessa. Esimerkiksi Ida Järvinen lähetti hakemuksen Joroisiin ”siinä varmassa toivossa”, ettei tulisi kysymykseenkään. Kun hän täydeksi ihmetyksekseen tulikin valituksi, olo oli sekava, ”kuin puusta pudonnut ja vähän säikähtänyt”. Hillankaan ei voi sanoa hartaasti toivoneen tulevansa valituksi; ”menköön jos menee perille”, hän kommentoi hakemuksensa matkaa Joensuuhun.⁵²⁷ Otilia, joka aineistoni antaman kuvan perusteella erittäin aktiivisesti – Godenhjelmin tavoin – järjesti ja tarjosi jatkolaisille paikkoja niin koti- ja yksityisopetuksen kuin koulujenkin piiristä⁵²⁸, oli hyvin huolissaan tilanteesta. ”--- meidän jatkolaiset näkyvät arastelevan työtä”, kirjoitti hän Naemi Ingmanille, jota oli yrittänyt pitkään suostutella Vaasaan perustettavan uuden koulun opettajaksi. ”Kummallinen tyttö”, kun ei ota työtä vastaan!⁵²⁹ – Opettajaopintojen sisällöstä nousseiden lukuisten vaatimusten vastapainona jatko-opiston opettajakunnasta näyttää ylipäättään välittyneen kannustava ja lämmin henki, mikä

⁵²⁴ Vicinus 1985, 178.

⁵²⁵ Lydia Stenbäck Anna Stenbäckille 14.6.1884. K.5, SSA, KA.

⁵²⁶ Edellä esiintulleiden lisäksi esim. Ilma Eerikäinen Hilja Hahnssonille 27.12.1895, 16.2.1896. Hilja Krohnin arkisto537:30:2,3 SKS KIA; Laina Finnberg Hilja Hahnssonille 9.9.1894. Hilja Krohnin arkisto539:5:3 SKS KIA; Ida Järvinen Hilja Hahnssonille 23.12.1895. Hilja Krohnin arkisto542:53:4 SKS KIA; Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 6.11., 16.12.1887. HKA 327:20:18,19 SKS KIA; Bertha Pipinen Hilda Käkikoskelle 25.1.1889. HKA 327:21:5 SKS KIA; Selma Rytönen Aron Rytöselle 1.10.1899. A:7, ESA, KA; Hilda Käkikoski Liisa Sjöströmille 3.3.1888. HKA 323:18:10 SKS KIA; Aina Ristonmaa Otilia Stenbäckille 15.7.1895. K. 13, SSA, KA.

⁵²⁷ Ida Järvinen Hilja Hahnssonille 20.9.1895. Hilja Krohnin arkisto542:53:3 SKS KIA; Hilla Castrén Alma Hildénille 24.7.1896. K.35, HCA, KA. Itsen vähättelystä työnhaussa myös esim. Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 16.5.1887. HKA 327:20:11 SKS KIA; Selma Rytönen Aron Rytöselle 11.4.1897. A:7, ESA, KA; Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 10.9.1897. Hilja Krohnin arkisto536:79:2 SKS KIA.

⁵²⁸ Ks. esim. Laina Finnberg Hilja Hahnssonille 16.7.1894. Hilja Krohnin arkisto 539:5:2 SKS KIA; Ingrid Melander Elin Hällströmille 9.9. K. 5, Hällström-suvun arkisto, KA; Lydia Stenbäck Anna Stenbäckille todennäk. toukok. 1883. K. 18, SSA, KA; Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 10.3.1887. HKA 327:20:7 SKS KIA; Maiju Pöyhönen Selma Rytöselle 10.6.1898. A:34, ESA, KA.

⁵²⁹ Otilia Stenbäck Naemi Ingmanille 10.7.1889. K. 18, IPA, KA.

lievensi esimerkiksi Hilda Käkikosken tuntemaa jännitystä ennen ensimmäistä harjoitustuntia: ”En sentään kovin pelkää, sillä meidän opettajat on niin hyviä, niin hellästi ja hyvästi aina ohjaavat.”⁵³⁰ Godenhjelmin – jonka katsantokannassa kaikenlainen tiukka muottiin puristautuminen oli kuin punainen vaate – voi ajatella vierastaneen opettajaopintojen ahdasta vaatimusten kirjoa. Hänen lempeä ja hyväksyvä, tulevaan toiveikkaasti suuntaava suhtautumisensa oli vastalääkettä saavuttamattomilta tuntuneiden päämäärien kanssa kamppaileville: ”Pääasia on, että nuorella opettajalla on selvä käsitys aineestaan, jonkunlainen taito esiintyä luokan edessä sekä lausua ja järjestää ajatuksiensa muiden tajuttaviksi, niin kuin myös intoa ja rakkautta tehtäväänsä; jokapäiväinen harjoitus, ahkeruus ja kokemus kyllä puutteet täyttää.”⁵³¹ Ihanekuvan ja oman puutteellisuuden välinen kuilu oli vähitellen kurottavissa umpeen, minkä oivaltaminen auttoi ainakin Aina Ristonmaata pysymään valitulla tiellä:

” --- en voi olla toivomatta edistystä tulevaisuudelta, tuntiessani kypsymättömyyteni opetustoimeen sellaisena kuin nyt olen. Kehityksen laki on minusta aina ollut niin ihana. Se lohduttaa ja elvyttää hetkinä, jolloin oman huonouden tunteminen muutoin vajottaisi epätoivoon.”⁵³²

Opettajaksi suuntaaminen pinnalle nousseista haastavista tuntemuksista huolimatta saattoi liittyä paitsi alkuperäiseen vahvaan kutsumukseen myös taloudellisiin seikkoihin; esimerkiksi Onervan kieltäytyminen opettajanurasta – sinänsä vahva yksilön ratkaisu – oli mahdollista turvatuun toimeentulon takia⁵³³. Copelman huomauttaakin, että opettajaksi ryhtyminen oli työhön mielivälle nuorelle naiselle ylipäätään usein ainoa vaihtoehto, jos hän ei omannut huomattavia lahjoja jollekin erityisalalle.⁵³⁴ Onervan kohdalla juuri monilahjakkuus oli osaltaan vaikuttamassa opettajuuden karsiutumiseen ammattinäkymistä; hänellä oli suuria vaikeuksia päättää mille alalle antautuisi. Nieminen pitää hämmästyttävänä, että Onerva oli jatko-opiston suoritettuaan epätietoinen tulevaisuudestaan, mutta Kortelaisen mielestä hän oli opettajatutkinnon suorittamisella vain pelannut varman päälle:⁵³⁵ Kyvyistään tietoisena ja kunnianhimoisena Onerva tähtäsi korkealle; Eino Leinon kommentti ”menkää naimisiin” saikin kykyjään esitelleen ja ihailulta taiteilijalta neuvoa kysyneen neidon järkyttymään.⁵³⁶ – Kirjallinen lahjakkuus – yksi Onervankin talenteista – oli yleisin tulevaa alaansa aprikoivien jatkolaisten erityisavuiista. Huomattuaan keskuudessaan piilevän kyvyn ystävät rohkaisivat ja jopa edellyttivät tätä valitsemaan kirjailijan uran opettajuuden sijaan; Hilja Hahnsson sai kuulla olevansa ”kylliksi

⁵³⁰ Hilda Käkikoski Amanda Eklundille 8.10.1887. Mk. 158, HKA, SKS KIA. Hyvästä ohjauksesta myös esim. Hilla Castrén Alma Hildéenille 4.11.1896. K.35, HCA, KA.

⁵³¹ B.F. Godenhjelmia koskevat asiakirjat. Ha:6, HSJA, KA.

⁵³² Aina Ristonmaa Otilia Stenbäckille 15.7.1895. K. 13, SSA, KA.

⁵³³ Kortelainen 2006, 35.

⁵³⁴ Copelman 1996, 25.

⁵³⁵ Nieminen 1982, 29-32; Kortelainen 2006, 32.

⁵³⁶ Nieminen 1982, 29; Kortelainen 2006, 21.

itsenäinen” tekemään rohkean päätöksen.⁵³⁷ Jatko-opiston avara ja luottavainen henki vaikutti joissain tapauksissa ratkaisevasti valinnan tekemisessä: nimimerkki T.R. kertoo Tellervo-albumissa, kuinka Godenhjelmin kannustus sai hänet kääntymään kirjailijaunelmaa kohti, vaikka vanhempien tahto oli varman työn ja toimeentulon takaava opettajaksi ryhtyminen.⁵³⁸

Toisinaan ristiriita oman luonnon ja opettajuuden välillä tiheni vuosien mittaan niin sietämättömäksi, ettei muuta ratkaisua enää ollut kuin täydellinen suunnanmuutos. Hilla – jonka jo jatkon aikana oli ollut vaikea kuvitella itseään opettajana ja joka valmistuttuaan oli kokenut onnittelet lähinnä ironisina – oli elänyt edellä mainittua ahdistavaa ”pakkoelämää” vuosia, kunnes viimein tarttui kiinni pitkäaikaiseen haaveeseensa ryhtyä sairaanhoitajaksi. Siinä työala, joka tyydyttää!⁵³⁹ Maiju Pöyhönen taas suuntasi työntekijäksi äitinsä perustamaan puutarhakouluun kotipitäjään Haapavedelle. Koulutyön jättäminen oli kuin ”suuri helpoituksen huokaus”: ”liian mahdottomaksi paisunut taakka” tuntui pudonneen hartioilta. Uudessa työssä oli ”enemmän luomistyötä ja ohjelma vapaampi”, siinä sai toimia juuri niin kuin ”sisässään oikeaksi havaitsee”.⁵⁴⁰ Kokemuksissa opettajuudesta taakkana ja omaa sisintä olemusta ja luovuutta kahlitsevana vankilana näkyy vastaavaa valitussa roolissa koettua epäviihtyvyyttä, jota Siltala on havainnut vuosisadan vaihteen naisasianaisilla: ”todellinen minä” nääntyi ihanteellisessa työssä aatteen hyväksi.⁵⁴¹ Hillan ja Maijun itsetutkiskelun tuloksena syntynyt irtautuminen pakkonomaiseksi ja ilottomaksi jumittuneesta tilanteestaan onkin tulkittava merkittäväksi askeleeksi yksilöitymisen tiellä; valmius ja rohkeus vaihtaa elämänsuuntaa on osoitus oman identiteetin kypsymisestä, minän tietoisesta rakentamisesta. Kyse on myös Reddyn esiintuomasta kyvystä selviytyä vahvojen tunteiden myrskystä, joka elämän suurien päämäärien kriisiytyessä väistämättä nousee. Vapautunut mieli pystyy paitsi jättämään taakseen epäsopivat tähtäyspisteet ja omaksumaan uusia, myös minimoimaan tunnetason kärsimyksen.⁵⁴²

Jatko-opiston olemassaolon toinen tehtävä opettajien valmistamisen rinnalla, ”korkeamman yleisen sivistyksen antaminen nuorille naisille”⁵⁴³, sai innoituksensa jo aiemmin kuvatusta monin tavoin ilmenneestä läheisestä suhteesta yliopistoon. Pyrkimys vahvistaa ja herättää janoa

⁵³⁷ Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 6.7.1898. Hilja Krohnin arkisto536:79:8 SKS KIA. Ks. myös Naemi Ingman Hilda Käkikoskelle 9.3.1888. HKA 325:58:2 SKS KIA.

⁵³⁸ Tellervo 1900, 54-65 (Nimimerkki T.R.). Kirjailijakutsumuksesta ja alan valinnan vaikeudesta Maria Stenrothin kohdalla Jauhiainen 1929, 99, 152-153.

⁵³⁹ Hilla Castrén Alma Hildénille päiväämätön, todennäk. kesällä 1894, 17. (5./6.?)1896, 1.1.1902. K.35, HCA, KA; Godenhjelm 1912, 254.

⁵⁴⁰ Maiju Pöyhönen Selma Rytöselle 19.11.1911. A:34, ESA, KA; Godenhjelm 1912, 279.

⁵⁴¹ Siltala 1999, 588-590.

⁵⁴² Reddy 2001, 316, 323. Ks. myös Berger & Luckmann 1994, 193.

⁵⁴³ Godenhjelm 1912, 97.

tietoon johdattikin kaikkein lukuintoisimmat jatkolaiset haaveilemaan pääsystä tuohon kaikkein korkeimpaan opinahjoon. Godenhjelm olisi halunnut, että jatko-opistosta valmistuneet olisivat olleet oikeutettuja jatkamaan suoraan yliopistoon – he olivat hänen mielestään vähintään yhtä kypsyyneitä ajattelussaan kuin lyseon käyneet ylioppilaat. Koska ylioppilastutkinto kuitenkin oli ja pysyi pakollisena porttina, halusi hän kaikin tavoin auttaa siihen valmistautumisessa tarvittavissa erikoisjärjestelyissä; olivathan jäykän kaavamaisuuden vastustaminen ja kullekin sopivan opinpolun räätälöiminen hänen johtoajatuksiaan.⁵⁴⁴ Eräänä vaihtoehtona oli hakeutuminen kahden ensimmäinen jatko-opistovuoden jälkeen yksityisoppilaaksi johonkin ylioppilastutkintoon valmistavaan oppilaitokseen; esimerkiksi Onerva opiskeli yhden lukuvuoden Suomalaisessa yhteiskoulussa valmistuen ylioppilaaksi keväällä 1901 yhdessä Maijun ja toisen jatkoverin Lempi Tukiaisen kanssa.⁵⁴⁵

Ylioppilaaksi pääsemisen ja sen jälkeisten mahdollisten opintojen tavoittelussa on aineistoni jatkolaisilla nähtävissä erilaisia vaikuttimia. Onervan tapauksessa yhdistyivät oma laaja-alainen innostus tieteen pariin ja isän odotusten täyttämisen, eikä valinta taiteen ja tieteen välillä lopulta ollutkaan niin vaikea, sillä ”taiteen valtakunta” runoiluineen tuntui Onervasta kuuluvan kuitenkin vain ”pyhään, ei arkeen”.⁵⁴⁶ Ellinor Wikströmin ystäväpiirin keskusteluissa tulevaisuudesta ylioppilashaaveineen taas hehkuu voimallinen emansipatorinen henki: ”Väliin aina kova halu itsenäiseen työhön kirkasti silmämme. Me tahdomme yhdenarvoiseksi miesten kanssa – meidän tulee itse hankkia leipämme ilman toisten apua.”⁵⁴⁷ Rönholm on vuosisadanvaihteen ruotsalaisten naisylioppilaiden motiiveja tutkiessaan havainnut samanlaista tasa-arvopyrkimystä, halua pärjätä naisena miesten rinnalla, mutta toisaalta myös lahjakkuudesta nousevaa tunnetta ”velvollisuudesta” opiskella.⁵⁴⁸ – Ilta Bergrothin kommentissa ystävän jatkaessa ylioppilaaksi sen sijaan kuvastuu lähinnä asiaan liittyvä hohdokkuus: ” --- onhan sulla nyt futuurissa lakki, lyyry, ylioppilas-elämä --- ”.⁵⁴⁹ Lakin tavoittelemisen motiivejaan tarkasteli kriittisesti esimerkiksi Ester Elfving; oliko ”palava halu tulla ylioppilaaksi” sittenkin vain turhamaisuutta? Hän kielsi itseään pitämästä ylioppilastutkintoa päämääränä sinänsä, sen piti olla vain avain

⁵⁴⁴ HSJ 1929, 61-62; Godenhjelm 1912, 209.

⁵⁴⁵ Nieminen 1982, 22; Kortelainen 2006, 25. - Vuonna 1896 ensimmäiset kolme jatkolaista suoritti ylioppilastutkinnon, ja vuoteen 1905 mennessä kaikkiaan 11 suoritti sen jatko-opiston aikana. Toinen käytetty polku oli suorittaa yo-tutkinto jatkoon jälkeen. Jatko-opistoon tuli myös ylioppilaita suorittamaan opettajaopintoja; heitä oli mainittuna aikana 33. Godenhjelm 1912, 132.

⁵⁴⁶ Kortelainen 2006, 34-36. Onerva aloitti täysipäiväiset yliopisto-opinnot syksyllä 1902. Kortelainen 2006, 36.

⁵⁴⁷ Ellinor Wikströmin päiväkirja v. 1893. K. 6, IPA, KA. Halusta näyttää voimia naisena ks. myös Tellervo 1891, 105-110 (Nimimerkki k.).

⁵⁴⁸ Rönholm 1999, 121, 129, 131.

⁵⁴⁹ Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 25.8.1898. A:2/28-29, JPA, KA.

yliopiston lukossa.⁵⁵⁰ Esterin torjuma ajatus oli itse asiassa hyvin yleinen: Engmanin mukaan monille naisille ylioppilaaksi pääsy nimenomaan oli jo päämäärä, eikä heillä ei ollut aikomustakaan suorittaa tutkintoja joihin olivat nyt oikeutettuja.⁵⁵¹

Toisin kuin esimerkiksi juuri Onervan, jolla ei ollut henkisiä, älyllisiä eikä taloudellisia esteitä voitettavanaan, umpeutui monen jatkolaisen akateeminen polku jo ensimetreillä. Hilda Blomqvistin pohdinta ”ylioppilaskysymyksen” suhteen kilpistyi ”intelligenssin” riittämättömyyteen, eikä hän näin ollen kokenut voivansa seurata Hilja-ystävää tiedon maailmaan. Etenkin matematiikka tuotti osalle yrittäjistä ylitsepääsemättömiä vaikeuksia; tyttökoulun antamien niukkojen matemaattisten valmiuksien takia uutta omaksuttavaa oli valtavasti.⁵⁵² Hilla Castrén yritti jatkotoveri Laimi Leideniuksen vanavedessä muutamia kuukausia panna käytäntöön ”ylioppilasinnostustaan” – hän jopa peruutti menonsa Joensuuhun, josta oli kuin olikin saanut opettajanpaikan – mutta tajusi olevansa täysin ystävältä saadun innostamisen varassa; omaa halua ja kykyä ei löytynyt tarpeeksi. Hilla koki raskaana itsenäisyyden ja varmuuden puutteensa: ” --- silloin tunnen innostusta, tahtoakin, kun saan Laimin sähköiviä kirjeitä. --- minussa ei ole mitään itsessäni!”⁵⁵³ Esteriltä taas ei puuttunut intoa, halua eikä taitoa, mutta ahkeroituaan kevätlukukauden 1892 opettajansijaisuuden ohessa hän alkoi monesta syystä epäillä ylioppilasaikeensa mahdollisuuksia. Käytännön esteistä merkittävin liittyi taloudellisiin seikkoihin; kunnollinen lukuihin keskittyminen vaatisi velkaantumista. Kaiken ajan käyttäminen päättämiseen ei sekään enää tuntunut mielekkäältä Karl-kriisin päätyttyä onnelliseen kihlautumiseen juhannuksena, ja heinäkuun alun kirjeessä sulholle näkyikin uuden aseman nostattama itsen epäily: ” --- olen lukenut latinaa noin kuusi t. päivässä (kuuluuko kummalliselta morsiamen suusta)”. Karl kannusti Esteriä jatkamaan, mutta tämä halusi ehdottomasti kuulla myös ystävän mielipiteen. Hedvig piti ylioppilastutkintoa turhana, ellei rouvana sitten kuitenkin ehdi yliopisto-opintoihin, mutta ymmärsi ratkaisun vaikeuden lukujen ollessa jo pitkällä. ”Itse pitää sinun valita!” – Hedvigin pohdinnoissa oli kuitenkin vielä pieni lisäys, joka osoittaa ongelmoinnin keskeisimmän haasteen: ”Ja äitisi -- !”⁵⁵⁴

Ester oli jo edellisenä syksynä kertaalleen jättänyt ylioppilasaikeet sikseen ollakseen äidilleen

⁵⁵⁰ Ester Elfvingin päiväkirja 19.1.1892. K. 67, ESTA, KA.

⁵⁵¹ Engman 1996, 333.

⁵⁵² Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 31.5.1899. Hilja Krohnin arkisto536:79:23 SKS KIA. Matematiikan aiheuttamista haasteista esim. Ilta Bergroth Jenny Simeliukselle 25.8.1898. A:2/28-29, JPA, KA; Godenhjelm 1912, 210.

⁵⁵³ Hilla Castrén Alma Hildéenille 24.7., 23.8., 4.11.1896. K.35, HCA, KA.

⁵⁵⁴ Ester Elfvingin päiväkirja 19.1., 25.1., 2.2.1892. K. 67, ESTA, KA; Ester Elfving Karl Hällströmille 3.7., 8.7.1892. K. 66, ESTA, KA; Ester Elfving Hedvig Wählbergille 7.7.1892. K. 157, HSA, KA; Hedvig Wählberg Ester Elfvingille 11.7.1892. K. 46, ESTA, KA.

mieliksi, mutta saanut sittemmin kuitenkin ”luvan” aloittaa uudelleen. Kihlautumisen myötä vastustus roihahti uuteen liekkiin. Äiti oli huolissaan tyttären jaksamisesta, mutta taustalla oli kaikesta päätellen myös tilanteen epäsovinnaisuus; Jenny Elfving ei voinut käsittää mitä hyötyä lukemisesta voisi ainakaan enää vallitsevissa oloissa olla, se oli vain ”kummallista ja turhaa”. Ester koki lukuhetkensä olevan ”armonhetkiä”, ja arveli mamman mielen pahoittamisesta seuraavan syyllisyyden muodostuvan vähitellen liian raskaaksi kantaa. Reilua vuotta vanhemman, jo kolme lasta synnyttäneen Naema-siskon ”moittivaiset katseet” ja viittaukset velvollisuuteen jättää moiset harrastukset eivät helpottaneet asiaa: ” --- hän pitää minut kadotettuna lampaana”. Tulevan anopin suhtautuminen alkoi sekini mietityttää; hänen mielestään touhu olisi varmasti täysin tarpeetonta ja luonnotonta. Karlin ennakkoluuloton tuki ja lukutyön tuottama nautinto jäivätkin lopulta toiseksi, kun vaakakupissa painoi suhde omaan perheeseen ja lähipiiriin.⁵⁵⁵

Äidin tahdon mukaan toimimisen taustalla on monien jatkolaisten kohdalla jo aiemmin todettu voimakas halu pitää suhde äitiin hyvänä. Pyrkimys pikemmin vahvistaa kuin hiertää suhdetta, minkä myös Blodgett päiväkirjatutkimuksessaan on havainnut⁵⁵⁶, saattoikin olla osatekijänä joidenkin jatkolaisten haluttomuudessa ottaa vastaan tarjottuja työpaikkoja ja suuntaamisessa kotiin opintojen päätyttyä: jatkon vuosien aikana koettua syyllisyyden tunnetta oman poissaolon ja äidin tarvitsevuuden suhteen oli vihdoinkin mahdollista lievittää. Omat haaveet oli siis ainakin hetkeksi pantava jäihin, mikä tulee esiin Signe Willbergin Selmalle kirjoittamista sanoista jatkolta pääsyä seuranneena syksynä: ”Jaa nyt sitä, Selma, sitten alotetaan sitä ”kotivuotta”. --- otaksun kuitenkin, että sinä selvisit kaikista kiusauksista ja nyt kuitenkin jäit kotiin.”⁵⁵⁷ Opettajan työn saattoi myös tavalla tai toisella yhdistää kotona asumiseen ottamalla Selman tapaan yksityisoppilaita tai onnistumalla saamaan paikan aivan kodin läheltä.⁵⁵⁸ Toisinaan keino päästä äidin kanssa jokapäiväiseen yhteyteen löytyi päinvastaista kautta: Otilia ja Lydia Stenbäckin leskeytynyt äiti suostui muuttamaan tyttärenten luo Helsinkiin. Hankalilta tunteilta ei tosin tällöinkään välttytty: ”Äidille on niin ikävä kun me olemme aina työssä kiinni”⁵⁵⁹.

⁵⁵⁵ Ester Elfvingin päiväkirja 19.1.1892. K. 67, ESTA, KA; Ester Elfving Hedvig Wählbergille 7.7.1892. K. 157, HSA, KA; Ester Elfving Karl Hällströmille 3.7., 4.7., 8.7.1892. K. 66, ESTA, KA.

⁵⁵⁶ Blodgett 1988, 225.

⁵⁵⁷ Signe Willberg Selma Rytököselle 2.9.1897. A:34, ESA, KA. Ks. myös Selma Rytönen Natalia Rytököselle 16.4.1897. A:6, ESA, KA; Maiju Pöyhönen Selma Rytököselle 10.6.1898. A.34, ESA, KA.

⁵⁵⁸ Selma Rytönen Maiju Pöyhöselle 3.10.1897. IAe, MPA, KA. Ks. esim. Maiju Pöyhönen Johan ja Nora Pöyhöselle 11.2.1900. IAa:4/35, APA, KA; Laina Finnberg Hilja Hahnssonille 16.7.1894. Hilja Krohnin arkisto539:5:2 SKS KIA; Selma Rytönen Natalia Rytököselle 11.4.1897. A:6, ESA, KA. Ks. myös Copelman 1996, 153.

⁵⁵⁹ Lydia Stenbäck Anna Stenbäckille 14.9.1883. K. 5, SSA, KA; Tuulio 1950, 189, 190, 207. Äidin muuttamisesta

Joskus yhteiselo vanhempien kanssa oli niin harmonista ja molemminpuolinen kiintymys ja läheisyys niin lämmintä, että työhön lähtemiseen vaadittava eriytyminen tuntui mahdottomalta. Natu Piispanen oli saanut tarjouksen kotiopettajan paikasta Iisalmessa, ja purki Hilda-ystävälle riipaisevasti tuntojaan:

”Pitäisihän mun tyytyväisesti lähteä mihinkä tahansa, kunhan vaan saan työtä --- tuntuu niin ihmeen ikävältä ajatella, että joutuisin niin, niin kauas --- Vanhemmat eivät myöskään tahtoisi päästää minua niin kauas luotansa. --- eilen illalla, kotona ollessani, tuli oikein hyvä itku; se kesti pari tuntia luullakseni yhtä mittaa”.⁵⁶⁰

Yleisempää vaikuttaa kuitenkin olleen tunne siitä, että on pakotettu erinäisistä syistä jäämään tai palaamaan kotiin.⁵⁶¹ Itsenäistymisyrittäjiä häiritsi jatkuva vastuuntunto perheenjäsenten suhteen: ” --- tuo painostava ajatus, että olenko tehnyt väärin jättäessäni vanhempani”.⁵⁶² Kuten Vicinus toteaa, siteiden löystyminen ei muuttanut perustavaa velvollisuutta varsinkin äidin välittömään auttamiseen tarpeen vaatiessa, vaan johti syyllisyydentunteisiin ja yrityksiin jakaa aika työn ja lapsuudenkodin välillä.⁵⁶³ Äidin sairastuessa vakavasti ja pysyvästi saattoi edessä olla irrottautuminen opettajan työstä ja mahdollisesti pitkäkin yhtäjaksoinen hoitorupeama. Hilda Blomqvistille, jonka kohdalle tämä osui helmikuussa 1899, yhtäkkinen lähtö koulusta oli kova isku: hän huomasi kiintyneensä toimeensa, opettajatovereihinsa ja oppilaisiinsa syvemmin kuin oli luullutkaan. Raskas käänne käynnisti heti myös hengellisen kriisin; Hildasta oli nyt mahdotonta uskoa, että taivaallinen isä johtaa kohtaloita ja että kaikki olisi ihmiselle parhaaksi – ”Ei se mahdu mun päähäni.”⁵⁶⁴ Elokuuhun mennessä hän oli vaipunut jo monta kertaa syvään toivottomuuteen ja lamaanukseen:

” --- katkera olen ollut ja olen yhä, katkera kohtaloani vastaan, ja elämään kyllästynyt. Minusta tuntui, että olisi parasta kerrassaan katkaista kaikki siteet, jotka vielä yhdistivät minut maailmaan, hautautua tänne, kuolettaa kaikki henkiset intressit, ja vähitellen muuntaa jonkinmoiseksi puoli-idiotiksi. --- Koittaneeko mullekin joskus valoisampi päivä --- Ehkä on niin, että muutamain ihmisten elämä on määrätty menemään hukkaan”⁵⁶⁵

Tositilanteen nostattamassa jyrkässä suhtautumisessa ei ole häivääkään ajalle tyypillisestä naisten uhrautumiseetoksesta, jonka voi puhtaimmillaan kuulla esimerkiksi Anna Sarlinin iloisessa huudahduksessa ”Mikäpä onkaan haus Kempaa, suloisempaa ja ihanampaa kuin itsensä uhraaminen muiden eteen; tehdä kodollensa --- iloa ja --- toimillaan osoittaa heille rakkaut-

tyttären luo myös esim. Ester Elfvingin päiväkirja 17.11.1891. K. 67, ESTA, KA.

⁵⁶⁰ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 10.3., 4.4.1887. HKA 327:20:7,8 SKS KIA.

⁵⁶¹ Ks. esim. Ida Järvinen Hilja Hahnssonille 11.9.1896. Hilja Krohnin arkisto542:53:6 SKS KIA; Hilla Castrén Alma Hildéenille 29.12.1900, 1.1.1902. K.35, HCA, KA; Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 10.9.1897. Hilja Krohnin arkisto536:79:2 SKS KIA.

⁵⁶² Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 13.9.1898. Hilja Krohnin arkisto536:79:12 SKS KIA.

⁵⁶³ Vicinus 1985, 172-173. Ks. myös Ollila 1998, 77-78.

⁵⁶⁴ Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 17.2.1899. Hilja Krohnin arkisto536:79:20 SKS KIA. Hengellisestä kriisistä työpaikan menettämisen yhteydessä myös esim. Ida Järvinen Hilja Hahnssonille 11.9.1896. Hilja Krohnin arkisto542:53:6 SKS KIA.

⁵⁶⁵ Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 1.8.1899. Hilja Krohnin arkisto536:79:25 SKS KIA.

taan!”⁵⁶⁶ Hilda koki kohtalonsa yksiselitteisen vääräksi, ”henkisten intressiensä” hautausmaaksi.

Hildan dramaattinen elämänvaihe kesti lopulta vain puolisen vuotta – esimerkiksi Aune Krohn ”valittiin” pian jatko-opistosta päästyään hoitamaan sairasta äitiä, mihin menikin sitten melkein 20 vuotta⁵⁶⁷ – ja päättyi suureen hämmennykseen. Äidin kuoleman myötä elämän suunta tuntui kadonneen, ”ei oikein tiedä mitä tekisi ja missä olisi”, ja pärjääminen ilman ”lämpimintä syliä” ja ”syvintä rakkautta” mahdottomalta.⁵⁶⁸ Kokemus kaiken loppumisesta äidin kuolemaan tulee esiin monissa ajankohdan kuvauksissa; esimerkiksi Alan tutkima Alexandra Gripenberg, joka kyllä koki äidin hoitamisen sitovuuden kahlitsevan itseään, tunsikin jo etukäteen pelkoa tulevaa perheestä irrallista, vapaata olotilaa kohtaan eikä äidin kuoltua nähnyt mitään syytä jonka vuoksi elää.⁵⁶⁹ Omiin, äidin elämästä ja tahdosta poikenneisiin elämänvalintoihinsa keskittyneissä tilanne saattoi nostaa myös syyllisyyden tunteen; Naemi Ingman sisarineen tunsikin Ollilan mukaan olevansa anteeksipyyntönsä velkaa äidilleen, sillä he eivät mielestään olleet osanneet olla sellaisia kuin pitäisi.⁵⁷⁰ Siltalan tulkinnassa Uno Cygnaeuksen syyllisyydentuntoinen sairastelu äidin kuoleman jälkeen ja painostava tunne elämän lopusta saattoivatkin merkitä itsen rankaisua erossa äidistä vietetystä itsenäisestä elämästä.⁵⁷¹

Äiti sai toisinaan tunteen elämän suunnan katoamisesta nousemaan jo elinaikanaan: Elsa Borenius ajautui jatko-opistosta erottuaan lopulta umpikujaan ja henkiseen romahdukseen yritettyään vuosikaudet tasapainoilla äidin miellyttämisen ja omien äidistä erillisten aikeiden välillä. Vasta rohkea päätös lastentarha-alan opintojen aloittamisesta ulkomailla avasi näkymän tulevaisuuteen; mieleiseltä ja merkitykselliseltä tuntuva opiskelu ja työ mahdollisti vihdoinkin irtautumisen äidin otteesta ja vapautti Elsan itsenäiseen elämään.⁵⁷² Oman työn näkeminen ”intressanttina” ja tyydyttävänä sekä sen antama ilo ja ”väriyty”⁵⁷³ auttoi myös jaksamaan valitulla tiellä: opettajan työssä viihtyvät ja siitä positiivisesti kirjoittavat jatkolaiset vaikuttavatkin aidosti löytäneen oman paikkansa. Kykyihinsä epäilevästi suhtautunut Hilda

⁵⁶⁶ Anna Sarlin Anna Bährille 24.7. (todennäk. 1880). K. 2, BSA, KA.

⁵⁶⁷ Leskelä-Kärki 2006, 100; Leskelä-Kärki 2001, 234-235. Aune yritti tasapainoilla äidin hoitamisen ja omien töidensä välillä, mutta raskaan tilanteen pitkittyminen sai hänet lopulta syvästi masentuneeksi.

⁵⁶⁸ Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 23.9.1899. Hilja Krohnin arkisto536:79:27 SKS KIA.

⁵⁶⁹ Ala 1999, 142. Ks. myös esim. Blodgett 1988, 224-226; Ollila 1998, 109; Eddy 1981, 155-157.

⁵⁷⁰ Ollila 1998, 109

⁵⁷¹ Siltala 1999, 219.

⁵⁷² Meretniemi 2001, 75-76, 96-98.

⁵⁷³ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 6.11.1887. HKA 327:20:18 SKS KIA; Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 30.1.1899. Hilja Krohnin arkisto536:79:18 SKS KIA; Ingrid Melander Elin Hällströmille 10.8.1883. K. 5, Hällström-suvun arkisto, KA; Anna Sarlin Anna Stenbäckille 17.7.1884. K. 2, BSA, KA. Työstä elämän suurimpana onnena ja siunauksena Otilia Stenbäck Lydia Stenbäckille 25.7.1883. K. 1, SSA, KA; Ollila 1998, 70-71.

Blomqvistkin oli huomannut juuri ennen äidin sairastumista olevansa sittenkin ”oikealla tolalla”, työn ”huvittavan” häntä, ja Vaasan paikan lopulta vastaanottanut Naemi Ingman totesi työn tehneen hänestä onnellisemman kuin koskaan.⁵⁷⁴ Onnistumisen ja onnellisuuden tunteet oli kuitenkin muistettava sijoittaa osaksi suurta velvoittavaa tehtävää ”rakkaan isänmaan” ja Jumalan palvelemisessa sekä ”sivistyksen siementen kylvämisessä”⁵⁷⁵, minkä ainakin vastavalmistunut Lydia oli täydellisesti sisäistänyt: ” --- tunnenkin itseni niin niin onnelliseksi tässä vaikk. allassani, Jla suokoon että voisin olla siinä uskollinen työntekijä, että mielen hartaudella ja rakkaudella tehtäväni tekisin, joten sitä voisi seurata senlainen ilon tunne, jota yksin täytetty velvollisuus tuottaa.”⁵⁷⁶

Olipa opettajana oleminen mieleistä tai ei, useimpien jatko-opistosta lähteneiden mieltä kaiheresi kaipuu takaisin ”rakkaaseen Jatkoon”, ”kotilieden” ääreen, jossa ”yhteiset pyrinnot ja riennot” sitoivat ”eri individejä toisiansa lähemmä”.⁵⁷⁷ Hilda Blomqvist kirjoitti haikeana Selmalle: ”Nyt kaikki ovat koossa Jatkolla, Ukko puristelee tyttöjen käsiä – mutta me istumme täällä.”⁵⁷⁸ Hän koki jatkon ajan olleen elämänsä onnellisin vaihe ja olonsa sen jälkeen irralliseksi: ”Minä olen niin suuresti riippuvainen ympäristöstäni ja niistä vaikutuksista, joita siitä saan.”⁵⁷⁹ Orpouden tunne vaivasi myös Naemi Ingmania, joka yritti kuvailla vielä jatkon lämpimästä yhteydestä nauttivalle Hilda Käkikoskelle ”kylmää” olotilaansa: ”Kun ensi kertoja täytyy aivan itsekseen miettiä, toivoa, huolehtia ja iloita, niin se tuntuu kuin koko maailma rintoja painaisi – niin että antaisi vaikka mitä, kun saisi oikein itkeä.”⁵⁸⁰ Elo kaukana ystäväistä, opettajista ja jatkon ”iloisesta, reippaasta eteenpäinpyrkimisen”⁵⁸¹ hengestä oli kuin vaellusta ”erämaassa”⁵⁸². Pidempiä tai lyhyempiä keidaskokemuksia tarjosivat lukujen jatkaminen jossain aineessa tai käynnit tenttimässä; tilaisuudet olla vielä ”toisella jalalla” jatkolla tuntuivat kullanarvoisilta.⁵⁸³

⁵⁷⁴ Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 19.12.1898, 30.1.1899. Hilja Krohnin arkisto536:79:17,18 SKS KIA; Naemi Ingman Santeri Ingmanille 9.4.1891. K. 10, IPA, KA.

⁵⁷⁵ Anna Sarlin Anna Stenbäckille todennäk. heinäkuu 1883. K. 18, SSA, KA. Ks. myös Lydia Stenbäck Anna Stenbäckille todennäk. todennäk. 1883. K. 5, SSA, KA.

⁵⁷⁶ Lydia Stenbäck Anna Stenbäckille 14.9.1883. K. 5, SSA, KA. Ks. myös esim. Naemi Ingman Santeri Ingmanille 9.4.1891. K. 10, IPA, KA; Anna Sarlin Anna Stenbäckille 17.7.1884. K. 2, BSA, KA.

⁵⁷⁷ Laina Finnberg Hilja Hahnssonille 9.9., 22.12.1894. Hilja Krohnin arkisto539:5:3,4 SKS KIA; Konventtikirjoituksia. K. II, HKA, SKS KIA; Anna Sarlin Anna Stenbäckille todennäk. heinäkuu 1883. K. 18, SSA, KA.

⁵⁷⁸ Hilda (Blomqvist) Selma Rytköselle 3.9.1897. A:34, ESA, KA. Ks. myös esim. Hilla Castrén Alma Hildénille 23., 4.11.1896. K.35, HCA, KA; Ilma Eerikäinen Hilja Hahnssonille 27.12.1895. Hilja Krohnin arkisto537:30:2,3 SKS KIA.

⁵⁷⁹ Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 16.10.1898. Hilja Krohnin arkisto536:79:14 SKS KIA.

⁵⁸⁰ Naemi Ingman Hilda Käkikoskelle 13.10.1887, 9.3.1888. HKA 325:58:1,2 SKS KIA.

⁵⁸¹ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 10.3.1887. HKA 327:20:7 SKS KIA.

⁵⁸² Maria Halsi Hilda Käkikoskelle 26.11.1888. HKA 325:12:1 SKS KIA.

⁵⁸³ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 19.1., 13.2., 13.6.1887. HKA 327:20:5,6,12 SKS KIA; Bertha Pipinen Hilda Käkikoskelle 20.4.1889. HKA 327:21:6 SKS KIA; Hilda Käkikoski Natu Piispaselle 7.7.1888. HKA 323:9:1 SKS KIA; Hilda Blomqvist Hilja Hahnssonille 10.9.1897. Hilja Krohnin arkisto536:79:2 SKS KIA.

Kaipuussa näkyy jatko-opiston suuri merkitys kantavana ja innostavana yhteisönä ja ylipäättään siellä vietetyn ajanjakson tärkeys. Elämänvaiheen ainutlaatuisuus nousee esiin myös englanti-laisten opettajia kouluttaneiden collegejen kohdalla: ikätovereiden kanssa yhdistävien asioiden äärellä oleminen loi kiinteän yhteyden, josta irrottautuminen oli kuin perheestä eroamista.⁵⁸⁴ Saumakohdassa testiin joutui paitsi erillisyyden sietokyky myös valittu elämänsuunta; uudelleenharkinnan alle saattoi päätyä niin suhde kotiin, naimattomuuteen kuin elämänuraankin. Vicinuksen määritelmän mukainen modernin yksilön kyky ja rohkeus tehdä päätöksiä ja kantaa vastuu niiden seurauksista⁵⁸⁵ tulee esiin tutkittujen jatkolaisten kohdalla juuri tarkoin punnittuina avioitumis- tai naimattomuusvalintoina, omien haaveiden ja äidin tahdon välisten ristiriitatilanteiden ratkaisuna ja opettajuuden tuomien epäsopivuuden tunteiden käsittelyn tuloksina. Kun yritys pakottaa tiettyyn muottiin esimerkiksi opettajuuden kohdalla kävi mahdottomaksi, oli todellisen yksilöitymisen aika: Molariuksen tulkintaa fennomanian yhdenmukaisuusvaatimuksien aiheuttamasta kriisiytymisestä⁵⁸⁶ soveltaen voikin todeta, että koska opettajuuden edellyttämä käyttäytyminen ja arvomaailma ei riittänyt antamaan jokaiselle sopivaa identiteettiä ja henkilökohtaista minuutta, osa jatkolaisista päätyi joko kriisiin kautta tai kivuttomammin suunnanmuutokseen. Oman tien etsintä odotuksien ja vaatimusten ristiaallokossa vaati väistämättä jonkinlaista eriytymistä ja jopa yksinäisyyttä: Siltalan mukaan itsenäistymiseen liittyikin kyky myös yksinäisyydessä rohkaista mieltä huolimatta epäilyistä ja voimattomuuden tunteesta.⁵⁸⁷ – Mieluisan polun löytyminen ja ilo uuden vaiheen edessä on peittelemättömästi läsnä Esterin huudahduksessa: ”Työ on elämää, ja kun tuntee, että on intoa ja voimaa ja hiukan kykyäkin työhön, niin on elämä ihanata – voi kuinka ihanata! --- Tuntuu siltä, kuin koko elämä olisi avoinna.”⁵⁸⁸

⁵⁸⁴ Pedersen 1987, 291; Vicinus 1985, 165.

⁵⁸⁵ Vicinus 1985, 165.

⁵⁸⁶ Molarius 1997, 300.

⁵⁸⁷ Siltala 1999, 219.

⁵⁸⁸ Ester Elfvingin päiväkirja 24.10.1891. K. 67, ESTA, KA.

7. Päätelmät

Olen työssäni avannut modernin murrokseen liittyvää yksilöitymiskehitystä 1800-luvun lopun jatko-opistolaisen näkökulmasta. Vanhan ja uuden elämänmuodon taitekohta tulee konkreettisesti esiin jo verrattaessa jatko-opistossa olleiden nuorten naisten ja heidän äitiensä elämää: jatkolaiset kuuluivat omissa lapsuudenperheissään ja -suvuissaan lähes poikkeuksetta ensimmäiseen naissukupolveen, joka sai korkeampaa koulutusta. Tyttökoulun jälkeisiin opintoihin haluaminen oli osoitus epätavallisen itsenäisestä mielestä; se kertoi valmiudesta astua tuntemattomalle tielle. Halu kehittyä, joka usean jatkolaisen kirjeistä kävi selvästi ilmi, kertoo itsenäistymisen saaneen ´mikä ja millainen haluan olla´ -pohdintojen kautta jo ratkaisevan alkusysäyksen. Siinäkin tapauksessa, että opiskelemaan lähdön syyt kumpusivat taloudellisista teki- jöistä, vaati aikeen toteuttaminen huomattavaa rohkeutta: jo Helsingin sijainti kaukana monen kotipaikkakunnalta edellytti kykyä selvitä pitkiäkin aikoja ilman kotiväen henkistä tai fyysistä tukea. Yhteisöllinen mentaliteetti, joka useimpien jatkolaisten kotitaustassa edelleen voimakkaasti vaikutti, tuli kuitenkin pian näkyviin irrallisuuden ja yksinäisyyden tunteina: vaikka uuden tilanteen tuoma vapaus houkuttikin, yhteyttä kotiin haluttiin useissa tapauksissa pitää tiiviillä kirjeenvaihdolla elävänä. Salainen ilo omista kyvyistä ja pärjäämisestä ja toisaalta halu ja tarve osoittaa kuulumisen entiseen kertoo monien tutkimieni jatkolaisten olleen tietoisia erillisyydestään, mutta kuitenkin riippuvaisia hyvästä yhteydestä kotiin.

Aineistoni jatkolaisten kohdalla on nähtävissä modernisaation mukanaan tuoma perheen sisäisiä suhteita tiivistänyt yksilöitymiskehitys ja äidin tunteiden aistimiseen perustunut uudenlainen kasvatustyyli jatkuvine itsen tarkkailun elementteineen. Syyllisyydentunto äidille aiheutetusta murheesta kuvastaa sisäistä konfliktia, johon jatkolainen saattoi ajautua omien äidin välittömät tarpeet sivuuttavien valintojensa takia. Useimmat yrittivät tasapainoilla ulkoapäin asetettujen vaateiden ja omien halujensa välimaastossa, mutta joidenkin kohdalla yksilöityminen eteni minäkuvan lujittumisen myötä voimakkaaseen irtautumiseen äidin vaikutuspiiristä.

Godenhjelmin jatko-opistoon luoma vapauden ja avaramielisyyden henki oli hedelmällinen maaperä oman ajattelun kehittymiselle. Yksilön kunnioitus, suvaitsevaisuus, luovuus ja itsenäiseen ajatteluun kannustaminen leimasivat useimpien jatkon opettajien työskentelyä. Monin tavoin ilmennyt yhteys yliopistoon ilmeni itsenäisen työskentelyn ja vastuunoton suurena osuutena sekä henkisenä ikkunan avautumisena ´tiedon temppeliin´. Godenhjelmin korostama ´sivistyneen yksilön´ tehtävä ihmiskunnan hyväksi ja kehittymisen ja edistymisen avulla tapahtuva oman paikan löytäminen jollain hyödyllisellä elämänalueella liitti jatkolaiset itseä suurem-

paan kokonaisuuteen ja avarsi henkisiä näköaloja. Eri tieteen- ja taiteenaloihin tutustuminen ajan parhaiden opettajien johdolla antoi aineksia älylliseen kasvuun ja oman persoonallisuuden kehittymiseen. Tehtävät konventeissa opettivat osaltaan itsenäistä työskentelyä ja keskustelut ajan suurista kysymyksistä mielipiteenmuodostusta ja erilaisten näkökantojen olemassaoloa ja hyväksymistä. Vaikka esimerkiksi naisasian ja realistisen kirjallisuuden kohdalla useiden tutkimieni jatkolaisten kannanotot olivat varsin maltillisia tai suorastaan kielteisiä, asioiden eri puoliin tutustuminen rikastutti joka tapauksessa ajattelua. Kansansivistyspyrintöihin osallistuminen oli muutamille merkittävä avartumisen kokemus: todellinen kosketus ´kansaan´ paljasti omien käsitysten kyseenalaisuuden ja sai parhaimmillaan aikaan aivan uudenlaisen ymmärryksen ja yhteyden.

Godenhjelmien ja jatkolaisten suhteessa korostuu huolenpito, lämmin yhteenkuuluvuus ja kannustava läheisyys. Vapaamielinen Godenhjelm ei halunnut määritellä kenenkään valintoja tai tulevaisuutta vaan ohjasi kaikessa yksilöllisten ratkaisujen tielle. Kaiken kaikkiaan jatkolaisilla vaikuttaa olleen moniin opettajiin ihailuntäyteinen ja mutkaton suhde, johon sisältyi usein myösyvää kiintymystä ja lämpöä, mikä ilmeni esimerkiksi opettajien valokuvien saamisen tärkeytenä. Ihailu näyttäytyy toisaalta melkein pä kaavalta, josta poikkeaminen ihmetytti asianomaista itseäänkin: tunteettomuuden ja jäykkyyden kokemukset eivät tuntuneet mahtuvan kuvaan. Hankalien tunteiden esiintuominen toisin suhtautuvalle ystävälle on osoitus uskalluksesta eriävään mielipiteeseen ja tiedostava kokemus erillisyydestä. Haluttomuus asettua ulkopäin määriteltyihin raameihin tulee toisesta näkökulmasta esiin jatkolaisten suhteessa kasvatusopin opettajaansa Ottilia Stenbäckiin, jonka määräävä ja voimakkaasti hengellisesti virittynyt persoonallisuus aiheutti ahdistusta useille tutkimilleni jatkolaisille. Stenbäck halusi jatkolaisten avaavan hänelle mielensä ja sielunsa ja satoi halukkaat itseensä keskinäisen hengellisen kasvun ja läheisen yhteyden värittämään riippuvuussuhteeseen, jossa ripitystenomaiset tunnustukset ja synninpäästömäiset vapautukset vuorottelivat. Sidotuiksi tulleiden tilannetta kuvaa rajojen häilyvyys ja itsenäisen tilan kapeus, kun taas kauempana Stenbäckistä pitäytyneiden kohdalla on kyse halusta ajatella asioista vapaasti ja harjoittaa itsestä hyvältä tuntuvaa hengellisyyttä – etäiseksi jäävän opettajasuhteen uhallakin.

Naisopettajat olivat jo olemassaolollaan tärkeä roolimalli jatko-opistolaisille: he toimivat esimerkkeinä itsenäisen naisen elämästä ja ratkaisuista, ja heistä huokui vahva tahto ja itsemääräämisoikeus. Heidän voi katsoa olleen myös eräänlaisia sijaisäitejä jatkolaisille, jotka kaipasivat samastumispintaa ja tukea uuden identiteettinsä rakentamisessa. Jatko-opiston ulkopuolisten

esikuvien roolina oli niin ikään toimia peileinä jatkolaisten oman ajattelun ja minäkuvan luomisessa.

Poikkeaminen ´normaalista´ naisen elämäkulusta loi jatkolaisten keskinäisille ystävyysuhteille erityisen syvyyden, ja ystävien roolin voi sanoa tutkimukseni perusteella olleen jatkolaisten elämässä kaiken kaikkiaan erittäin tärkeä. Ystävät olivat korvaamattomia tukijoita, kun usko itseensä oli koetuksella. Yksilöitymiskehityksessä hieman pidemmällä olleet toimivat voimanlähteinä uudenlaisen identiteettinsä luomisessa alkuvaiheessa oleville; pienikin katkos yhteydessä saattoi horjuttaa kasvamassa olevaa luottamusta omiin voimiin ja kykyihin. Ystävyysuhteissa toistuva itsen vähättelyn ja toisen ylistämisen kaava kertoo suuresta tarpeesta kannattelevaan yhteyteen: mitä suurempi tarve, sitä painokkaampi toisen erillisen persoonan vahvistaminen. Ihanteena ollut täydellisen yksimielisyyden saavuttaminen kaikissa asioissa ajoi muutamat aineistoni ystävyysuhteet eriasteisiin kriiseihin: omista mielipiteistä kiinni pitäminen johti tällöin väistämättä eriytymiseen. Suhteet ystäviin olivatkin siis myös itseensä kohdistunut tutkimusmateriaali, jonka päätesatamassa saattoi olla erillinen oma identiteetti.

1800-luvulla naisten väliseen ystävyyteen kiinteästi kuuluneen fyysisen puolen moniulotteisuus tulee aineistossani esiin paitsi lämpimänä ja luonnollisena kehollisena läheisyytenä, myös ristiriitana, jossa hengellisyydestä nousevat ´oikeanlaisen´ ystävyyden kriteerit törmäsivät omaan luontaiseen ystävänsä rakastamisen tapaan. Jatkuva syyllisyydentunto ja yritykset ahtautua uskonnollisuuden määrittämään muottiin eivät hellittäneet: omia tarpeita ei ollut mahdollista toteuttaa ilman tuskaa.

Suhteessa avioitumiskysymykseen tutkimani jatkolaisten ajattelusta löytyy vahvoja piirteitä yksilöitymisestä. Avioliiton mahdollisuutta omalla kohdallaan pohtivat osoittivat haluttomuutta asettua alistuvan vaimon rooliin; tarve olla vapaa ja tietoisuus omista kyvyistä ja pärjäämisestä ilman miestä kertovat eheästä itsenäisen naisen identiteetistä sekä sisäistetystä uskosta naisen todelliseen mahdollisuuteen valita. Miehen arvoille, luonteelle ja ominaisuuksille asetetut vaatimukset kumpuavat nekin oman arvion kunnioittamisesta, ja vaatimusten täyttymättömyys oli aineistoni perusteella monesti ainakin yhtenä syynä tietoiseen naimattomuusvalintaan, vahvaan yksilön ratkaisuun.

Jatkolaisten suhtautumisessa opettajuuteen ja siihen liitettyihin vaatimuksiin koskien opettajan luonnetta ja persoonaa nousee erilaisten kykenemättömyyden tunteiden ohella esiin vakavampi pohdinta itsen sopivuudesta opettajan työhön. Suurin osa asian kanssa painiskelleista päätyi

lopulta toivomaan kehityksen kautta tapahtuvaa muutosta itsessään ja yritti mukautua ylhäältäpäin annettuun normistoon, mutta muutamat aineistoni esimerkit kykenivät joko kivuttomasti tai lopullisen kriisiytymisen jälkeen ottamaan toisen suunnan elämälleen. Yksilöllisen ratkaisun tekemisen edellytyksenä on kypsytynyt minäkuva ja rohkeus seurata omaa ääntä, mikä tulee jälleen näkyviin myös suhteessa äitiin koetuissa tahtojen taisteluissa. Oman tahdon näkeminen pelkkänä itsekkyyden ilmauksena kertoo yhteisöllisen mentaliteetin ensisijaisesta asemasta identiteetin määrittelijänä. Ylioppilasaikojen motiiveissa on selvästi havaittavissa ajattelun ääripäät: toisaalta vahva halu näyttää osaamista ja pärjäämistä naisena, toisaalta epäily itsen mahdollisesta turhamaisuudesta. Useimpien käsityksiin oikeanlaisista elämänvalinnoista ei sopinut kunnian ja menestyksen tavoittelu vain omaksi hyväksi. Ilo pärjäämisestä ja kyvyistä opettajan työssä nähtiin sekin mieluiten osana suurta kuvaa, velvollisuuden täyttämistä parhaalla mahdollisella tavalla.

Tutkimieni jatkolaisten ajattelussa ja elämässä on havaittavissa monia merkkejä modernisaatioon liittyvästä oman tien etsimisestä ja löytämisestä, mutta samalla voimakasta tahtoa pysyä hyvässä yhteydessä tärkeisiin ihmisiin. Jatko-opiston suuri merkitys innostavana ja kannustavana yhteisönä korostui entisestään sieltä erkauduttaessa. Eriytymistä ei voi olla ilman yhteyttä, ja yksilöityminen ja yhteenkuuluminen kietoutuivatkin jatkolaisten todellisuudessa monin tavoin yhteen. Natu Piispanen kiteyttää olennaisen: ”Tuommoiset siteet, rakkauden siteet, eivät vapautta rajoita, ne päinvastoin tekevät todellisesti vapaaksi.”⁵⁸⁹

⁵⁸⁹ Natu Piispanen Hilda Käkikoskelle 8.5.1887. HKA 327:20:9 SKS KIA.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Bernhard Sarlinin arkisto (BSA)

Anna Sarlinin kirjeenvaihto

Helsingin suomalaisen jatko-opiston arkisto (HSJA)

Jatko-opiston vuosikertomukset

Käytännöllisten kokeitten arvostelupöytäkirjat

Pedagogisen johtokunnan pöytäkirjat

Konventin lehti "Näin meidän kesken"

B.F.G:a koskevat asiakirjat

Kustavi Grotenfeltin arkisto

Stenbäck-Kivekäs suvun arkisto (SSA)

Lydia Stenbäckin kirjeenvaihto

Ottilia Stenbäckin kirjeenvaihto

Europaeus-suvun arkisto (ESA)

Selma Rytkösen kirjeenvaihto

Hilla Castrénin arkisto (HCA)

Ivalon perhearkisto (IPA)

Ellinor Wikströmin päiväkirja

Naemi Ingmanin kirjeenvaihto

Hällström-suvun arkisto

Ingrid Melanderin kirjeitä

Hedwig Ståhlbergin arkisto (HSA)

Hedwig Wåhlbergin kirjeenvaihto

Ester Ståhlbergin arkisto (ESTA)

Ester Elfvingin kirjeenvaihto

Alexandra Eleonora Pöyhösen arkisto (APA)

Maiju Pöyhösen kirjeitä

Maiju Eleonora Pöyhösen arkisto (MPA)

Jenny Olivia Paulaharjun I arkisto (JPA)

Iita Bergrothin kirjeitä

Edit Hällforsin kirjeitä

Vilma Reinilän kirjeitä

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto

Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma (SKS KIA)

B.F. ja Ida Godenhjelmin arkisto

Hilda Käkikosken arkisto (HKA)

Hilja Krohnin arkisto

Hilda Blomqvistin kirjeitä

Ilma Eerikäisen kirjeitä

Laina Finnbergin kirjeitä

Ida Järvisen kirjeitä

Arvid Järnefeltin arkisto

Elli Järnefeltin kirjeitä

Lilius-suvun arkisto

Naemi Ingmanin kirjeitä

Kirjeiden hajakokoelma 210

Irene Mendelinin kirjeitä

Painetut lähteet

Anders Josef Europaeuksen jälkeläisten sukumatrikkeli. Helsinki: A. J. Europaeuksen jälkeläisten yhdistys, 1994.

Canth, Minna: Papin perhe. Näytelmä neljässä näytöksessä. Teoksessa Kootut teokset. 4, Näytelmiä: jälkimmäinen osa. Helsinki: Otava, 1920.

Cleve, Zacharias Joachim: Koulujen kasvatusoppi: peruspiirteiltään Helsinki: G. W. Edlund, 1886.

Eddy, Frances Marion: Unpublished reminiscences. Teoksessa Victorian Women: A Documentary Account of Women's Lives in Nineteenth-Century England, France and the United States. Stanford: Stanford University Press, 1981, 155-156.

Godenhjelm, B.F.: Suomalaisen naissivistuksen työmailta: Helsingin suomalainen tyttökoulu 1869-86 ja Suomalainen jatko-opisto 1881-1905. Porvoo: WSOY, 1912.

Haahti, Hilja: Päiväkirjan lehtiä: 1, Kolme julistajaa. Helsinki: Otava, 1950.

Haahti, Hilja: Kaukaisten aikojen takaa: sukuni, lapsuuteni ja varhaisnuoruuteni muistoja. Helsinki: Otava, 1956.

Hagman, Lucina: Ensimmäinen koulu: vähäinen kirja lasten opetuksesta ensimmäisenä oppivuotena: alkeisopettajille koulussa ja kodissa. Jyväskylä: Weilin ja Göös, 1882

Helsingin suomalainen jatko-opisto 1881-1929. Helsinki: Otava, 1929. (HSJ)

Helsingin suomalainen tyttökoulu 1869-1919. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapaino, 1919.

Johnsson, Mikael: Kasvatusopillisia luennoita I-X. Helsinki: Otava, 1895.

Rüeg, H. R.: Kasvatustieteen oppikirja: kansakoulun-opettajille ja muille kasvatustieteen harrastajille. Helsinki: J. Simelius, 1871.

Suomen elämäkerrasto. Toim. Ilmari Heikinheimo. Porvoo: WSOY, 1955.

Salmela, Marja: Murusia. Porvoo: Werner Söderström, 1904.

Stenbäck, Otilia: Kasvatus-opin historian pääpiirteet: 1-2. Jyväskylä: Gummerus, 1890-1892.

Tellervo: Suomalaisen jatko-opiston albumi, sen kymmenvuotisen olemassa-olon johdosta. Helsinki 1891.

Tellervo: Helsingin suomalaisen jatko-opiston albumi. 2. Helsinki 1900.

Tellervo: Helsingin suomalaisen jatko-opiston albumi. 3. Helsinki 1906.

Wallin, O: Kansakoulun yleinen kasvatus- ja opetusoppi. Jyväskylä: Wallin, O, 1883.

Lehdistö

Helsingin Sanomat	1910
Suometar	1884
Uusi Suometar	1882
Valvoja	1883-1884, 1906

Painamattomat opinnäytteet

Friberg, Minna: Eletty uskonto ja hengellisyys Hilda Käkikosken elämässä ja ajattelussa vuosina 1880-1912. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. Turku 2005.

Hänninen, Helena: Kultivoitumisen tiellä – näkökulmia Jyväskylän seminaarin opettajakasvatukseen. Kansanperinteen lisensiaattityö. Tampereen yliopisto. Tampere 1994.

Meretniemi, Maija: Perhetyöstä pedagogiksi. Tutkimus lastentarhanopettaja Elsa Boreniuksen itsenäistymis- ja ammatinvalintaprosessista vuosina 1899-1908. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Helsinki 2001.

Pyykkönen, Katri: Pappilan idylli ja ahdistus. Suomalainen pappila Juhani Ahon kuvaamana. Käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Helsinki 1991.

Vuolio, Maija Leena: Välivaihe suomalaisessa naiskasvatuksessa. Elisabeth Blomqvistin Privata lärarinneklassen (1868-1886) ja sen toiminnan kansainvälinen tausta. Yleisen historian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto. Helsinki 1984.

Kirjallisuus

Adams, Pauline: Somerville for women: An Oxford College, 1879-1993. New York: Oxford

University Press, 1996.

Aho, Jouko: Rein, Thiodolf. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: SKS, julkaistu 28.2.2001 (viitattu 4.11.2020).

Ahtiainen, Pekka: Kulttuuri, yksilö, yhteisö. Gunnar Suolahti historiantutkijana. Helsinki: SHS 1991.

Ala, Juha: Suomi-neito ja suojelusikä. Sortovuosien psykohistoriaa. Helsinki: Gaudeamus, 1999.

Antikainen, Marjo-Riitta: Suuri sisarpiiri. NNKY-liike Suomessa 1890-luvulta 1990-luvulle. Helsinki: SKS, 2006.

Berger, Peter L. ja Luckmann, Thomas: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki: Gaudeamus, 1994.

Blodgett, Harriet: *Centuries of Female Days. Englishwomen's Private Diaries.* New Brunswick: Rutgers University Press, 1988.

Copelman, Dina M.: *London's Women Teachers: Gender, Class and Feminism 1870-1930.* London: Routledge, 1996.

Dahlgren, Stellan & Florén, Anders: *Fråga det förflutna. En introduction till den moderna historieforskningen.* Lund: Studentlitteratur, 1996.

Degler, Carl N.: *At Odds. Women and the Family in America from the Revolution to the Present.* New York: Oxford University Press, 1980.

Engman, Marja: *Det främmande ögat: Alma Söderhjelm i vetenskapen och offentligheten. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland; 602.* Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland, 1996.

Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar: *Den kultiverade människan.* Lund: Liber, 1979.

Gay, Peter: *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud. Vol. 1, Education of the Senses.* New York: Oxford University Press, 1984.

Gay, Peter: *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud. Vol. 4, The Naked Heart.* New York – London: W. W. Norton & Co, 1995.

Gelpi, Barbara Charlesworth: *Introduction. Teoksessa Victorian Women: A Documentary Account of Women's Lives in Nineteenth-Century England, France and the United States.* Ed. Erna Olafson Hellerstein, Leslie Parker, Karen M. Offen. Stanford: Stanford University Press, 1981, 8-21.

Gleadle, Kathryn: *British Women in the Nineteenth Century. Social History in Perspective – sarja.* Hampshire and New York: Palgrave, 2001.

Hainari, Tilma: *Hilda Käkikoski kirjeittensä ja kirjoitelmiensa valossa.* Helsinki: Kirja, 1913.

Hardach-Pinke, Irene: *Die Gouvernante. Geschichte eines Frauenberufs.* Frankfurt am Main:

Campus, 1993.

Hautamäki, Antti: Individualismi on humanismia. Teoksessa Yksilö modernin murroksessa. Toim. Antti Hautamäki et al. Helsinki: Gaudeamus, 1996, 13-44.

Helén, Ilpo: Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Gaudeamus, 1997.

Holm, Birgitta: Det tredje könet. Studentkor i Uppsala. Nordisk kvinnoliteratur historia 3. Vida Världen. Red. Elisabeth Møller Jensen et al. Höganäs: Bra Böcker, 1996, 276-291.

Holmberg, Sanna: Avellan, Kaarola. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS, 11.10.2000 (viitattu 5.11.2020).

Häggman, Kai: Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: SHS, 1994.

Jallinoja, Riitta: Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana. Porvoo: WSOY, 1983.

Jarrick, Arne: Psykologisk socialhistoria. Stockholm Studies in Economic History; 8. Stockholm: Stockholms universitet, 1985.

Jarrick, Arne: Mot det moderna förnuftet. Johan Hjerpe och andra småborgare i Upplysningstidens Stockholm. Stockholm: Tidens förlag, 1992.

Jauhiainen, Olivia ja Aino: Maria Stenroth (Marja Salmela). Elämäkerta. Porvoo: WSOY, 1929.

Juva, Mikko: Valtio Kirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkon vastaus kahdeksankymmentäluvun haasteeseen. Porvoo: WSOY, 1960.

Juvonen, Tuula: Sukupuoli ja halu Hilda Käkikosken kirjeenvaihdossa ja päiväkirjoissa. Tasa-arvo julkaisuja, sarja D: Naistutkimusraportteja. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 1994.

Kent, Susan Kingsley: Sex and Suffrage in Britain, 1860-1914. London: Princeton University Press, 1990.

Ketonen, Liisa: Suomen tyttöoppikoulut autonomian aikakaudella. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia n:o 53. Helsinki: Helsingin yliopisto, 1977.

Kinnunen, Tiina: Tätä tutkitaan: Fanikulttuuri vuosisadan vaihteessa? Naistutkimustiedote 4/1997. s. 6–9. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 1997.

Kinnunen, Tiina: ”Sinä teet minusta rikkaan ja vapaan” – valta naisten välisissä tunnesiteissä. Teoksessa Meillä Euroopassa: juhla kirja professori Päivi Setälälle 20.1.2003. Toim. Laura Kolbe ja Liisa Suvikumpu. Helsinki: Otava, 2003, 334-342.

Kokko, Heikki: Kuvitelu minuus. Ihmiskäsityksen murros suomenkielisen kansanosan kulttuurissa 1800-luvun puolivälissä. Acta Universitatis Tamperensis 2233. Tampere: Tampere University Press, 2016.

Kokko, Marja: Sisaret, toverit: naisten järjestäytyminen, ryhmätietoisuus ja kansalaistuminen Jyväskylässä 1800-luvun lopulta 1930-luvulle. *Studia historica Jyväskyläläisiä* 57. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1998.

Kolbe, Laura: Traditio – murros – jatkuvuus? Teoksessa *Helsingin II normaalikoulun 125-vuotismatrikkeli*. 1869-1994. Jyväskylä: Helsingin II normaalikoulu, 1994, 7-171.

Konttinen, Riitta: Sahlstén, Anna. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: SKS, 9.10.2006, päivitetty 23.1.2015 (viitattu 5.11.2020).

Korhonen, Anu: Mentaliteetti ja kulttuurihistoria. Teoksessa *Kulttuurihistoria*. Johdatus tutkimukseen. Toim. Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. *Tietolipas* 175. Helsinki: SKS, 2001, 40-58.

Kortelainen, Anna: *Naisen tie: L. Onervan kapina*. Helsinki: Otava, 2006.

Lappalainen, Seija: Ahnger, Alexandra. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: SKS, 11.10.2000 (viitattu 5.11.2020).

Leskelä, Maarit: "Kaipaava, haluava, seksuaalinen nainen Aino Kallaksen päiväkirjoissa." Teoksessa *Modernin lumo ja pelko*. 1800- ja 1900-lukujen vaihteen sukupuolisuuudesta. Toim. K. Immonen, R. Hapuli, M. Leskelä ja K. Vehkalahti. Helsinki: SKS, 2000, 211-244.

Leskelä-Kärki, Maarit: "Aune Krohnin kristillinen ja kirjoittava elämä. Näkökulmia naisten ja uskonnon historiaan." Teoksessa *Tanssiva mies, pakinoiva nainen*. Sukupuolten historiaa. Toim. Anu Lahtinen. *Historia Mirabilis* 1. Turku: Turun historiallinen yhdistys, 2001, 223-257.

Leskelä-Kärki, Maarit: *Kirjoittaen maailmassa*. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä. Helsinki: SKS, 2006.

Majamaa, Raija: Krohn, Julius. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: SKS, julkaistu 5.1.1998, päivitetty 17.12.2014 (viitattu 4.11.2020).

Moilanen, Laura-Kristiina: *Myyttinen kansa*. Sivistyneistön näkemysten jatkuvuudesta 1905–17. *Historiallinen aikakauskirja* 4/2003, 516–531. Helsinki 2003.

Molarius, Päivi: Aatteen airut ja "Minä I". *Fennomania* ja sivistyneistö vuosisadanvaihteen suomenkielisessä kirjallisuudessa. Teoksessa *Älymystön jäljillä: kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä*. Toim. Pertti Karkama ja Hanne Koivisto. Helsinki: SKS, 1997, 297-317.

Nevala, Maria-Liisa: *Julkinen kirjailijan rooli – Minna Canth*. Teoksessa "Sain roolin johon en mahdu". *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Toim. Maria-Liisa Nevala. Helsinki: Otava, 1989, 213-249.

Nieminen, Armas: *Taistelu sukupuolimoraalista*. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja. A; 6. Porvoo: WSOY, 1951.

Nieminen, Reetta: *Elämän punainen päivä*. L. Onerva 1882-1926. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 382. Helsinki: SKS, 1982.

- Nurmi, Veli: Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla, 1. Jyväskylä studies in education, psychology and social research; 7. Jyväskylä: Jyväskylän kasvatustieteiden tutkimuskeskus, 1964.
- Ollila, Anne: Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia tutkimuksia 173. Helsinki: SHS, 1993.
- Ollila, Anne: Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 711. Helsinki: SKS, 1998.
- Pedersen, Joyce Senders: The Reform of Girls' Secondary and Higher Education in Victorian England. A Study of Elites and Educational Change. New York: Garland, 1987.
- Perkin, Joan: Women and Marriage in Nineteenth-Century England. London: Routledge, 1989.
- Perkin, Joan: Victorian Women. London: John Murray, 1993.
- Reddy William M.: The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Riesman, David: The Lonely Crowd. A study of the changing American character, Abridged Edition. New Haven & London: Yale University Press, 1969.
- Rommi, Pirkko ja Pohls, Maritta: "Poliittisen fennomanian synty ja nousu". Teoksessa Herää Suomi: Suomalaisuusliikkeen historia. Toim. Päiviö Tommila ja Maritta Pohls. Kuopio: Kustannuskiila, 1989, 69–71.
- Räisänen, Arja-Liisa: Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865-1920. Bibliotheca historica 6. Helsinki: SHS, 1995.
- Rönholm, Tord: Kunskapens kvinnor. Sekelskiftets studentkor och mötet med den manliga universitetsvärlden. Umeå: Umeå universitet, 1999.
- Saastamoinen, Mikko: Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma. Toim. Pertti Rautio & Mikko Saastamoinen. Tampere: Tampere University Press, 2006, 170-180.
- Sainio, Venla: Andersin, Hanna. Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS, julkaistu 6.9.2001 (viitattu 4.11.2020).
- Sainio, Venla: Godenhjelm, Ida. Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS, julkaistu 6.9.2001 (viitattu 4.11.2020).
- Sainio, Venla: Stenbäck, Otilia. Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS, julkaistu 6.9.2001 (viitattu 4.11.2020).
- Salminen, Jari: Alamainen sivistysprojekti, tasa-arvo ja edistys. Suomen yksityisten oppikoulujen rakenteellinen kehitys 1872-1920. Opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 237. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2002.
- Siltala, Juha: Suomalainen ahdistus. Huoli sielun pelastumisesta. Helsinki: Otava, 1992.

Siltala, Juha: Äidin poika ja vanhasuomalainen vastuunkantaja. Pojan kirjeitä äidilleen vuosilta 1905-1935. Teoksessa Lauri Cantell läheistensä silmin. Toim. Jorma Cantell. Helsinki 1995, 63-102.

Siltala, Juha: Yksilöllisyyden historialliset ja psykologiset ehdot. Teoksessa Yksilö modernin murroksessa. Toim. Antti Hautamäki et al. Helsinki: Gaudeamus, 1996, 117-204.

Siltala, Juha: Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa. Helsinki: Otava, 1999.

Sirenius, Sigfrid: Elis Bergroth. Julistaja – taistelija – ihminen. Porvoo: WSOY, 1954.

Smith-Rosenberg, Carrol: The Female World of Love and Ritual. Relations Between Women in Nineteenth Century America. Teoksessa A Heritage of Her Own: Toward a New Social History of American Women. Ed. Nancy F. Cott & Elizabeth H. Pleck. New York: Simon and Schuster, 1979, 311-342.

Solomon, Barbara Miller: In the Company of Educated Women. A History of Women and Higher Education in America. New Haven & London: Yale University Press, 1985.

Sulkunen, Irma: Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Kansa liikkeessä. Toim. R. Alapuro, I. Liikkanen, K. Smeds, H. Stenius. Vaasa: Kirjayhtymä, 1987, 157-175.

Sulkunen, Irma: Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita. Helsinki: Hanki ja jää, 1995.

Suutela, Hanna: Impyyet. Näyttelijättäret Suomalaisen Teatterin palveluksessa. Helsinki: Like, 2005.

Tuulio, Tyyni: Otilia Stenbäck ja hänen aatemaailmansa. Porvoo: WSOY, 1950.

Tuulio, Tyyni: Tyttönormaalilyseon matrikkeli. 1, Koulun historia 1869-1919. Helsinki: Hestio, 1959.

Uimonen, Minna: Hermostumisen aikakausi. Neuroosit 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomalaisessa lääketieteessä. Bibliotheca historica 50. Helsinki: SHS, 1999.

Ulvros, Eva Helen: Fruar och mamseller. Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790-1870. Lund: Historiska Media, 1996.

Vares, Vesa ja Leikola, Anto: Suolahti, Hugo. Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS, julkaistu 23.6.2000 (viitattu 4.11.2020).

Vares, Vesa: Helmi Krohn 1871-1913. Naisen velvollisuusetiikka ja yksilön ratkaisu. Helsinki: Yliopistopaino, 2005.

Varpio, Yrjö: Godenhjelm, Bernhard Fredrik. Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS, julkaistu 14.3.2000 (viitattu 4.11.2020).

Varpio, Yrjö: Vasenius, Valfrid. Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS, julkaistu 28.2.2001 (viitattu 4.11.2020).

Vicinus, Martha: *Independent Women. Work and Community for Single Women 1850-1920.* London: Virago, 1985.

Wikander, Ulla: *Sekelskiftet 1900. Konstruktion av en nygammal kvinnlighet. Teoksessa Det evigt kvinnliga: En historia om förändring.* Red. Ulla Wikander & Ulla Manns. Värnamo: Tidens förlag, 1994, 7-27.

Wilkama, Sisko: *Naissivistuksen periaatteiden kehitys Suomessa 1840-1880 –luvulla. Pedagogis-aatehistoriallinen tutkimus. Historiallisia tutkimuksia, 23.* Helsinki: Tekijä, 1938.

LIITE**Opinnäytteessä esiintyvät jatko-opistolaiset**

Suluissa sukunimi avioitumisen jälkeen.

jo = jatko-opisto, r = ruotsinkielinen tyttökoulu, ly = lyseo, yo = ylioppilas

<u>nimi</u>	<u>syntynyt</u>	<u>tyttökoulu tai muut edeltävät opinnot</u>	<u>jatko-opisto-vuodet</u>
Auer (Rytli), Wilhelmina	1876 Lempäälä	Hämeenlinna	1897-1902
Bergroth (Koskimies), Ilta	1879 Pihlajavesi	Oulu (jo)	1897-1899
Blomqvist, Hilda	1874 Virolahti	Hamina (r)	1894-1897
Borenius, Elsa	1881 Helsinki	Helsinki	1900-1904
Calamnius (Reinilä), Vilma	1880 Suomussalmi	Oulu (ly, yo -99)	1900-1902
Castren, Hilla	1876 Janakkala	Jyväskylä	1893-1896
Eerikäinen, Ilma	1873 Joroinen	Kuopio	1892-1895
Elfving (Hällström,Ståhlberg), Ester	1870 Vaasa	Oulu (r)	1888-1891
af Enehjelm (Soini), Sigrid	1867 Ilmajoki	yksityisopp.	1886-1889
Finnberg, Laina	1873 Pori	Pori	1892-1894
Granfelt (Stenij), Naemi	1865 Tukholma	yksityisopp.	1889-1891
Hahnsson (Krohn), Hilja	1874 Hämeenlinna	Hämeenlinna (yo -98)	1892-1895
Hildéen, Alma	1873 Vehmaa	Turku	1893-1896
Hällfors, Edith	1878 Oulu	Oulu (jo, yo)	1897-1899
Immonen, Lyydi	1874 Joroinen	Kuopio (jo, yo)	1893-1895
Ingman, Naemi	1863 Sodankylä	Oulu (r)	1886-1890
Juvelius, Siiri	1886 Antrea	Hämeenlinna (yo -07)	1903-1906
Järnefelt, Elli	1867 Viipuri	Kuopio	1886-1890
Järvinen, Ida	1871 Jyväskylä	Jyväskylä	1892-1895
Krohn, Aune	1881 Helsinki	Helsinki	1898-1901
Käkikoski, Hilda	1864 Lapinjärvi	Helsinki	1885-1888
Lehtinen (Madetoja), Onerva	1882 Helsinki	Helsinki (yo -01)	1898-1902
Leidenius, Laimi	1877 Kurikka	Jyväskylä (yo)	1893-1896
Melander, Ingrid	1864 Kuopio	Helsinki	1881-1883
Mendelin, Irene	1864 Jyväskylä	Jyväskylä	1889-1893
Nissinen, Alli	1866 Iisalmi	Kuopio	1885-1888
Pelkonen (Pelkonen), Amanda	1866 Maaninka	Viipuri	1887-1890
Piispanen (Brax), Alfhild	1869 Uusikirkko		1887-1890
Piispanen, Natalia	1866		1884-1886
Pipinen, Bertha	1863 Pyhäjärvi Vpl.	Hamina	1885-1888
Pöyhönen, Maiju	1879 Pielisjärvi	Helsinki (yo -01)	1898-1900

Reijonen (Ilmarinen), Olga	1867 Nurmes	Joensuu	1888-1891
Reinius, Kerttu	1867 Kuorevedellä	Hämeenlinna (r, yo)	1891-1894
Ristonmaa, Aina	1874 Jyväskylä	Jyväskylä	1892-1895
Roschier (Lampén), Tekla	1870 Parkano	Helsinki (r, yo -98)	1889-1893
Rytkönen, Selma	1875 Kontiolahti	Hämeenlinna	1894-1897
Sarlin, Anna	1862 Tuusniemi	Helsinki	1881-1883
Simelius (Lavonius), Olga	1876 Haukipudas	Oulu (yo -00)	1894-1895
Stenbäck, Lydia	1861		1881-1883
Stenius, Elna	1875 Kuopio	Kuopio (jo)	1893-1895
Stenroth, Maria	1875 Helsinki	Kuopio	1898-1903
Söderman (Rytkönen), Olga	1872 Helsinki	Helsinki	1891-1895
Tistell, Ines	1880 Pietari	Kuopio	1900-1903
Tukiainen, Lempi	1882 Helsinki	Helsinki (yo -01)	1898-1902
Veijola, Hilda	1882 Ii		1881-1881
Wikström, Ellinor	1875 Jyväskylä	Jyväskylä	1892-1896
Willberg, Signe	1876 Luopioinen	Hämeenlinna	1893-1897
Wählberg (Ståhlberg), Hedvig	1869 Oulu	Oulu (r)	1888-1891

Lähde: Helsingin suomalainen jatko-opisto 1881-1929, 327-506.